

ИЗДАТЕЛ

НАУЧНО СПИСАНИЕ ЗА КНИГАТА

година VII

2005 / брой 1

в броя :

- КНИГАТА - НОЕВИЯТ КОВЧЕГ НА ТРЕТОТО ХИЛЯДОЛЕТИЕ
- БОЯН БОЛГАР И НЕГОВИТЕ ПРИНОСИ КЪМ ПЪТЕПИСНАТА ЛИТЕРАТУРА ● ПЪТЯТ КЪМ ГОЛГОТА ИЛИ РЕВОЛВЕР, ОТРОВА И БЕЗСМЪРТИЕ - 90 ГОДИНИ ОТ СМЪРТТА НА ЯВОРОВ
- НЕЩО ПОВЕЧЕ ОТ СПРАВОЧНИК ● "КНИГАТА ЩЕ ОЦЕЛЕЕ ПРЕЗ ВЕКОВЕТЕ" ● БИБЛИОГРАФИЯ ЗА РАЗКАЗВАЧА НА ПРИТЧИ

БДЛБ
2005
1-4

ИЗДАТЕЛ ПРИЧИЛЪГ

ДИРЕКТОР

доц. д-р ик.н. Стоян Денчев

РЕДАКЦИОНЕН СЪВЕТ

Главен редактор

доц. д-р Лъчезар Георгиев

Зам.-главен редактор

доц. д-р Петър Парижков

проф. д-н Иван Харалампиев

доц. д-р Стефан Коларов

доц. д-р Атанас Дерменджиев

доц. д-р Мария Младенова

Технически редактор

Райна Карабоева

Коректор

Цветанка Рашкова

Графичен дизайн

Стефан Василев

Научни консултанти

проф. д-н Ани Гергова

проф. д-р Анчо Калоянов

5000 Велико Търново

ул. „Теодосий Търновски“ № 2,

ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“

1784 София

бул. „Цариградско шосе“ № 119

Специализирано висше училище по

библиотекознание и информационни технологии

НАУЧНО СПИСАНИЕ ЗА КНИГАТА

ГОДИНА VII, № 1, 2005

ВЕЛИКОТЪРНОВСКИ УНИВЕРСИТЕТ

„Св. св. Кирил и Методий“

СПЕЦИАЛИЗИРАНО ВИСШЕ УЧИЛИЩЕ

ПО БИБЛИОТЕКОЗНАНИЕ И ИНФОРМАЦИОННИ ТЕХНОЛОГИИ

СЪДЪРЖАНИЕ

Доц. д-р Петър Парижков

Книгата – Ноевият ковчег на третото хилядолетие 3

Доц. д-р Лъчезар Георгиев

Боян Болгар и неговите приноси

към пътеписната литература 7

Доц. д-р Стефан Коларов

Пътят към Голгота или револвер, отрова
и безсмъртие

90 години от смъртта на Яворов 11

Веселина Тодорова

„В цял свят в момента на библиотеката
се гледа като на информационен институт“ 23

Николай Ликовски

Пътят на новобългарската книга 29

Гл. ас. д-р Евгения Русинова

Нещо повече от справочник 32

Георги Таков

„Книгата ще оцелее през вековете“ 36

Ас. Десислава Андреева

„SETTING THE AGENDA“ или за медийните ефекти

върху общественото мнение 40

Виолета Божилова

Библиография за разказвача на притчи 56

Лъчезар Георгиев

Дом за Звездан 60

АНТОЛОГИЯ „ИЗДАТЕЛ“

ПЕНЧО СЛАВЕЙКОВ (1866 – 1912)

Създателят на „Сън за щастие“, „На острова на блажените“, „Епически песни“, „Кървава песен“ и др. е роден в Трявна. Следва в Германия. Участва в създаването на литературния кръг около списание „Мисъл“ и благодарение на неговата прозорлива интуиция е открит изключителният талант на Яворов. Чрез своите нови идеи и висок естетически критерии прокарва нови пътища в развитието на българската литература.

БАЩА МИ В МЕН

Погребаха го там, де мъртвите погребват,
там, дето всякой гроб е знак на мъртвина,
железни обръчи-огради де обсебват
надгробни камъни все с мъртви имена.

След земния живот в земята той почива –
не той: почива му там тленний прах един!
Че живия му дух и мисълта му жива –
живеят в мене те, в мен, неговия син.

Не само в онова което ази правя,
не само в думите, не само в мисълта –
пред погледа ми той се винаги възправя
с усмивка бодряща и тиха на уста.

И сещам в моята аз неговата воля
и неговата мощ во всякой мой удар...
И чувам: „Победи световната неволя –
и на беди бъди в живота господар!

Какъвто бях, бъди! И с божи меч в душата,
на висша истина глашатай и пророк,
издигнеш ли ръка, дигни я в злоба свята,
изпълнен от любов и в любовта жесток.

Достоен ти бъди за мен!" О, аз достоен
ще бъда – и съм бил – за своя жив баща
и словото у мен било е зов все боен,
в световни суети не зов на суета.

При твоито слово аз и своето прибавих,
дела приумножих при твоите дела:
и съд на бъдното да чакам се изправих
с теб две со подвizi увѣнчани чела.

С възторг на истина в душата просветлена,
към нея само аз в живота се стремих, –
като тополата на възбог извисена
пред слънцето, пред теб, връщещ

привождам тих.

И чувствувам с крило как божи дъх ме гали –
и чувствувам, че ти доволен си от мен...
Че на живота аз свещените скрижали
понесох – не да ги захвърля пак смутен.

Душата ми с завет ти за живот огрея
и в път благослови со бащин благослов:
и както в мене ти, ази в теб –
за подвига свещен на земната любов.

КНИГАТА - НОЕВИЯТ КОВЧЕГ НА ТРЕТОТО ХИЛЯДОЛЕТИЕ

Доц. д-р Петър Парижков

В своето великолепно философско есе „Това ще убие онова“, съдържащо се в романа „Парижката Света Богородица“, Виктор Юго изразява идеята, че „книгопечатането ще убие църквата“ [1]. В лицето на архиђакона Клод Фроло църквата издава своята уплаха и изумление „пред ослепителното изобретение на Гутенберг“ [2].

Възходящото книгопечатане заплашва неспоримия дотогава авторитет на църквата като вседържителка на истината и пълновластна господарка на човешкия дух и живот.

Сега, след повече от 500 години, ние се тревожим за съдбата на печатното слово и по-конкретно – на българската книга.

Това, което не можаха да постигнат разядящата власт на времето, историческите превратности, преследванията и унищожаването на книгата, като че ли е на път да се събудне – не в преизподнята на всепогъщащия огън, а в ореола на сияйната електроника. Тази хипотеза е може би твърде пессимистична и нарисувана със състени тъмни краски; може би картина е чак толкова отчайваща, но канди-

* Настоящата статия бе включена като първи пленарен доклад на Национална научна конференция „Библиотеки, четене и комуникации. Съдбата на българската книга“, проведена през м. ноември 2004 г. Поради актуалността на темата, редколегията реши да публикува текста ѝ, който ще бъде включен в едноименния сборник даден под печат в Университетско издателство „Св. св. Кирил и Методий“.

дат студентските бисери всяка година ни показват, че идват все по-нечетящи млади поколения. А те са бъдещето, интелектуалният елит на нацията. Тежат ни!

Моите лични наблюдения като преподавател във висше училище потвърждават неутешителните изводи за невинното на пръв поглед, но все по-нарастващо невежество.

Социологията говори за т. нар. вторична неграмотност.

Практиката показва, че се формира поколение, което борави умело с новите информационни и комуникационни технологии, фетишизира компютрите, опиянява се от навигацията в Интернет, но не познава родната литературна класика, „Под игото“ и „Записки по българските въстания“, смята родолюбието за демодиран архаизъм, става жертва на целенасочено отродяване и космополитна гравитация.

Защо е така?

Къде се коренят причините за духовното осакатяване на младото българско поколение?

Дали само глобализъмът и тоталното господство на визуалната комуникация са виновни?

Причината като цяло е в обществото, настроено информационно-консумативно, т. е. примитивно и първосигнално.

Беше разрушена една ценностна система, без да бъде изградена друга. В агонията на традиционни добродетели като родолюбие и книгопочитание, в условията на бездуховност, развихряне на алчност и превръщането на финикийските знаци в идол – от една

страна, а от друга – изложено на опасността от наркотични изкушения, в люлката на популарна и родната бодра чалга расте младото поколение на България. Успехът за него означава пари, шеметна кариера, светско разточителство, разкошни лимузини, блестящи заведения, ослепителни подиуми на многообразните конкурси за всякакви „мис“ и т. н. И едното муоко гледа все нататък – отвъд Драгоман, към мечтания рай на Стария континент и Новия свят.

И отново идва въпросът: защо?

Защо младото българско поколение се отчуждава от род и отчество?

Защо в неговата крехка ценностна система не се вписват вълненията на учителката Рада от Вазовия роман?

Как да се вписват, като бивш вече министър на образованието и науката, при това титулуван с научна степен и звание, заяви на всеослушание от екрана на Българската национална телевизия, че стихотворението „Аз съм българче“ било демодирано и не ни приобщавало към Европа?!

Как да се вписва родолюбието в ценностната система на младите, като от учебните програми на средното училище са изхвърлени „Записките...“ на Захарий Стоянов – „една от най-хубавите книги в българската литература“ според акад. Георги Цанев?! [3].

Как българщината да се вселява у младите българи, като мастити професори от Софийския университет „Св. Климент Охридски“ изхвърлят от приемните кандидатстудентски изпити Ботевата публицистика, защото – видите ли? – тогавашните политически реалии били непознати за съвременните млади хора? „Основният мотив да свалим публицистиката на Христо Ботев от конспекта е, че тя съдържа твърде много алюзии към онези времена – аргументира се проф. Милена Кирова. – Злободневните асоциации, които Ботев прави в своите статии, са неразбираеми за днешното младо поколение“ [4].

Ами как няма да са неразбираеми, като такива учени глави „пазят“ младите от докосване до епохата на Ботев?!

И това ни отвежда към лансираната преди години теза за „контактната зона на две цивилизации“ – евфемизъм, който трябваше елегантно да замени неблагозвучното „турско иго“.

Заради това не ме учудва фактът, че студенти не знаят почти нищо за Съединението от 1885 г., да не говорим за Великата френска революция (1789 – 1794), която пък е на галактическо разстояние от тях.

Понякога филтрирането на съзнанието става с „нови прочити“ и модерни тълкувания, т. е. с по-фини средства. Да вземем за пример учебното помагало за зрелостници и кандидат-студенти „Матура за отличен. Български език и литература“, второ равнище, в две части, издателство „Просвета“, 2003 г. Автор – доц. д-р Инна Пелева. Одобрено е от министъра на образованието и науката. В програмата, с която завършващите средно образование трябва да докажат знанията си по българска литература, са включени следните автори: Христо Ботев, Иван Вазов, Алеко Константинов, Пенчо Славейков, Пейо Яворов, Елин Пелин, Димчо Дебелянов, Христо Смирненски, Гео Милев, Атанас Далчев, Елисавета Багряна, Йордан Йовков, Никола Вапцаров, Димитър Димов и Димитър Талев. Необяснимо защо липсват Любен Каравелов, Петко Р. Славейков, Захарий Стоянов, Христо Ясенов, Емилиян Станев, Веселин Ханчев, Пеньо Пенев, Йордан Радичков, Антон Дончев... Списъкът може да бъде продължен.

Но в случая с учебното помагало в очи се набива друго. В литературните анализи и тълкувания на някои творби е извадено социалното жило и социалните конфликти са представени като екзистенциални драми на индивида. Така е със стихотворението „История“ на Никола Вапцаров. В програмата липсват най-ярките стихотворения на Христо Смирненски – „Червените ескадрони“, „Йохан“, „Северно сияние“, „Руският Прометей“, „През бурята“, „Северният Спартак“ и др. Обяснимо е защо. Очевидно техният революционен патос не се нрави на авторката.

В същото време у нас почти липсва пълноценен литературен живот и сериозна литературна критика.

Цъфти невероятна графомания. Бездарието разви хря своя бал.

Но да не бъдем чак толкова черногледи и да погледнем доброжелателно към съвременното българско книгоиздаване.

Днес у нас излизат много стойностни книги в широк тематичен спектър – философия, социология, политология, енциклопедични издания, речници, мемоари, оригинална и преводна художествена литература и т. н. Престижното издателство „Захарий Стоянов“ реализира грандиозен замисъл – 120-томната поредица „Българска класика“. Досега са излезли повече от 70 тома. Подобна инициатива се предприема за пръв път в родното книгоиздаване и ние трябва да отдадем дългимото признание на творческия екип, дръзнал да извърши истински духовен подвиг във времето на бездуховна екзалтация. Това е реална надежда за бъдещата по-добра съдба на българската книга.

И други издателства предлагат стойностна литература, която заслужава вниманието на сериозния читател. Великотърновското издателство „Слово“ популяризира родната класика и съвременната българска литература, история, философия, математика, география и т. н. Много търсени са неговите поредици „Малка ученическа библиотека“, „Литературни кръгове и издания“, „Критически прочити и коментари“ и др.

Могат да се посочат и още окуражаващи примери.

В своята политика за насырчаване на българското книгоиздаване Националният център за книгата при Министерството на културата посредством програмата „Помощ за книгата“ подкрепя финансово отпечатването на определен брой заглавия всяка година. Очевидно това не е ритуално жертвоприношение пред българската книга, а проява на възрожденската традиция за спомоществувателство в актуализиран вариант при условията на пазарната икономика. Но само тези жестове не са достатъчни. Ако в близко бъдеще Министерството на културата приеме законодателни стъпки за чувствително нама-

ляване или въобще за премахване на тежкия 20% ДДС върху българската книга, тревогата за нейното бъдеще навярно ще отпадне.

Позволете ми и някои разсъждения в по-общ план.

В своето многовековно битие, озарено от отблъсъците на победи и трагично величие, отечеството ни е оцелявало благодарение и на книгата. Историческите примери са много, но е достатъчно да посочим „златните векове“ на българската книжнина.

По мое мнение днес нямаме основания да се беспокоим за българското книгоиздаване. Статистиката показва сравнително устойчиво развитие. Броят на издадените заглавия е както следва: 1989 г. – 4543; 1990 г. – 3412; 1991 г. – 3260; 1992 г. – 4773; 1993 г. – 5771; 1994 г. – 5730, и т. н. През изминалата 2003 г. у нас са издадени 3889 заглавия [5]. В общи линии делът на българските книги е в границите от 60% до 80% от цялата продукция, което е добър показател.

Броят на заглавията расте, а единичните тиражи юналяват. Това също е устойчива тенденция през последните 15 години. Очертава се широк тематичен спектър, който задоволява интересите на разнородна читателска аудитория.

Други причини пораждат тревога за съдбата на българската книга.

Днес тя съществува в условията на жестока конкуренция с електронните масмедиите. Триумфът на аудиовизуалната комуникация поставя книгата в твърде неизгодно положение. Но според мен това е само привидно. Истинското, дълбокото познание се съдържа в книгата. Тя е с нищо незаменима дарохранителница на многовековния човешки опит и знания. В този смисъл книгата има привилегировано положение в съвременния свят на глобална информационна инвазия. Експертите са единодушни, че само около 10% от информацията в Световната мрежа е достоверна. Освен това подмяната на реалния свят с виртуални и често пъти доста агресивни образи е опасна и крие непредвидими последици за младите хора с неукрепната психика. Компютрите ги примамват с илюзията, че всичко е забавно-развлекателно шоу,

което се възприема без труд и носи наслада. А книгата, истинската, стойностната книга изиска интелектуални усилия, постоянство, търпелива работа.

Тъкмо в преодоляването на консумативното, лековато и хедонистично отношение към живота е привилегията на книгата. Нейната спасителна мисия е не толкова в самосъхранението, а в предотвратяването на масовия интелектуален декаданс, чийто призрак прозира пътно зад ореола на новите електронни божества.

Някога, преди повече от 550 години, книгопечатането прави своите първи крачки със „Сивилина книга“ от Библията.

Днес библейският праведник Ной трябва да спасява Гутенберговата галактика. Според мен книгата е съвременният Ноев ковчег, който като спасителен кораб ще преплува през вълните на информационния потоп и нравствената деградация, за да ни изведе до бреговете на високата духовност. Но дали и там – в обетованата земя – четенето няма да е аристократично занятие за самотници?

Лично за себе си аз съм изработил стратегия. На 5-годишна възраст моята внучка Катерина се забавлява с компютърни игри, но заедно с това знае наизуст стихотворението „Татковина“ от Петко Р. Славейков. Ще посъветвам и нейното едногодишно братче Борис да последва примера ѝ. А пък аз – пристрастен към книгата на Виктор Юго „Изкуството да бъдеш дядо“, ще си припомня отново призыва, който отправи Първият международен конгрес на книгата в Лондон през 1982 г.: „Да станем мускатари в защита на книгата!“

ЛИТЕРАТУРА

1. Юго, Виктор. Парижката Света Богородица. – В: Юго, Виктор. Избрани творби. С., 1984, с. 494.
2. Так там.
3. Цанев, Георги. Захари Стоянов. – В: Цанев, Георги. Писатели и проблеми. С., 1965, с. 343.
4. Вж. Инджов, Никола. Смешен професорски плач. – Словото днес, № 10 /398/, 8 апр. 2004, с. 3.
5. Вж. Култура, № 19 /1875/, 12 май 1995, с. 11, и по сведения на Центъра за национална библиография при Народната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“.

НОВИ КНИГИ

на

*Университетско издателство
„Св. св. Кирил и Методий“ – В. Търново*

Милко Паланурски

БЪЛГАРИЯ В
БАЛКАНСКАТА ПОЛИТИКА
НА РУСИЯ (1899 – 1903)

Университетско издателство "Св. св. Кирил и Методий"
Велико Търново, 2005

Материали
от Международна научна конференция
Велико Търново,
13–14 декември 2002 г.

БОЯН БОЛГАР И НЕГОВИТЕ ПРИНОСИ КЪМ ПЪТЕПИСНАТА ЛИТЕРАТУРА В КОНТЕКСТА НА НАЦИОНАЛНАТА КНИГОИЗДАТЕЛСКА ТРАДИЦИЯ МЕЖДУ ДВЕТЕ СВЕТОВНИ ВОЙНИ

Доц. д-р Лъчезар Георгиев

Сред майсторите на пътеписа, даващи принос за формирането на една стойностна книгоиздателска традиция между двете световни войни, неизменно присъства името и на **Боян Болгар** (Боян Димитров Христов). Познат с книгите си „Парижки мозайки или Ние хората“ (С., печ. Едисон, 1933. Предг. Йордан Бадев. 152 с.), „Близо до земята. Книга за родината“ (С., Добромир Чилингиров; печ. АБВ, 1933. 202 с. с ил.), „Жива и мъртва Атина или Ние хората“ (С., Добромир Чилингиров; печ. П.К. Овчаров, 1937. 169 с. с ил.) и „Отвъд любовта. Изповеди на един съвременник“ (С., Перун; печ. Книгограф, 1944. 175 с. с ил. от Илия Петров), като че ли най-отчетливо е представен в пътеписния сборник „Обичани предели. Втора книга за родината“, издаден през 1944 г. от софийското издателство „Перун“. Изданието е книга четвърта от библиотечната поредица „Майстори“. Рисунките в книжното тяло са от проф. Илия Петров, а корицата е дело на художника Никола Тузузов. Макар и отпечатана на обикновена хартия в столичната печатница „Изгрев“, книгата учудва със стилно и добре композирано оформление на илюстрациите и особено на титулните страници. Тиражът е двойно по-голям от предишните издания – 4050 екземпляра. В послеслова си авторът пише, че това е неговата „втора книга за родината“, отбелязано и върху титулната страница, т.е. продължение на книгата му „Близо до земята“. Писателят посочва, че неговите пътеписи „не са географски описания, нито исто-

рически или демографски. Те са просто изблици на една чувствителност и имат стойност на изповеди.“ (3, с. 214). Действително, когато човек затвори и последната страница на „Обичани предели“, остава с впечатлението за добре поднесена есейистична проза, където природната картина, пейзажът, детайлите от наблюдаваната действителност се редуват с размисли на автора, негови философски обобщения за преходността на живота и непреходността на времето, за съвършеността на мирозданието и необятността на вселената, на много места виждаме възхита от патриахалното село и неговата чистота, преклонение пред труда на обикновения човек и отегченето на лишения от естеството на първичните, но красиви добродетели столичен жител. Композицията на книгата включва въступителна част „Прелюдия“, разделите „Рилски мигове“, „Варна излиза из мъглата“, „Бавното живееене“, „Дунав тече“, „Южни земи“, „В сянката на Балкана“, „Към Пирин“, „Други рилски мигове“, „Потъналата гора“, „Образът на Добродушка“, „Македонски цикъл“ и кратък „Послеслов“. След заглавието на всеки раздел на самостоятелна нечетна страница е поместена илюстрация от проф. Илия Петров, отговаряща на авторовото послание или темата на пътеписа, носещи свое отделно заглавие. Преди титулната страница е представен шаржов портрет на писателя с ръкописен текст от самия автор „Боян Болгар“. Спазените пропорции при компо-

зирането на титулните страници и отделните части поднасят на читателя едно великолепно издание (джобен формат), част от което е с твърда подвързия, в немалък за времето тираж от 4050 екземпляра и с емблемата на издателство „Перун“ върху гръбчето на многоцветната корицата и върху авантитулната страница. В тази книга писателят се показва като тънък наблюдател и истински живописец – докато например пътува със своите спътници към върховете на Рила (пътеписа „Рилски митове“), той описва със свежи детайли зимния пейзаж, улавя най-характерното, прави находчиви сравнения. Грубо нахвърляните камънци под снега са получили „меки, изваяни, женствени форми“, остатъците от мъгла пък „преливат срещу слънцето и светят като брокат“, превръщайки атмосферата в „диамантен прах“, „слънчевите дантели пърхат върху снега около боровете“, които пък „приличат на благородни дами от осемнадесетия век, облечени в камбанени кринолини с островърхи прически“ (3, 27–29) в „Борба със стръмнината“. Находчивите описания продължават и по-нататък в „Скааквица“,

където писателят представя водопада цял в лед, като брониран, и не съдържа изумлението си от могъществото на природата: „Кой Зевс, кой Перун при борба с тоя титан, какъвто е Рила, е забол меча си в каменните гърди на хребета?“ (пак там, с. 29). Великолепното описание на пристигащата вечер сякаш извира от самото място, където авторът стои поразен от пейзажа: „Здрачава се. Мъгли дойдоха от горе, от горния надземен свят като шествие от духове. Нощта разстилаше своя тъжен ленен цвят върху цялата природа. Боровете се превръщаха в плътна, черна завеса, която не се спускаше, а се подигаше от земята към небето. Покой зацари. Заваля сняг, но никак кротко, гальовно, за да не наруши покоя, който природата дарява същата на себе си. Планината се синиши, сякаш подгъна коляно, за да се отдаде молитвено на тая снежна, бяла литургия...“ (пак там, с. 31). Но писателят не свързва дотук, често в пътеписа той свързва чрез своеобразния си почерк даденото конкретно описание, случка, пейзаж, следа на животно по снега, устремеността на безбройните борове близнаци с цивилизацията, с днешния ден. Асоциативното мислене и разширено от възбуда въображение на автора ражда една непозната творческа чувствителност, която и по-нататък, в следващите пътеписи ще има своето място в композицията на творбите като нещо неотменно в наратива на творбата. Затова след конкретното описание есейистичното начало отприщва интелектуалния поток и най-дребният детайл, най-незначителната на пръв поглед случка става повод за обобщения, оценки, изводи с общочовешка значимост.

Нека не забравяме, че пътеписите на Боян Болгар в тази книга са писани в периода 1940 – 1943 г., и той сякаш иска с тях да се дистанцира от кошмара на войната, хаоса, тревожните събития. Все пак той не може съвсем да избяга от действителността. В „Дунав тече“, навярно в миг на интелектуално прозрение, написва – бих ги определи като пророчески за години напред, думи: „По реката никакво движение. Това е, вероятно, пръстът на войната. Дунав, най-оживеният булевард на Европа, който пресича на две целия материк, е странно безмълвен. Може би реката сънува. Какво ли сънува тази естествена Паневропа, която свързва седем народа дотолкова, че всеки от тях я смята за своя, макар тя

да не принадлежи никому? Може би великата река сънува тъкмо за тая своя мисия: да бъде аортата на континента, която храни държавите като органите на една единствена снага. А може би в съня си течният патриарх се връща към онния далечини на столетията, когато, също като сега безмълвието е било всеобемно и Европа не е имала нито принадлежност, нито дори име. Сънищата на един такъв чутовен безсмъртник могат да се разпрострят върху хиляди столетия.” (3, с. 64). Оказва се, че на много места един авторов поглед е въщност мотив за по-дълбоки наблюдения назад и напред във времето, които понякога звучат като прозрения за бъдещето. В годините на соцреализма обаче подобен подход на писател звучи като асоциален, като бягство от реалността, като самоцелно описание без вглеждане в злободневните проблеми. За онзи обаче, който внимателно е чел „Обичани предели”, пътуванията на Боян Болгар из различни местности и селища на отечеството имат своето обяснение – може би в този „допир със свободата, недостижим за нашия закотвен градски живот” (3, с. 66).

Свободата за писателя е да чувствува простора, тя излиза от нас, но „просторът е инструментът, чрез който тя постига най-чистата си мелодия“ (пак там). Така в своеобразната си пътеписна философия писателят допълва онези обобщения на Алекс Константинов и Светослав Минков за смисъла на човешкия живот като пътуване в пространството и времето, като пътуване към другия бряг. Мисъл, отвеждаща ни към метафизиката на духовността и моралните ценности, която откриваме във философията на Ницше, доразвита у нас у Пенчо Славейков като метафизика на „вечното възвръщане“. Възвисяването над всекидневната суeta, макар и индиректно, се прокрадва и на други места в пътеписите на Боян Болгар, в неговите своеобразни интелектуални „отстъпления“. Твърде вероятно е авторът да е познавал и появилата се през 1939 г. книга на проф. Спиридон Казанджиев „Знание и вяра“, която доразвива философско-психологическите аспекти на идеята за индивидуалността и чувството, свързани с етиката и колективното съзнание (4, с. 197 и следв.).

През 1939 г. Боян Болгар е избран за член на Съюза на българските писатели, като участва в

Илюстрация на самостоятелна нечетна страница, непосредствено след вътрешната титулна страница на цикъла „Рилски мигове“ в книгата на Боян Болгар „Обичани предели“, художник проф. Илия Петров (с.19).

ръководството от 1941 до 1958 г. Пет от книгите му са наградени – „Близо до земята“ (1933), „Обичани предели“ (1944), „Отвъд любовта“ (1944), „Градът умира и се ражда“ (1945), „Вратарят на Содом“ (1946). Съчиненията му са превеждани на словенски, немски, чешки, словашки език. Сред чисто пътеписните книги на писателя са „Сълнчев прозорец“ (1956) и „Нинген – пътуване до Япония“ (1960). Формата на своеобразен пътепис използва Боян Болгар и в поредицата от есета с философски и народопсихологически характер „Пътуване с Диоген“ (С., Държ. военно изд., 1970. 198 с.). Военното издателство публикува и следващите книги на писателя от поредицата – „Второ пътуване с Диоген“ (1973), „Трето пътуване с Диоген“ (1976), „Четвърто пътуване с Диоген“ (1981). Боян Болгар наред с това е автор на повести, романни, сборници с разкази и новели, а през 1970 г. за книгата

си „Скрито отечество“ печели наградата на вестник „Вечерни новини“. С туристическото движение и пътеписната книжнина са свързани наградите на писателя, дадени му от Българския туристически съюз – за книгите „Свят на длан“, „Гланините зоват“, „Ако минеш по моите стъпки“. Така Боян Болгар създава литература с пътеписен характер и продължава традицията в тази насока, като я обогатява със своеобразния си есеистичен почерк, с интелектуално-философски прозрения, които тръгват от малкия детайл, за да обобщят написаното в значими, трайни, общочовешки прозрения. *Пътуването* в книгите на Болгар става трайна диря в творчеството му; то е повод за интелектуално проникновение, за наблюдения върху народопсихологията на българина, а и на други народи, то е и важна композиционна особеност при структурирането на дадената пътеписна творба. Като жанр в своеобразната издателска традиция, която формира с немалкото си пътеписни книги, Боян Болгар е най-близо до пътеписа-есе и в по-малка степен до пътеписа-очерк, по-характерен за творчеството на Павел Делирадев. Сравненията и оценките, които прави Болгар в книгите си, още в изданията му до 1944 г. са характерни за един добър автор с голям интелект, с много познания в различни области на знанието, които му помагат да преминава леко от конкретната тема към по-значимото обобщение. Онова, което липсва или е сравнително малко отразено в творчеството му през този период, е социалната тема, дистанцията за конкретното политическо събитие. Все пак не бива да забравяме, че по повод освобождението на Южна Dobруджа от румънска окупация, в книгата си „Обичани предели“ той написва един от най-добрите пътеписи, разказващи за всенародния ентузиазъм и делника на Добрич, Балчик, Каварна, за обикновените хора; пресъздава както военната атмосфера, така и тръпката на дългоочекваната свобода за добруджанци.

Пътеписните книги на Боян Болгар, Светослав Минков, Павел Делирадев, Борис Шивачев уверено композират маршрутите на българското слово в контекста на книгоиздателски процес между двете световни войни, при който все повече се надмогва

чистото съзерцание и наративният подход, за да поднесат на читателя стойностни издания със значими интелектуално-философски обобщения, прозрения за човека у нас и далеч зад граница, да очертаят нови хоризонти, които ще послужат в следващите десетилетия като образци, по които ще се съизмерва съвременната българска книга. Тук не бива да забравяме и тиражността на пътеписните издания, които често се съизмерват и дори надминават традиционни белетристични форми – повести, сборници с разкази и дори романи. Не може да пропуснем и друг важен факт – пътеписните книги на наши автори се издават от най-авторитетни български издателства, включват се в популярни библиотечни поредици, търсят се и намират добър прием сред все по-широката читателска аудитория. Нещо повече, Боян Болгар организира своето издателство „Перун“, където намерението е да се издава предимно книжнина с пътеписен и есеистичен характер. Политическите промени през есента на 1944 г. осуетяват амбициозния издателски проект на писателя, но започнато остава, за да бъде продължено, макар и по други пътища, чито измерения тези първи предстои да бъдат оценявани и анализирани, вече от съвременни позиции.

ЛИТЕРАТУРА

- 1. Аспекти на комуникативната култура.** В. Търново, Унив. изд. Св. св. Кирил и Методий, 1999. 200 с.
- 2. Бъкрова, Катя.** Български преглед. – В: П е р и о д и к а и литература. Т. 2. С., БАН, 1993, с. 16; **Бъкрова Катя.** Майстори на българския пътепис. С., Нар. Просвета, 1989. 112 с.
- 3. Болгар, Боян.** Обичани предели. С., Перун, 1943. – Библиотека М а й с т о р и и.
- 4. Георгиев, Альчезар.** Един изследователски проблем от края на 30-те години на XX век с принос към българската философско-психологическа мисъл. – В: Ф и л о - с о ф и я и психология. Метафизични първооснови на съвременната психология. В. Търново, Унив. изд. Св. св. Кирил и Методий, 2001, 193–218.
- 5. Делирадев, П.** От Черно море до Пирин. С., Хемус (печ. П. Глушков), 1929. 64 с. с ил. – Нашата родина. № 6.

ПЪТЯТ КЪМ ГОЛГОТА ИЛИ РЕВОЛВЕР, ОТРОВА И БЕЗСМЪРТИЕ

90 години от смъртта на П. К. Яворов

Доц. д-р Стефан Коларов

6.

Със същия оправдателен тон тя продължава пред следователя, чула неговите въпроси: „Не съм подозирала тя да ме е ревнуvala от мъжа си, защото поне не mi е давала вид за това. Спомняm си, че около две седмици преди смъртта на Лора аз бях отишла при нея у дома ѝ. Тя беше сама. Между разговорите аз тогава ѝ казах, че mi се иска негде да отида за известно време, на някое отстранено място, за да мога да рисувам – понеже рисувах някои работи, и да си ги довърша, без някой да mi пречи. Тогава Лора mi каза: „Няма да издържиш на самотията.“ Аз ѝ бях казала, че хубаво е да отида например в някои манастир, та тя добави: „Не познавам друга жена, по-кокетна в желанията си.“ Това мнение за мене тогава ме зачуди, защо и отгde си go е съставила за мене. Аз се ожених за Грозев през август тази година. Когато mi каза горните думи, аз я погледнах зачудено и тогава пак каза: „Защото не ще има кой да ухажва за тебе.“

Това показание ярко илюстрира засилващата се неприязнь на Лора Каравелова към жената, чието поведение тя е определила блестящо. Искала ли е или не, Дора Грозева е казала нещо много съществено за следствието. Ревността на Яворовата съпруга не е само болезнено състояние, тя е породена от конкретен повод и той впоследствие се оказва фатален за нея, както и за великия творец. Цялата истина излиза наяве десетилетия по-късно чрез

спомените на Дора Конова. В тях тя се връща към гостуването у Тихови и го хронизира като добавя неща, които упътняват представите за събитието, предшествувало двата нощи изстрела на ул. „Раковски“ № 126. От закъснялата изповед ще извадя само онова, което е най-съществено: „На 29 ноември 1913 г. привечер Кремен дойде вкъщи и mi каза: „Тази вечер сме канени у доктор Тихови.“ Кои ще бъдат там? – попитах бързо. „Лора, Яворов, Паскалев.“ Не, няма да дойда. Ще ме извиниш, както намериш за добре, но аз няма да дойда. Отидох в стаята и си легнах. „Дора трябва да отидем“ – ме молеше Кремен пред вратата. Ти иди, свободен си, но аз няма да дойда. „Но аз обещах, обещах“ – говореше Кремен с отчаяние. Не попитах на кого, защото беше mi ясно, че или на домакините е обещал, или на Яворов. Покъсно разбрах, че Кремен бил сутринта при Яворов в театъра и му обещал да me заведе. На тоя упорит отказ Кремен най-настоятелно ме молеше да отида. Той стоеше пред вратата и непрекъснато ме уговоряше, че трябва да отида. Помислих: добре че майка mi и сестрите mi са на театър тази вечер. От страх да не се върнат и да чуят това упорито увещание, най-после отегчена, станах, облякох се и тръгнах. По пътя казах на Кремен: Ако стане нещо, знай, че ти ще бъдеш виновен.“

Репликата на младата съпруга е важна и изненадваща и отново повдига въпроса дали Кремен нещо не е подозирал какво става между Яворов и Дора или е бил поласкан от флирта на боготворения от него автор с жена му? Странно е, пак повтарям, за

* Продължение от бр. 4, 2004.

един младоженец да не бъде ревнив към любимата и то в период, когато съружеските ласки са все още сладки и ненаситни. Могъл ли е да има такова безкрайно доверие към Яворов след като предупреждение му отправя не кой да е, а собствената му избраница в живота?

С тези предчувствия Дора и Михаил Кремен пристигат в едноетажния дом на Тихови и влизат: „Едва бях направила две крачки и на срещуположния край на коридора вратата много бързо се отвори и на прага застана Яворов. Зад дясното му рамо видях главата на Лора, която беше застанала точно зад пърба му и надничаше. Лицето ѝ беше много измъчено, състарено. Съблякох горната си дреха, подадох я на Кремен и отидох към тях. Ръкувах се. Яворов веднага влезе вътре. Лора остана на прага. Наведе се към ухото ми и тихо каза: „Ще седна до тебе, за да го гледам какво ще прави.“ Изтръпнах. Помислих си: още ли Лора продължава да дебне Яворов? До кога тази мъка? Лора ме хвана под ръка.“

Наред с разговорите и черпенето започват и игри за забавление. Играта на кърпа е първа – „един от присъстващите казва първата сричка на дума, която се довършва от този на когото се хвърля кърпата“. Дора не описва, че Яворов е хвърлил именно на нея кърпата – това прави Михаил Кремен по-късно. С тази „кърпа“ пламва първата искра на „инцидента“. Тя споменава играта на стиховете, на оракул, а така също и предложението на д-р Тихов всеки от гостите, заедно с домакините, да нарисува нещо. Дора Грозева достига неусетно до върховия момент на своята изповед: „Лора беше замислена. Винаги, когато сме се събириали, тя вземаше малко участие в разговорите. И тази вечер също малко разговаряше, но непрекъснато наблюдаваше, я Яворов сияеше. Той изглеждаше щастлив! Лора, която наблюдаваше внимателно, виждаше светлата радост и сияние, което изльзваше лицето на Яворов. Не бях го виждала никога толкова сияещ – голямо щастие бе озарило лицето му, то беше преобразено, стори ми се, че за първи път го виждах. Изведнъж цялото ми същество се устреми към Яворов. Светкавично ми мина мисълта: обичам Яворов. Пътят на Яворов е и мой път. Утре ще му кажа „да“. Това „да“, което той очакваше толкова много – с жад. Спомних си думите му, които той ми говореше със сигурност: „Един ден вий ще ми кажете „да“. „Спомних си думите на Лора: „Един ден ти ще

го обикнеш, неговото голямо чувство не може да не намери отклик.“ Обърнах се към Лора. Погледнах я с тревога. Лора се усмихваше тъжно. Тя сложи дясната си ръка върху моята лява ръка като искаше да каже, че знае какво трябва да направи. Ръката на Лора беше ледена. Тя се страхуваше най-много от този момент. Усетих Лора развлнувана. За да намали вълнението си, тя трябваше да направи никакво физическо движение. След малко тя стана, взе книга от етажерката и отиде към печката.“

От спомените на Дора Конова този епизод не само че е един от най-силните и най-достоверните, но психологически той е предаден с удивителна сила, действеност и смразяваща власт. В мига, в който завинаги умира една любов иде друга, но мъртвородена и над нея ще стои като неотменен знак едно вечно проклятие! Ето сега как Конова описва завръщането от Тихови и колко по-различно е то от казаното пред следователя: „...Тръгнахме всички. Лора ме беше хванала под ръка и от време на време се пързалихме по заледената земя. Двете бяхме вече с определени решения. Бях сигурна, че на другия ден Яворов ще уреди въпроса с Лора и Кремен и че ще дойде и ще ме отведе, в дворец или колиба, и ми беше съвсем безразлично. Убедена бях, че Лора е решила да замине и да освободи вече Яворов, да изпълни и обета, който бе дала, че ще се махне от пътя на Яворов, когато му пречи. Тя искаше да направи така, както бе направила някога съпругата на нейния любим, като замина и го освободи. На ъгъла на „Неофит Рилски“ се сбогувахме. Лора ме целуна много продължително, като си вли устните силено в лявата ми страна. Усетих устните ѝ стегнати и горещи. За първи път ме целуваше така.“

Какво е имало в тази целувка – предупреждение, закана за мъст или признание за чуждата победа над любимия, както и подготовка за последното, най-страшно решение, което един човек може да вземе спрямо себе си на земята? Конова изнася още един факт, който е напълно възможен: „Когато наближават до жилището, Яворов много настоява Паскалев да се качи горе у тях, поне за малко. Паскалев отказва поради късния час. После Паскалев се ядосваше много, загдето не отишел. Смяташе, че в такъв случай може би трагедията нямаше да стане.“

В ранните часове на най-късият ден пред годината – Андреевден, Яворови се прибират в

жилището си, влизат в трапезарията. В тишината и мрака се долавя някаква ужасяваща невидима сила, която стоварва върху двамата своя кървав удар. На 18 декември в протокола за разпит на свидетели са записани думите на тежкоранения поет: „Не помня, но струва ми се, че аз пушех цигара и като влязохме в трапезарията, аз пръв заговорих за случая у Тихови. Казах приблизително на Лора следното: Биваше ли така да правиш? А тя ми отговори в смисъл: „Ами като фиксираш чуждите жени?” И добави: „При такъв живот по-хубаво е да се разделим.“ Тя беше в това време при вратата на спалнята, гдето се тъкмеше да влезе. Понеже на такава тема ми беше омързнало да се обяснявам, защото винаги съм я уверявал, че съвсем неоснователно, а само си въобразява някакви фиксирания, аз веднага ѝ казах: „Щом е тъй работата, на добър път, лека нощ, аз си отивам да спя.“

Съзnavал ли е Яворов, че тръгва през минно поле, където го грози непредвидима опасност? Защо е трябвало да подновява кавгата, след като много добре е знаел, че Лора е имала всички основания да бъде сърдита? Не е ли някакво дръзко предизвикателство спрямо съдбата това непредпазливо и грубо пипане в дълбоката и силна рана, която е предизвикала страшни болки в душата на жената, която е искала да му се посвети всеотдайно и да му служи докрай? С непростимата грешка – казаните нови остри думи, Яворов прави тогава още една – той влиза в кабинета си, където ще спи на канапето, и завърта ключа от вътрешната страна на вратата. Изтракването на ключалката в мрака не е ли искрата, запалила вече фитила на динамита, който и без това е бил готов да се възпламени? „Веднага се съблякох и си легнах на канапето – продължава разказа си разпитваният. – Дрехите си оставих на един стол до масата, а панталоните преметнах през облегалото на стола. Подир малко чувам, че вратата на салона откъм коридора се отвори, а след това и онази между кабинета ми и салона. Познах в тъмното, че е Лора. Аз се надявах да дойде при мене, както и друг път е било след подобни обяснения, които свършваха с пълно помирение, но видях, че тя отиде към прозореца до стола, гдето ми бяха дрехите. Тя знаеше, че там ми са дрехите, защото винаги аз все на тази страна ги оставям. Усетих, че тя пипа панталоните ми, и се сетих, че взема револвера. След това тя дойде до вратата и завъртъ копчето на електрическата лампа, която е

до самата печка и до вратата. Като светна в стаята, аз видях, че държи револвера в ръцете си.“

От този момент всяко действие е непредсказуемо, а Яворов прави още една фатална грешка и това се потвърждава от неговото пояснение: „Не си спомням точно какво каза тя, но се размениха няколко фрази в смисъл на онези в трапезарията.“ А тези фрази, макар и не посочени точно от поета, са били гневни, те са показвали че вече тяхното съвместно бъдеще е нежелано и невъзможно. И Яворов, и Дора Грозева с поведението си ясно са изразили онова, което изпитват един към друг и че вече няма връщане назад. Напрежението достига своя апогей: „Имаше горе-долу разменение на тези думи: тя ме запита пълен ли е револверът, аз отговорих „Празен е.“, но веднага ми мина през ума, че може да направи някоя шага върху себе си, и ѝ казах: „Пълен е.“ Тя замълча. Аз гледах да я успокоя, като се мъчех да ѝ обясня, че нейните подозрения са съвършено неоснователни, исках да ми покаже с какъв жест или поглед, или друго нещо съм дал повод да мисли, че аз съм фиксирал чуждите жени, че подобни отношения не водят към семейство щастие, а, напротив, могат да накарат наистина един мъж да дири другаде щастието. Всичко това аз набързо ѝ наговорих или в този смисъл. Тя мълчеше и не ми възразяваше. Цялата тази сцена се разигра много набърже. В тези моменти тя си държеше ръцете една на друга до пояса си. Отведенът я направи едно движение с ръката си към гърдите и едно глухо изгърмяване се чу. Аз веднага скочих и пред още тя да се залюле, я прегърнах. Понеже тя вече увисна на ръцете ми, успях да я завъртя към канапето и я сложих върху него с главата към краката на канапето. Ужасно беше моето положение в този момент, защото така неочекувано беше всичко това за мене. Всичко след това, което съм извършил, сега едва си припомням, може би по-нататък да си проясня моментите.“

Първа за нещастието узнава слугинята Йорданка Ангелова и на 5 декември тя съобщава на следователя следното: „Кое време е било, не зная, когато се събудих от викането на Яворов, който беше слязъл по задната стълба и дошъл до вратата на кухнята. Аз още отвътре чух: „Данке, ставай, ставай.“ Аз се уплаших и отворих вратата. Видях, че беше много уплашен и викаше: „Данке, Данке, скоро доктор, госпожата ти се застреля!“ Той в това време

беше по бели гащи. Той веднага пак се повърна към стаята и чувах, че викаше: „Стани, Лоро, стани, Лоро, какво направи, моля ти се, стани!“ Той като ми каза за доктор, аз слязох до долнния етаж и почнах да тропам на вратата на хазияте да стават. Те се събудиха и хазиянът Васил Беленски отвори вратата. В това време Яворов пак слезе, но с обути панталони и пресечна хазяина, улови го за ръцете: „Моля Ви се, извикайте доктор, Лора се застреля.“ Хазиянът се върна да отиде за доктор, а Яворов пак изтърча като луд в стаята и все повтаряше: „Стари, Лоро, стани!“

Както личи, 22-годишното момиче от Кюстендил много добре е запомнило най-важните щрихи от образа на Яворов и неговото поведение в първите мигове на трагедията: той е „много уплашен и викаше“, дошъл е за помощ „по бели гащи“, вторият път слиза „с обути панталони“ и като вижда хазяина „улови го за ръцете“ и още нещо, той ясно два пъти съобщава, какво е направила Лора – „се застреля“, заради което „изтърча като луд в стаята“. В нейното кратко описание е уловен и вторият драматичен епизод от кървавата нощ: „Аз не смеех от страх да се кача горе, та когато госпожа Беленска дойде и се качи горе, и аз отидох подир нея. Тя вървеше преди мене и първа от прага надникна в кабинета. Не си спомням Яворов в това време да е казал на Беленска: „Заповядайте, госпожа, ето я.“ Не видях къде беше Яворов, защото аз бях зад Беленска. Тя, като е видяла, че Лора лежи зад вратата, изпища силно, а също и аз подир нея и се върнахме назад. В това време чух пърмеж в стаята, където беше Яворов, но не го виждах. Ний двете избягахме долу. След малко дойде хазиянът с доктор Николиев...“

Кошмарно звучи описанието на този втори епизод в разказа на Добрена Беленска и пред следователя тя не е могла да прикрие ужаса от видяното: „Като влязох в коридора им, аз неволно се обърнах да отивам към спалнята им, но в това време се показа на вратата – това хубаво помня – на кабинета си Яворов и с един тих, отслабнал глас каза нещо, но аз от страх не съм запомнила, обаче отпосле слугинята ми казваше, че бил казал: „Заповядайте, госпожа“, и веднага се върна към писалищната си маса. Аз доближих до прага на вратата и потърсих с очи из стаята Лора. Гледах да я видя или на стол, или на леглото, та спомням си, че Яворов ми каза: „Ето я, госпожа“, като ми посочи зад вратата. Тогава аз

погледнах в тази посока и зад вратата можах да видя само главата ѝ, която се подаваше зад нея – вратата. Като я погледнах, аз изпищях и веднага се повърнах долу. Тя беше със силен отворени, оцъклени неподвижни очи и от това веднага разбрах, че е умряла. Тя беше в същото положение, в което я завари и следователят. Когато аз надникнах в стаята от прага, Яворов беше до писалищната маса прав, но не видях пишеше ли. Щом аз изпищях и се повърнах, още не бях слязла две-три стъпала по стълбата, чух пърмеж откъм стаята, където беше Яворов. Слугинята Данка беше останала подир мене и тя ми казваше, че е видяла, когато Яворов политнал и паднал на земята. След 3–4 минути дойде мъж ми с д-р Николиев. Аз вече не се качих горе.“

Съдебният следовател Иван Божилов, който разпитва свидетелите, получава Записка от IV полицейски участък в 5 часа сутринта и от нея научава че „нощес в 2 и 1/2 часа след полунощ в дома си на ул. „Раковски“ № 126 Пею Яворов, 32-год. от София, и Лора д-р Дренкова-Каравелова, 29-годишна от София, се застреляли в стаята си с по един револверен вистрел; първият в челото от дясната страна, а последната в гърдите, която веднага издъхнала. Яворов се закара в Александровската болница за даване медицинска помощ, мястото и следите са запазени до пристигането Ви.“ Както разказва две десетилетия по-късно Божилов пред журналиста Петър Лунгов от в. „Дъга“, тогава той живеел близо до жилището, посочено в записката, затова не губи време: „Пристигах веднага към действие. Не се формализирах: бележката от полицията ми беше достатъчна. Полицейско дознание по случая въобще не е имало.“ Апартамента на Яворови е заключен, а пред него е поставен часовий. Ето извадки от споделеното от Божилов: „Почнах огледа в тъмни зори и го завърших едва към 1 часа на обяд. Още като тръгнах към „Раковски“ 126, взех със себе си аптекаря Данков – тъкмо що бе дигнал ролетките на аптеката си – за поемно лице при огледа. Съобщих веднага по телефона за почване на следствието на прокурора Клим. Сърмабожов, който пристигна наскоро на местопроизшествието и също присъствува на огледа. Трупът на Лора лежеше успоредно до самата кушетка. По килима нямаше никаква кръв. Когато разбутах трупа, тогава бликна малко кръв. Станало беше вътрешно кръвоизливие. Роклята ѝ на гърдите беше

разъсана от Яворов, който се мъчил да ѝ даде помощ и след като видял смъртоносната рана, се самоубил. Наблизо на килима бе захвърлена една от възглавниците от кушетката, която лекарят, веднага след пристигането си, положил под главата на Яворов. Лора бе облекчена в черна сатенена рокля: като поставих реверите в нормално положение около деколтето, видях че лявата част на роклята е широко разъсана от куршум, който бе пробил дупка от около двулевова монета, бе пробил комбинезона и тънкия корсаж и бе минал през тялото. Кожата около раната бе обгорена. Още веднага ми направи впечатление, че роклята на гърба не е пробита. За мене бе вече в момента ясно, че куршумът е влязъл отпред и че е стреляно от упор. Раната имаше посока отгоре-надолу и отляво-надясно. Явно бе, че е стреляно с дясната ръка от упор.“ Добавя: „При огледа намерих револвера, с който бе стреляно – една почти детска играчка, – бележката, написана от Яворов преди самоубийството, и други...“

За този първи ден на следствието Божилов разказва и за първия кратък разпит на Яворов, който лежи в хирургическото отделение, и за медицинската експертиза на трупа на Лора, която е възложена на д-р Ив. Пиперков. Докато срещата с тежкоранения поет е преминала бързо, то доста напрегната е атмосферата в моргата на Александровската болница, където в три часа след обед Божилов намира журналиста Панайот Стайчев от в. „Утро“ и няколко души, които изтъкват че са близки на Лора и искат да узнаят истината. В това обкръжение следователят и другите служебни лица е трябвало да започнат своята сложна и отговорна работа. Описанието потиска и подробностите: „Щом съблякохме роклята, куршумът изпадна от дрехите. След изстrelа куршумът едва успял да пробие кожата, за да излезе, и застанал между тялото и дрехите. На трупа личеха ясно двете крайни точки на пътя на куршума през тялото. Отпред раната бе голяма колкото двестотинкова медна монета, а на гърба раната бе много по-малка – около 5 миллиметра в диаметър. Общо правило в съдебната медицина е, че входната рана на куршума е по-малка от изходната. Приложено това правило в случая значеше, че куршумът е влязъл откъм гърба. Това даде повод на присъствуващите веднага да заключат: Лора е убита. Но юристът никога не може и не трябва да прилага едно правило шаблонно. Веднага обрънах

внимание на лекарите върху няколко обстоятелства: отпред раната е обгорена. Разъсаната кожа около раната на гърба е обръната навън. Куршумът една е излязъл от тялото, което показва, че той е имал малко първоначална скорост. А малка първоначална скорост има в случай, когато се стреля в тялото от упор (като се допре оръжието до него), защото газовете, които се развиват при експлозията, вместо да дадат тласък на куршума, разъсват кожата, с която непосредствено се сблъскват. Поради това се е получила в случая по-голяма рана отпред и, от друга страна, газовете са обгорили именно от тази страна тялото. Освен това, ако е стреляно отзад, защо раната отзад ще бъде по-ниска (при десетото ребро), отколкото отпред (между четвъртото и петото ребро)? Това би означавало, че Яворов, който не бе по-нисък от Лора, е клекнал, за да стреля в нея. Въпреки тия мои съображения тезата ми, основана върху външния оглед, не бе възприета. Предстоеше да се извърши аутопсията, която щеше за разпръсне всички съмнения. Но късият зимен ден бе вече свършил. Аз исках аутопсията да стане непременно при дневна светлина. Затова я отложих за сутринта, 1 декември, неделя. Вън от това правилникът ме задължаваше да се завърши аутопсия не по-рано от 24 часа след смъртта. Понеже видях, че случаят се заплита, разширих състава на експертизата, като освен д-р Пиперков, назначих за експерти и д-р Татарчев и д-р Ат. Теодоров, заведуващ Съдебно-медицинския институт.“

Професионалният усет и отговорността на Божилов проличават и на следващата сутрин, за която той споделя: „Още при първите разрези на тялото лекарите побързаха да се присъединят към моята теза: че куршумът е влязъл отпред в тялото“. Съдебномедицинския акт е изгответен в 12 часа със следното заключение: 1. Лора Яворова е умряла от нараняване на сърцето и последващото изобилно кръвоизливане в сърдечната торба и в лявата плеврена кухина. 2. Нараняването на сърцето, както и на диафрагмата, на черния дроб, на стомаха, на левия бял дроб, на 10-ото ляво ребро е станало от преминуването пред гръдената и коремната кухина на малокалирен куршум, който се намери в дрехите на умрялата. 3. Куршуменият път има направление отпред назад, отляво наляво и малко от горе на долу. 4. Изгледът и състоянието на гръдената кожна рана дава да се предполага, че ударът е бил нанесен с допряно до гърдите оръжие.

5. Смъртта е била неминуема.“ Под него стоят подписите на тримата лекари, на поемните лица, на прокурора Сърмабожов, на съдебния следовател – общо седем длъжности лица.

Прибързаните коментари и пристрастия, както и неизпълненото обещание от репортера Стайчев да не публикува нищо преди да приключи аутопсията, наливат масло в огъня на зловредната мълва, на нездравите и жадни за сензация сили в столичното общество. Пресата рядко е имала такава плячка, която веднага е хронирана и разнищзвана с безброй подробности, като истината и измислицата често се преплитат и на показ се изважда всичко, което може да послужи за стръв на жадната тълпа. В. „Дневник“ (г. XII, бр. 4047) още на 3 декември отделя цялата си трета страница на ужасната драма като снимката на Лора е съпътствана от примамливи заглавия: „Една страшна трагедия в София. Самоубийството на Лора Каравелова и поета Яворов. Причините на трагедията. В скърбната стая. Писмото на Яворов. Жivotът на съпругите. Ревността говори. Яворов като поет и революционер.“ В. „Мир“ (г. XIX, бр. 4075) се задоволява с по-сдържано съобщение: „Самоубийството на П.К. Яворов и жена му“, докато съвсем младият в. „Политика“ (г. I, бр. 59) е безцеремонен и категоричен: „Трагичният край на Яворов. Поетът застрелява жена си и себе си. Тъжното настроение и смъртта.“ В. „Утро“ (г. III, бр. 1025) иска да изпревари своите съперници с категоричното твърдение „Лора убита“ и примамливите подзаглавия „Трагедията на един поет. Медицинската експертиза. Мнението на лекарите. Яворов може да се спаси, но ще остане сляп.“ Последното подзаглавие във вестника на Ст. Д. Танев като прокобящо предсказание за съжаление по-късно се потвърждава.

Известността и популярността на твореца респектират журналистите и в повечето публикации неговото име е пощадено. В. „Камбана“ (г. VII, бр. 1748) даже отбелязва: „България изгуби още един свой способен мъж в лицето на П. К. Яворов. Положението на Яворов е обезпокоително.“ И още: „Много близки приятели се опитват да посетят в болницата Яворов. Не са допуснати по молба на самия Яворов.“ Но спорът, възникнал преди аутопсията, някои от разногласията между следователя и лекарите подхранват мълвата и това проличава в някои от поместените през следващите дни след фаталната нощ съобщения. В.

„Мир“ (г. XIX, бр. 4077) пише: „Трагедията на П. К. Яворов. Извършената вчера аутопсия върху трупа на Лора Каравелова-Яворова е установила жестоката истина, че смъртоносния куршум е минал през гърба, пронизал сърцето и излязъл отпред.“ Това твърдение е точно обратното на изводите, достигнати от комицията. По-късно вестникът отбелязва възникналото противоречие, но знайно е, че веднъж подхвърлена една догадка при такива сложни и заплетени случаи, тя възбужда духовете, още повече, че приближените около семейството на Лора Каравелова са застъпвали точно това гледище. Андрей Протич, пренебрегнатият влюбен, намира начин да нанесе удар върху съперника си, дори когато жената, в която е виждал идеалната любима, е мъртва. В голяма статия, поместена във в. „Камбана“ (г. VII, бр. 1751) той пише: „Живот Яворов не ѝ даде, той отне живота. Лора трябваше да бъде убита, унищожена от Яворова. Това за никого, който познава жизнерадостната, много по-големи кризи преживяла Лора, и вечно византийствующия и неискрения Яворов, не подлежи на съмнение. Единствената значителна млада жена изчезна...“ И в. „Политика“ (г. I, бр. 62) подкрепя това незащитимо с преки доказателства мнение: „Роднините и приятелите на Лора, познавайки отблизо душата ѝ и отношението ѝ с Яворов не допускат, защо тя да е изпаднала в отчаяние и да се е самозастреляла...“

Слуховете плъзват като змии. Предположенията, догадките, клюкарските недомълвки, вестникарските сензационни заглавия така нажежават атмосферата около трагедията, че объркват дори тези, които познават отблизо действително Яворов и Лора. Научил страшната новина, Боян Пенев пише от Варшава до Иван Д. Шишманов смутен и терзан от неяснотата на цялата тази история: „Какво е това с Яворова? Никога не съм вярвал, че той е в състояние да извърши това, което е извършил. Ние сме в пълна неизвестност. Не знаем нищо за причините на това убийство... От тукашните вестници само едно узахме, че Лора е погребана вече и че Яворов ще оздравее. Но аз не мога да разбера как може той да преживее всичко това. Неговата постыпка ме възмущава. Колкото и да е грешна Лора, той не е толкова праведен, че да има право да вдигне ръка върху нея. Това е варварско... Удари гръм, ехото загъхва. Да вярваме ли, че в загъхването на това echo Яворов ще има спокойствие?...“ Почти два месеца след драматичната

нощ другият верен приятел на поета – Владимир Василев, в писмо до Боян Пенев се опитва да обобщи това, което е станало и което се знае: „Питаш ме за Яворов. От вестниците, пък и от Вас трябва да са ти писали как е станала тази работа. Как е станала, и аз не знам. Никой не знай. Знай само господ и сам Яворов. И затова, като не знаят нищо, всеки си съставя мнение според това вярва ли Яворов да е извършил убийство или не. Но съвсем без аргументи пак, разбира се, не може, затова прибягват до „психологически“ обяснения, т.е. нагазват в областта на фантазиите, там, дето никой не може да убеди никого. Следствието во всеки случай не откри нещо против него. Да ги разправям сега подробности – излишно. Яворов е още в болницата. Гръмнал се е в дясното сляпо око. Куршумът минал през челото и отишъл на другото око, бе да успее да излезе и без да му закачи акъла. Дебела глава, бейй! Правиха му операция, но не можаха да го извадят, сега ще му правят пак. Со едното око прогледна, но слабо, а другото е още затворено и надуто като лукова глава. И за него казват докторите, че е здраво, но кой знае. Во всеки случай, ако не друго, има опасност за отслабване на зрението. За живота му няма опасност, освен разбира се, ако не реши втори път да се самоубие. Но подобно намерение няма, инак е добре, доста добър, само че е бъктисал да лежи, макар добри хора да му носят постоянно портокали, локум, бонбони, като на лехуса. Казват му, че ще стане след 10-15 дни. Когато стане и „Дума“ ще почне да излазя. Била първата книга ще зафane за се печата, преди да е станал... Ще излиза во формат като на Острова на блажените и хартията също, и печата същ...“

Това писмо на бъдещия голям критик и редактор, макар и немногословно, е казало повече, отколкото десетки други писания. В него са обобщени преживените тежки седмици от именития поет, когото Василев не само цени като изключителен талант, но той се оказва и проникновен приятел, който долавя правдиво чертите на человека, неговата необикновеност. Бих подчертал само възклицинето „Дебела глава, бейй!“ и онази догадка, която само роденият литератор може да изрази, изправен пред трагедията на твореца: „ако не реше втори път да се самоубие“. В своето неизмеримо нещастие все пак Яворов е имал един малък късмет – през последната си година да търси приятелска опора сред няколко

души, между които са Боян Пенев, Владимир Василев, Асен Златаров, д-р Кръстьо Кръстев, Тодор Александров... Шумното мнозинство, което е търсило връзки с големия поет на България, ласкателите и използвачите, мнимите почитатели изведенъж се отдръпват, а някои се нареджат сред хулителите. Мощен става и хорът на онези, които Яворов е заsegнал по един или друг повод, връщал е писците им, не е одобрявал скромните им съчинения в стихове или проза, с величавата си творческа осанка е препреждаля пътя им към Парнас.

Но сред малцината, които извъряват с поета последните му земни месеци е и Александър Паскалев. Нарочно не искам да подмина спомена на Стилиян Чилингиров „Последни дни“, в който има смущаващо „свидетелство“. Началото започва така: „Една мъглява сутрин на 29 ноември 1913 година влизам в Народната библиотека и се отбивам при дрешника, гдето разсилен пазеше ключа на кабинета ми...“ Тогава директор на Народната библиотека, писателят понататък описва как като влязъл „замръзнал на мястото си“: „Вътре, излезли като из ковчег, бяха д-р Кръстев и Боян Пенев. Те бяха бледи като мъртвци. Съобщиха ми със сълзи на очите печалната новина...“ Описанietо продължава: „Но веднага след тази осведомителна изненада започна делова работа. Пръв започна д-р Кръстев. Той замисли как да съберем пари, за да се пристъпи към лекуването на Яворов. Пръв сам предложи една сума – не помня колко стотин лева. Аз и Боян не обещахме нищо, защото и двамата нямахме. А дали и Кръстев имаше много, това той сам си знаеше. Почнахме да пресмятаме през ум всички Яворови приятели и почитатели. На първо място, разбира се, ни дойде на ум книгоиздателят Александър Паскалев. Той беше издал някои Яворови работи и все можеше да притури нещо над следващия му се хонорар. Увереността ни в помощта му беше толкова голяма, че ние веднага пратихме разсилния Кузман да го повика. Паскалев дойде, поискав да узнае по-големи подробности по случката, даде вид, че състрадава много, но когато му заговорихме за пари, почна да се увива. Нямал сега налични суми, предстоели му още тия дни полични плащания и пр., и пр. „Ами ние, които печелим парите на издатели като вас, какво да кажем?“ – запита нервно д-р Кръстев. Александър Паскалев извади кърпа и почна да си бърше сълзите. За Яворов ли бяха те, или за друго...“

не можах да разбера. Откъсна се от вниманието ми и стореното по-нататък в тая посока. Зная само, че в скоро време Яворов, съпроводен от д-р Кръстев, замина за Виена."

В тоя спомен с изключение на последния факт всичко е измислила. На 29 ноември 1913 г. никой още не е подозирал трагедията от ранните нощни часове на следващия ден. Боян Пенев и Дора Габе са в Полша, а д-р Кръстев едва ли би затичал веднага при Стилиян Чилингиров да обсъжда положението на Яворов. Директорът на Народната библиотека все пак е получавал заплата, която в такъв труден момент би могла да позволи от нея да се отдели някаква сума за другарска помощ. Явно е, че гузната съвест на Чилингиров или някакво твърде недружелюбно чувство към издателя са го накарали да измисли неверни сцени, в които Паскалев е окарикатурен. Вярно е, че Стилиян Чилингиров е един от тези, които на погребението на Яворов участват в носенето на ковчега му, но далеч преди този печален епизод живият още поет е имал действително нужда от подкрепа и материална помощ му оказва именно неговият книгоиздател. Той отива на 1 февруари 1914 г. при хазаина В. Беленски и урежда остатъка от наема на квартиратата, като заплаща дължимите 30 лева. През първия месец на Новата 1914 година тежко раненият поет е опериран, като при втората операция куршумът, останал в главата, е изваден. Петър Чамурлийски, който лежи с поета в стая № 8 на Александровската болница, разказва как е станало това: „Не искам упойка, режете направо“ – каза Яворов на лекарите, когато го подложиха на операционната маса, за да извадят заседналия в главата му куршум. И думите му бяха решителни, настойчиви. „Брей, твърд войвода – не простена“ – измърмори младшият хирург, като изнесоха от операционната болница. А бай Лазар буташе количката, с която отвозваха Яворова. При леглото, навел глава, го чакаше неговият приятел Асен Златаров. Той не се боеше от клюките, а Пейо му беше много скъп. И затекоха дълги дни и нощи – тежки и кошмарни безсъници, в които, почти сляп, Яворов виждаше страшни призраци, смазан от рани, клевети и жалби. Настоящето беше нерадостно, бъдещето – грозно.“

Ранен, изправен пред неизвестността, поетът научава за Заповед № 107, подписана от министъра на народното просвещение П. Пешев: „Въз основа

решението на дисциплинарния съвет при Министерството от 11 т.м., протокол № 2, уволянявам от длъжността артистически секретар при Народния театър П. К. Яворов от деня на изтичане разрешения му със заповед № 2553 от 14. XII. 1914 година.“

Така от 13 януари той остава без средства. В. „Нова балканска трибуна“, в който излизат едни от най-злостните статии срещу именития творец, не пропуска да отбележи събитието: „Яворов уволнен. Министърът на просветата е уволнил П. Яворов от длъжността драматург в Нар. театър. Негов заместник още не е назначен.“ (г. V, бр. 1195). По-подробно информация за промените в театъра публикува „Учителски вестник“ (г. XII, бр. 11), който отбелязва: „Съобщава се, че е уволнен досегашният директор на театъра г. Иван Д. Иванов, и е назначен на негово място г. Д. Страшимиров. Уволнен е и драматургът при театъра г-н П. К. Яворов и на негово място бил назначен някой си К. Мутафов. Дълго време разпитвахме за личността и литературната дейност на назначения драматург...“

Лекарите отбелязват в болничния лист: „Излиза по собствено желание. Излязъл от болницата здрав на 4. II. 1914 год.“ Така, с венец от тръни на главата, мъченикът тръгва по пътя към Голгота. В старото си жилище той не иска да се върне, а ново няма. Въпреки мълавата, подозренията, неловкото положение, Яворов прекарва почти две седмици в семейството на Дора и Михаил Кремен. Според склонния към преувеличения домакин поетът е бил „двайсет дни на гости“. Безизходица ли е било това решение или в него има някакъв скрит, потаен смисъл? Кроени ли са някакви смели планове или всичко е резултат на нелепа и сложна заплетена ситуация? Каквито и подозрения да възникват, фактът е налице – Яворов отива в семейния дом на тази, с която е искал да се събере. В двутомната книга на Кремен има преначени, поукрасени, изпълнени с нескромност и авторска самовлюбленост неща, но не можем да не отбележим и искреното му чувство към Яворов. Младият начеваш писател е разбирал величието на поета и драматурга, успял е да надмогне горчивината от това, че Дора Конова – госпожа Кремен, се е влюбила в него, както и той в нея. За човека Михаил Кремен можем да съдим по негово писмо до Боян Пенев от 1 март, в което той му пише: „Пею беше у нас дълго време, трябваше да бъда неотълчно с него. Той пък постъпи в Алексан-

дровската болница, защото не се чувства добре: лесно настива, има нужда от непрестанно лекарско преглеждане, а това в къщи тъй е неудобно. Сега пък – скучно му е там: никога не е чувствал такава нужда от приятели... Колко много неприятели – озлобени! – е имал Пейо! Всички те са убедени в неговата виновност и биха били доволни, ако го видеха в затвора... А колко Пейо е нещастен! Тъкмо той е петимен за приятелски ухажвания, грижи и ласки..." В тези редове Кремен е много по-истински и достоверен, отколкото в сътвorenото десетилетия по-късно. Тук още не се е проявила суетата, че бил близък приятел с великия Яворов!

Когато излиза за втори път от болницата, незвергнатият страдалец отива в пансион „Сердика“ на ул. „Алабин“. Там започва неговата подготовка да замине на лечение в чужбина. Лекарят по очни болести д-р А. Сарафов от Стара Загора написва препоръка до проф. д-р Фридрих Димер, при когото е учил във Виена, да прегледа „господин Яворов – именит български писател“. Средствата за пътуването да осигурени чрез заем от книгоиздателя, когото в мемоарите си Чилингиров несправедливо се е опитал да окаля. Ден преди да замине за Виена, придружен от д-р Кръстьо Кръстев, Яворов написва следното писмо:

„Подписаний давам настоящето на г. Александър Паскалев в удостоверение на това, че му дължа сумата хиляда петстотин (1500) лева, които той ми отпусна като приятелска помощ, за да се лекувам. От тях съм получил хиляда лева и остава да получа още петстотин допълнително. Ако не бъда в състояние да му ги върна, той ще има право да издаде едно или две от произведенията ми в количество, от хонорара на което да се покрие дългът ми. Ако не бъда жив, споразумението за изданието да стане от г.г. д-р Кръстев и Вл. Василев.

С безкрайна благодарност към г. Паскалев.

Подписан: П. К. Яворов.“

Още щом пристигат сутринта във Виена на 22 март, двамата отиват при проф. Димер. Въсъщност това е денят, в който умира последната искрица за живот, за нова бъдеще. Световноизвестният специалист не скрива от своя пациент угрозата да загуби зрението си завинаги. Критикът пише до Александър Паскалев какво е станало сред прегледа: „От събота рано сме тук. Ходихме същия ден при д-р Фридрих. Но Яворов

Годор Александров и Яворов
след излизането му от болницата – 1914 г.

като очаквал чудеса (както са си признава) и може би никаква кабалистика и тайнственост, за своето добро, (прояви) по-голяма мнителност и всевъзможни подозрения и „поетически“ фантазии по адрес на лекаря...“ Два дена д-р Кръстев праща открыта пощенска картичка на Паскалев, за да го информира за положението: „Може скоро да си додем, а може и да останем 5-6 дена или дори да отидем до Прага. Изобщо добре му действува. Ще го събера с повече студенти, а може и всеки ден да се меняват, като дежурни; за днес и утре са определени вече. Досега аз бях постоянно с него...“ В историята на българската литература не са много примерите за такава затрогваща приятелска съпричастност, и за такава грижа на критик за голем автор. Срещу д-р Кръстев са написани не малко сурови присъди, тежки обидни думи, в случая неговото поведение безапелационно ги опровергава.

Двамата българи в края на престоя си в австроийската столица отново посещават проф. Димер

и той предписва на своя пациент-чужденец стрихинови инжекции и други лекарства, които да облекчат неговите страдания. Със закупените медикаменти, но вече без уповането да види отново света и да заживее както преди, Яворов се завръща и настанива на 4 април пак в пансиона „Сердика“. След две седмици решава да се премести в санаториума на д-р Сарафов на бул. „Цар Освободител“ № 5. Боян Пенев, който тогава се намира в Берлин, в писмо до д-р Кръстев се интересува за съдбата на техния общ другар: „Защо не писахте нещо по-подробно за Пея? Как се чувствува той, какво му казаха докторите, има ли надежда за оздравяване? Ако останете в чужбина, ще остане ли и той с Вас или ще се върне? Изобщо желал бих да узная нещо по-подробно за него...“ (13 април 1914 г.)

На Владимир Василев, с когото често се среща и на когото има доверие, преди да замине за Виена Яворов диктува своето „Завещание“. Отначало своенравният Василев се противопоставя, намира обаче сили и се съгласява да запише това, което поетът желае. Самото начало е един покъртителен вик срещу жестоката неправда на обществото, което иска да го нареди сред престъпниците: „Кълна се в гроба на майка си, че казах пред следователя пълната истина по смъртта на жена ми. Когато дойде щастливия ден да отида там, дето е тя, ден, който аз ще чакам с мъчително нетърпение, моля приятелите си да наредят да бъда погребан при нея. Над мен да се посади, една дафина, а над нея един явор...“ Архивата си Яворов завещава на д-р К. Кръстев и Вл. Василев. За творчеството си определя: „От всичките ми книги е продадено само едно издание – това, което е излязло вече. Правото за по-нататъшни издания принадлежи на моите законни наследници – с изключение правото, което предоставям на Ал. Паскалев с отделно писмо, за отпусната ми от него помощ 1500 лв., ако не бъда в състояние да му ги заплатя.“ Яворов предава и разписките на Вътрешната македонска революционна организация за сумата 10 200 лева, които са му били поверени като нейн задграничен представител. Накрая с присъщата си морална сила и признателност споделя: „Изказвам своята безкрайна благодарност на всички приятели, които през дните на тежки изпитания се отнесоха към мене с трогателно съчувствие и ми оказаха всяка поддръжка.“

Към това завещание, написано на 18 март, Яворов иска от Владимир Василев да запише две нови добавки на 21 април. На отделен лист най-напред е записано: „У Паскалева има писма, 1 папка с телеграми и други кореспонденции с Лора, 1 портфейлче. Портфейлчето да си го задържи Паскалев като подарък, а папката да се предаде на зетя ми Ник. Найденов, мъж на Екатерина. Шалчето за момиченцето на сестра ми Екатерина – Малинка.“ След като се е разпоредил с тези няколко дребни, „земни“ неща, по-нататък следва онова, което има по-дълбок символичен посмъртен смисъл: „бръшлян да съединява двете дървета, които ще бъдат на гроба ни, един розов храст да бъде също посаден там и 1 скромен камък или кръст на мои разноски непременно, на който да се напишат имената ви. Да бъда погребан с туристическа куртка, шаечни панталони, с ботушите и ако не се намери каскета, някоя фуражка – ако не умрях в Македония то по не да умра тъй както бях пригответен за нея.“

Яворов диктува да се запише на втори отделен лист текст, който също за него има важно значение, тъй като достигналата до него злостна мълва го е дълбоко огорчила: „Понеже след излазянето от болницата научих, че е била оспорвана законността на връзките ми с Лора, считам за нужно да съобщя следното, което е истината: аз и Лора сме венчани на 19 септември 1912 г. в Подуенската църква от свещеника в нея. При венчавката кумуваха г. Петко Палиев чиновник в Дирекцията за постройките на железниците, и г-ца Радка Бонева, живуща ул. „Розитано“ № 22. Свидетели при венчавката бяха майката на г-ца Генчева, сестрата на същата, Цветана, и други. Книжата за венчанието останаха у свещеника. У стария Бонев, баща на г-ца Бонева, се намира една полица за хиляда лева, издадена от мене и от Лора на името на същия свещеник; тоя полица му е дадена за гаранция, че до м. юни 1914 г. няма да съобщаваме името му – затова по нея не се дължи нищо. Свидетели за това са всички присъствующи на сватбата, също и стария г. Бонев.“

Макар и тежко ранен, подложен на мъчително лечение, Яворов е могъл с подкрепата на малцината приятели, и на своите роднини да понася физическите болки и битовите несгоди. Но една друга, неравностойна битка му донася неизмеримо страдание – битката с представителите на Темида. Следствено дело

№ 205/913 год. тегне над главата му като дамоклиев меч и не му дава миг покой. Съдебният следовател Иван Божилов на 28 февруари 1914 г. след като е положил всички възможни усилия да изясни причините, довели до смъртта на Лора П. Каравелова-Яворова, прави следният окончателен извод: „От всичко гореизложено не може да не се приеме, че случая е самоубийство, следователно няма извършено престъпление.“ Всички събрани материали са предадени в Окръжния съд на заместник-прокурора Александър Огнянов, брат на артиста Сава Огнянов. Близките на Лора, начело с нейната майка Екатерина Каравелова, които от гибелта ѝ смятат веднага Яворов за убиец, правят всичко възможно да окажат мощното си влияние върху съдебните власти делото да не се прекратява, а да продължи, докато виновникът бъде изобличен и наказан. Затова заместник-прокурорът на 8 април иска следственото дело да бъде продължено, като се изслушат още свидетелски показания, а така също да се направи нова експертиза от инженерни артилеристи, за да се установи по-точно стрелбата с револвера и разкъсването на роклята на покойницата след дадения изстрел. Седмица по-късно командированият съдебен следовател при Софийския окръжен съд на II участък Илия Караорданов постановява да продължи следственото дело и да се назначи експертиза според предложението на заместник-прокурора. Получил отново материалите по следственото дело, младият тогава и самоуверен Огнянов тълкува „фактите, които дават да се предполага, че Лора е застреляна от Яворов“, но накрая заключава делото „да се внесе в съда с предложение за прекратяване“. Това става на 28 юни. Сякаш справедливостта е победила, въпреки подозираната вина и общественото мнение, подклаждано от враговете на поета.

На 12 юли Софийския окръжен съд с подпредседател Г. Ханжиев и членове Йордан Хр. Панов и К. Весов прави следното Определение № 2681 по материалите, които са му предадени от предишните инстанции: „Не се съгласява с заключението на прокурора за прекратяване на следственото дело № 205/913 година на софийския съдебен следовател, понеже Соф. Окр. съд намира, че на 30 ноември 1913 година между 2 и 3 часа след полунощ Лора Каравелова-Яворова не се е сама застреляла, а е била умишлено лишена от живот с револверен вистрел от Петко Крачолов Яворов – престъпление, предвидено и нака-

зуема по чл. 247, ал. 1 от наказателния закон, заради което делото да се изпрати на Софийския апелативен съд, Гражданско отделение, за разрешение на пререканието между съда и прокурора.“ В случай погрешно изписаното име Петко вместо Пейо не е най-дразнещото, показателно е обаче как съдиите са подходили към случая като се позовават и на това, че обвиняемият е „бивш четник“ и „с такъв буен темперамент Яворов е могъл леко да посегне върху чуждия живот, както и е и направил...“ Изводът е елементарен и неубедителен, но за все повече рухващия поет под ударите на съдбата той е трудно поносим!

В спомените си Владимир Василев разказва: „На Апелативния съд представихме известното „изложение“, което обикновено се цитира. Яворов ми повтори пак фактическите обстоятелства, които бе ми казал в Александровската болница, когато отидох на третия ден след случката да го видя (нищо не ги опроверга) и някои нови подробности. Но той не знаеше делото, нито какво е юридическа аргументация и процесуални форми, не можеше и да пише – написах го аз, от първото до последното изречение. Гледах тук-там да дам впечатление уж на негов стил. Към изложението бях приложил и писма от Лора, в които тя говори не един път за самоубийство. Те обаче липсваха на делото. Дълг е на оня, който ги е измъкнал, да ги публикува, а оригиналите да предаде на Държавния архив.“ В своята много сериозна документална книга „Житетската драма на П. К. Яворов“ Никола Гайдаров задълбочено и пространно е разгледал съдебната процедура срещу Яворов. По повод на това изложение той говори като за последния значим текст, написан от твореца. Всъщност става ясно, че до Апелативния съд „пише“ Владимир Василев и към този документ не можем да не подходим внимателно – той не е автентичен, не е написан от Яворов. Василев е достатъчно авторитетна фигура, за да търси евтини литературни признания, като чистосърдечно изтъква как е постъпил в оня крайно заплетен и сложен момент от последните месеци на Яворовия живот.

И докато мракът все повече обгръща създателя на безсмъртни произведения, а леденият лъг на смъртта гали челото му, се появява малка светлина – започва подготовката на второто издание на поетичната книга „Подир сенките на облаците“. От края на май до края на юни в София идва зетят на Яворов Никола Найденов, който го подкрепя в тежките седмици на

лечение, а след неговото заминаване веднага пристига най-малкият брат Атанас. За да се избегне потискащата болнична атмосфера на санаториума на д-р Сарафов, двамата братя наемат квартира на ул. „Витоша“ № 34 до ъгъла на „Солунска“ при Екатерина Манчева, където Яворов е бил наемател до женитбата си с Лора. В тази позната среда поетът се връща към своите изповеди, иска да ги подреди и прецени окончателно, Ат. Крачолов си спомня: „Един екземпляр беше минал вече с Вл. Василев. Сега сам той поискава с мене да ги прогледа още веднъж. Аз му четях всяко стихотворение, спирахме се на всеки отделен стих, на всеки препинателен знак. Бати обмисляше, понякога ме караше да повторя и потретя текста и той добавяше или изхвърляше. Беше много критичен. Готов беше да изхвърли по-голямата част от стихотворението си. лично аз съм спасил с голяма мъка някои от тях. Така беше случаят например със стихотворението „Великден“, което той ми посвети, защото аз много държах на него. През тези дни направи и повечето от посвещенията...“

Интересно е свидетелството на Александър Паскалев по този повод: „Когато, вече ослепял, той прочиташе „Подир сенките на облациите“, за да преработи книгата и да я пригответ за послесмъртно издание, каза ми при една разходка по „Цар Освободител“, че сбирката му правела впечатление на красива роза, която обаче е изгубила аромата си. Тома вече моменти, когато сътворената красота през минал живот беше далеч от твореца си, разбил тоя същия живот.“

Ако приемам споделеното от поета пред книгоиздателя като една страшна и горчива метафора, той е изгубил вече и аромата на живота. На 8 септември – дата, на която е починала неговата майка, Яворов пише предсмъртните си писма. Отделни редове от тях са показателни за чувствата и терзанията, които са го съпътствуvalи през изтеклите месеци. На зетя си Н. Найденов пише: „Убеди Тина, че аз трябва да си отида вече. Ти ме видя, ти разбра, че аз всъщност съм мъртъв от момента, когато първи път посегнах на себе си...“ На баща си и голямата сестра Мина признава: „Много съм измъчен и няма защо да се бавя. Между другото, което Атанас ще ви обясни, няма защо да чакам да изпадна до степента на просек или да отида в лудницата. Тате, твой син, сестро, твой брат умира невинен и запазва своето достойнство на

човек и поет. Бъдете твърди като мене. Защо да се плаче? Нищо няма да се върне...“

Сред предсмъртните писма е и това до неговия книгоиздател:

„Драги Паскалев,

Отивам си. В тая минута ми иде на ума за нашата дълговременна дружба. Благодаря ти за нея и за участието, което взе в моята съдба през последните 9 месеца. Ако можеш, моля отпусни на брата ви Атанас ония петстотин лева от „заема“ – за да има с какво да бъда погребан. Сметката е предварително наредена, исках да кажа заемът е гарантиран в моето завещания, депозирано у Владя.

Моля Петка, който е толкова добър, да помогне, заедно с Илева, на брата ми в уреждането на скромното ми погребение.

Моите благопожелания на г-жата и тебе, на майка ти, на Димитра и г-жата му и на моя Петко.

Целувам те горещо Твоя Яворов.“

Предвидливо, наред с последните приготовления за голямата раздяла, поетът е успял да намери револвер и отрова. След като е изпил до дъно отровната чаша на своя прокълнат живот, белият прах вече с нищо не може да го накара да усети по-голяма горчивина от тая, която вече е опознал. И изстреът от захапаното дуло изобщо не може да го уплаши. На 16 октомври сам в стаята си Яворов прекъсва своя земен път. Започва безсмъртието.

Александър Паскалев продължава да съгражда своето голямо дело, но и неговият жребий е достатъчно мрачен и тъжен. Разорен и почти забравен от свои и чужди, той умира в хасковската болница на 31 октомври 1946 година. Погребан в старо гробище, което по-късно е изоставено, и той като мнозина от духовните ни водачи днес няма гроб. Името му обаче постепенно излиза от забравата и намира нужното признание, чисто и достойно, наред с имената на творците, които е подкрепял и издавал и чиито произведения отдавна са гордост на родната литература.

Край

От автора: Поместената в няколко книжки на сп. „Издател“ студия, посветена на 90-годишнината от смъртта на Яворов, е откъс от монографично изследване за големия български книгоиздател Ал. Паскалев

ЮБИЛЕЙ

„В ЦЯЛ СВЯТ В МОМЕНТА НА БИБЛИОТЕКАТА СЕ ГЛЕДА КАТО НА ИНФОРМАЦИОНЕН ИНСТИТУТ“

С г-жа Мирослава Кацарова,
директор на библиотека „Проф. Боян Пенев“ – Разград,
разговаря Веселина Тодорова

Библиотека „Проф. Боян Пенев“ е общодостъпен културно-информационен център, най-голямото и богато книгохранилище в Разградска област и архив на местния печат, който задоволява обществените потребности чрез предоставяне библиотечни услуги на потребителите. Тя е една от най-старите културни институции в България. Настоящата 2005 година е юбилейна – 135 г. от основаването ѝ.

❖ **Госпожо Кацарова, като директор Ви моля да представите разградската библиотека „Проф. Боян Пенев“ на обществеността.**

Директор съм на библиотеката в град Разград от юни 2001 г. Библиотека „Проф. Боян Пенев“ е една от най-старите създадени библиотеки в нашата страна. През февруари 1870 г. е началото с един шкаф дарени книги в тогавашното читалище „Развитие“. Днес вече е не само най-голямото книгохранилище на територията на област Разград, но и съвременен действен библиотечно-информационен център, обслужващ потребностите на нашите съграждани и гости.

Библиотека разполага със сравнително нова централна сграда, в която е настанена от 1990 г., а специализираният Детски отдел се намира в подблоково пространство на друга сграда. Специализираните отдели „Краезнание“ и „Изкуство“ са нашата гордост. Разградският краеведски архив притежава богата краеведска информация и съхранява местния периодичен печат от създаването му.

❖ **Какъв е библиотечният фонд? Имате ли стари и ценни издания?**

Библиотеката разполага с около 300 хиляди тома универсален библиотечен фонд – книги и нетрадиционни носители на информация. В структурно отношение не сме по-различни от останалите публични библиотеки в областните центрове.

Нашата библиотека притежава стотици старопечатни, редки и ценни книги, които след извършения основен ремонт и пренареждане на хранилищата се обработват и предстои този фонд да бъде организиран и популяризиран чрез медиите.

❖ **Колко и от кои социални групи са потребителите на библиотечно-информационни услуги? Какви услуги им предлага днес библиотеката в Разград ?**

Библиотечните специалисти, които са само 16 в нашата библиотека, обслужват ежедневно информационните потребности на нуждаещите се. Средногодишно редовните читатели са около 3 500.

Това са специалисти в различни области на знанието, ученици от учебните заведения в града, студенти от Колежа по биотехнологии към Русенския университет в Разград, възрастните читатели-пенсионери.

Освен книгораздаването и справочно-библиографската дейност, която на този етап е основна в нашата дейност като културен институт, Разградската библиотека е обръната с лице към съвременните информационни технологии. От 1999 г. започна процесът на автоматизиране на библиотечните дейности. Притежаваме вече 13 компютъра, които са в локална мрежа, от които 7 се ползват от потребителите. Автоматизирана е регистрацията на читателите, новопридобитите книги през последните шест години са включени в електронните бази данни, които сме изградили и предстои ретроконверсия на наличния библиотечен фонд с базите данни от НБКМ. От тази година и в разградската библиотека може да се ползва онлайн Интернет. Предстои откриването на обществен информационен център, чието начало сме поставили с информацията в нашата интернет-страница, която непрекъснато ще се поддържа и обновява.

❖ **Библиотеката организира ли публични мероприятия ?**

Освен ежедневната професионална дейност, която библиотечната колегия извършва, ние сме инициатор и организатор на множество разнообразни публични изяви, с което обогатяваме културния календар и живот в нашия град и региона. Разград е селище със стародавни традиции в областта на културата. Днес, в условията на икономически трудности, които всички ние изпитваме, в община Разград са запазени и функционират успешно всички културни институти освен библиотеката: исторически музей, художествена галерия, два театъра, филхармония, духов оркестър, професионален капански ансамбъл, смесен хор „Железни струни“, църковен хор. Двете читалища в града и останалите в селата на общината също развиват своя художествена самодейност и публични изяви.

Ежемесечно в библиотеката се организират представления на новоиздадени книги на местни автори, литературни четения, гостуване на изявени български литературни творци, камерни художествени изложби, литературни витрини и фотоизложби, много други изяви, всички не бих могла да изброя сега.

❖ **Как мислите, каква е съдбата на книгата днес? Клони ли Гутенберговата галактика към залез и „ще изяде ли мишката книжката“ ?**

Моята позиция по този въпрос е категорична, че Гутенберговата книга нищо и никой не може да замени. Написаното слово е вечно, защото съхранява историческото познание за света от Древността до наши дни. А чрез книгата това знание става най-бързо и достъпно до милионите хора по света, които се нуждаят от него, особено децата и младите хора. Съвременните информационни технологии са необходими на забързания съвременен човек, който живее задъхано, динамично, но те не са достатъчни в неговото ежедневие, за да го разтоварят, да му донесат наслада по време на отдых, както това може да направи хубавата книга.

❖ **Самата Вие какви книги предпочитате и как формирате литературния си вкус ?**

Страстта и хобито ми е четенето и това е известно на моето семейство и моите приятели. Чета много и разнообразна литература в различни области на знанието. Моят литературен вкус не се формира само и единствено от художествената литература. Нямам определени предпочитания към заглавия и автори. От всяка книга – поезия, проза, справочна и научна литература може да се черпи знание, да се обогатява общата култура на човека.

❖ **Какво четете сега?**

В момента препрочитам някои издания в областта на социолингвистиката. Тема на моята специализиранска разработка във Великотърновския университет бе в тази научна област и продължава да буди моя интерес с новите изследвания. В момента чета за отмора и трите издадени на български език книги на Норбеков, чета книгата „Отровните хора“, интересно ми е четенето на новоиздадения за първи път „Речник по стилистика“ на моята преподавателка, уважаваната от мен проф. Христина Станева, и други интересни заглавия. Обичам да чета едновременно по няколко книги от различни области на знанието.

❖ **Ще оцелеят ли българските библиотеки в условията на духовната криза, в която живеем?**

Но кой е изследвал обстойно, за да се твърди, че българинът преживява духовна криза? Вярно е, че има изместване на ценностите, на вкусовете, но това за мен не е все още духовна криза, след като има четящи хора, след като театралните салони се пълнят, след като има толкова млади хора, които пишат поезия или проза и толкова много научна и художествена книжна продукция. Както в цял свят в момента на библиотеката се гледа като на информационен институт, и то естествен и единствен, защо и на българските библиотеки да не се поглежда така? Мисля, че това е нашето бъдеще. Българските библиотеки имат, по-голяма част от тях, над 100-годишна история, което означава, че и през следващите столетия трябва и ще оцелеят, защото хората имат нужда от тях, защото с тях ще живее българската традиционна духовност, ще се развива нова ценостна система, за която библиотечните специалисти са призвани да внесат свой принос, да бъдат съвременните апостоли в разпространяване на научното знание и богата съвременна информация за света.

Още малко за дейността на библиотеката

В новооткритото през 1869 г. в град Разград читалище „Съгласие“, преименувано 1879 г. на „Развитие“, основано от учителя-възрожденец Димо Хранов, се поставя **началото на библиотечна сбирка през м. февруари 1870 г.** Подредена в един шкаф на учебна стая с най-старото училище, първата библиотека привлича в „читалнята“ много разградчани, жадни за просвета. Средствата са събрани от доброволни помощи, с които са доставени книги, списания и вестници. В разградската библиотека по онова време са се получавали всички български вестници. Сред първите библиотекари-„книгохранители“ са учителите Георги Кърджиев, Петко Вълнаров и др. Преди Освобождението към библиотеката е имало и книжарница, която предоставяла на ученици от околните села учебници.

Има свидетелства, че комплектуването на библиотечния фонд след Освобождението е било на много добро равнище. Тук известният български писател **Антон Страшимиров**, като ученик в столетната Разградска гимнастика, през 80-те години на XIX век, чете руски книги и списания. По-късно литературният критик **Малcho Николов** в спомените си пише, че като ученик в същата гимназия е чел в читалнята на читалищната библиотека (каквато в тия времена била рядкост) освен български и руски списания като „Современный мир“, „Русское богатство“, „Русская мысль“ и др., както и френското списание „Илюстрасион“. Библиотеката са ползвали като юноши и видния български литературен историк и критик, преподавател в Софийския университет **професор Боян Пенев**, също учили в Разградската гимназия, писателят **Христо Миндов** и мн. др.

Кнigите и периодичните издания са набавяни главно чрез покупка и дарителство. През 1904 г. книжният фонд е наброявал 1540 тома, през 1920 г. е около 6000 тома, през 1930 г. – 12 870 тома. В края на 1944 г. разградската библиотека притежава 20 000 тома, има 1196 читатели, обслужвани от един библиотекар.

На **2 юли 1947 г.** след обяд, град Разград претъпява сериозно наводнение, нанесло огромни щети на 17-хилядния тогава град. По спомени на очевидци, с поройния дъжд от източна посока прииждащата вода достига 3-4 метра, продължава бързо да се покачва и излиза от коритото на течащата през града река Бели Лом. Вечерта нивото на водата достига връхна точка – 8 метра от дъното на речното корито. Центърът на града е залят. Водната стихия завлича всичко по пътя си. Дадени са човешки жертви, напълно са унищожени къщи, повредени са магазини, удавени животни. Природното бедствие нанася много сериозни поражения на книжния фонд на градската читалищна библиотека, който почти изцяло е унищожен, похабени са ценни старопечатни книги, дарени от видни разградски възрожденци. Колко точно нанесените щети от това наводнение не е известно. Но разградската библиотека не загива, започва отново обогатяване на книжния фонд. Прогресивно са нараствали тези цифри през годините и след този период, за да достигнат днес около 300 000 библиотечни документи – книжни и некнижни носители на информация.

* * *

Сред работилите библиотекари, които са предимно учители, могат да се посочат **Петър Иванов Ганев**, чието име е влязло в историята на българската библиотечна наука със създадената от него Десетична класификация на книжния фонд, **Борис Аврамов**, **Кръстьо Иванов** и др. На страниците на местния печат през 20-те и 30-те години на XX век могат да се прочетат ласкови отзиви от гостуващи в града писатели, за изяви на библиотеката. От 1926 г., в продължение на няколко години, разградчанинът Иван Мутафов, който по това време живее в град Чикаго – САЩ, прави дарение на библиотеката – 300 тома, между които ценни справочни издания: Британска енциклопедия, Музикална, Земеделска, Строителна енциклопедия, както и други енциклопедични и съчинения,

една част от които през наводнението 1947 г. са повредени и унищожени, това разказва в спомените си през 1969 г. първата директора на разградската библиотека.

С административно-териториалните промени през 1959 г., библиотеката се обособява в самостоятелен културен институт – **Окръжна библиотека**, която изпълнява и методически функции към всички обществени библиотеки в новосъздадения Разградски окръг. Разширява се материалната ѝ база, предоставят се допълнителни помещения в читалищната сграда. Осигуряват се финансови средства за набавяне на нови книги и периодични издания. На качествено ново ниво се издига библиотечното обслужване. Още през 1961 г. библиотеката се класира на първо място в Националния преглед между окръжните библиотеки с книжен фонд – 48 839 тома, 5559 читатели и 110 хил. тома раздадена литература.

От 1962 г. в Разград са разкрити два библиотечни филиала, които функционират до закриването им през 1986 и 1996 г.

Библиотеката в Разград е сред първите, възприели новата тогава система на книгообслужване – свободен достъп на читателите до книжния фонд. С библиотеката свързват живота си вече професионалисти библиотечни специалисти, което се отразява положително върху нейната дейност. Извършва се пълна организация на фондовете, полагат се основите на система от справочни каталози и картотеки, на краеведската дейност. Излизат от печат първите библиографски и био-библиографски издания за историята на родния край. Развива се богата и активна културно-масова работа с книгата сред различните категории читатели.

Библиотека „Проф. Боян Пенев“ се гордее с не толкова големи по обем, но ценен със своето съдържание **Фонд от старопечатни, редки и ценни издания**, който наброяват 2336 тома – книги, периодични и продължаващи издания. От тях 298 броя са библиографски ценности, публикувани през периода 1832 – 1900 г., като някои са първи издания.

Етап от развитието на Окръжната разградска библиотека като самостоятелна и периодът след излизане на ПМС № 2 от 20. 01. 1970 г. за създаване на

Единна библиотечна мрежа в България. Методическата дейност на библиотеката допринася за организирането и обработването на фондовете на читалищните библиотеки, за методическото ръководство на библиотечното дело в окръга.

През 1981 г. обособеният самостоятелен фонд на специализирания Детски отдел се премества в предоставеното самостоятелно помещение с обща площ 320 кв. м, един от най-modерните тогава отдели в страната за работа с деца и ученици.

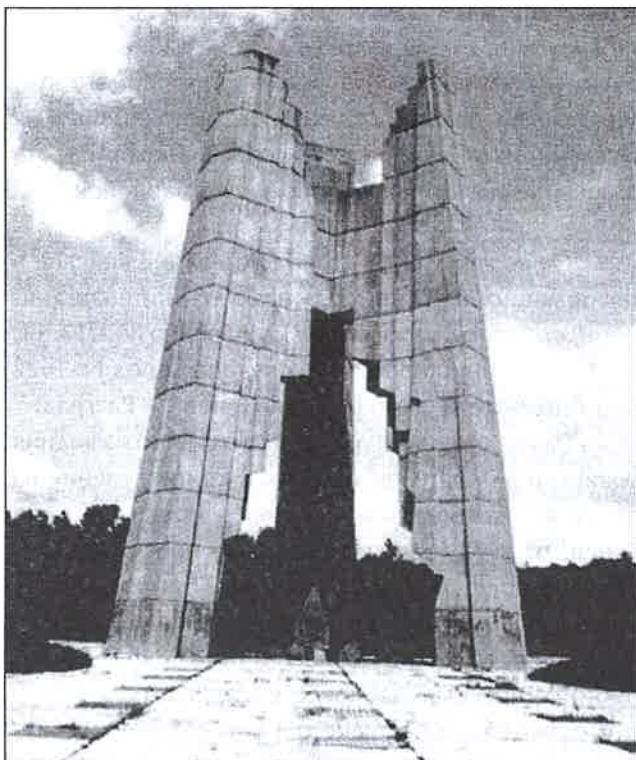
От 1987 г., с административно-териториалните промени – създаване на нови административни общини и обрасти – библиотеката става общинска с наименования Универсална научна библиотека. Запазва методическите си функции и осъществява централизирано комплектуване на библиотечните фондове и читалищните библиотеки от община Разград, което е преустановено от 01. 01. 2002 година.

През 1900 г. библиотеката се премества от читалищната сграда в своя нов самостоятелен дом. През 1996 г. в тази сграда се премества и специализираният **отдел „Изкуство“**, създаден през 1979 г. Библиотеката сменя няколко пъти название си, но винаги изпълнява своята мисия да подпомага културното, образователното и просветното развитие на населението от Разград и Лудогорския край. Работи за превръщането ѝ в културно-информационен център.

От м. април 2001 г. библиотеката е вписана в информационния регистър на културните организации, съгласно изискванията на Наредба № 1/17. 11. 2000 г. на Министерството на културата под № 1622 като **библиотека „Проф. Боян Пенев“ – Разград**.

Разградската библиотека носи името на видния български литературен историк и критик, ученик на столетна Разградската гимназия – **професор Боян Пенев**, от 1992 година. Патронът – професор Боян Пенев, е роден в град Шумен на 27 април 1882 г. Баща – Пеньо Николов бил майстор-медникар, чиято частна работилница фалира и през 1888 г. семейството се преселва да живее в град Разград. С този град е свързано израстването и формирането му като личност, заедно с неговия брат Никола. Боян Пенев

прави неотразимо впечатление на съвременниците си като ученик в Разградската гимназия. Участва в социалистически кръжоци. По някои спомени на съвременниците си той основал ученически оркестър, в който свирел на цигулка и дирижиран мъжки певчески хор, смятан за предшественик на смесения хор „Железни струни“. В Разград Боян Пенев чете много книги на български, руски, френски и немски език. Чете в оригинал руските писатели-класици и произведения на Хайнрих Хайне. Надпис „Разград“ и дата „18 и 19 юли 1902 г.“ носят едни от първите написани спомени в дневника на бъдещия голям български литературен историк и критик, който през 1903 г. е студент в Историко-философския факултет на Софийския университет. Усвоява основно полски и чешки език. След завършване на университета става учител в софийска гимназия, а след две години хоноруван доцент. От 1917 г. е професор по литература, а след една година става дописен член на БАН. Срещата на Боян Пенев с Дора Габе, която през 1908 г. става негова съпруга, е повратен момент в живота му.

Жизненият и творчески път на Боян Пенев завършва на **25 юни 1927 г.** в град София.

През м. май 1992 г. Разградската библиотека посвещава на своя патрон теоретична конференция на тема: „Литературното дело на Боян Пенев“ с научен ръководител и основен докладчик **проф. Иван Радев** от Великотърновският университет „Св. св. Кирил и Методий“.

Месец октомври 1997 г. е организирана „кръгла маса“ на тема „Литературното наследство на професор Боян Пенев“, посветена на 115 годишнината от рождениято и 70 години от неговата смърт. Участие вземат: **Виолета Пенева**, племенница на Боян Пенев, която прави своето първо дарение на библиотеката в Разград – неизвестни архивни материали от личния си архив; **Катя Кузмова-Зографова** – литературен критик от Националния литературен музей. Научно съобщение за Боян Пенев изнася Божидарка Златарева – журналист и краевед, дългогодишен изследовател на разградския период от живота му.

На 22 май 2002 г. с литературна вечер Библиотека „Проф. Боян Пенев“ отбеляза 120-годишнината от рождениято на своя патрон. Доклади за различните етапи от живота на Боян Пенев изнасят: Марин Калинов – известен шуменски писател и радиожурналист, Божидарка Златева – журналист от Разград и Виолета Пенева – негова племенница, която прави поредното си дарение на библиотеката – оригинални литературни издания с автентичен подпись на своя чично.

В годините на развитие и утвърждаване са отдали своя професионализъм и ентузиазъм плеяда библиотечни специалисти и директори на един от водещите културни институти в разградския край. Първи директор на Окръжната библиотека като самостоятелен институт е **Веска Розова** (1959 – 1970). След нея директор на разградската библиотека са – **Костадин Крайнов** (1970 – 1975); **Цанка Георгиева** (1975 – 2001) и **Мирослава Кацарова** (от м. юни 2000).

*Веселина Тодорова
IV курс, специалност Книгоиздаване
БТУ „Св. св. Кирил и Методий“*

ПЪТЯТ НА НОВОБЪЛГАРСКАТА КНИГА

Николай Ликовски

Движението за новобългарската просвета и култура е важна съставка и една от най-характерните прояви на българската националноосвободителна борба през Възраждането. То отразява закономерния исторически прогрес и в най-голяма степен подпомага формирането и консолидацията на българската нация. Заедно с църковните борби и революционното движение заема главно място в градивните усилия на народа ни през XIX век за културна еманципация и национално определение.

Като съставна част от това движение, новобългарската култура се развива със свой характерни особености, закономерности и постижения. Тя следва културно-историческото наследство на българите през вековете, отразява социалноикономическото въздигане на народа и неговите потребности от нов вид знания, необходими в комуникация помежду си и във взаимоотношенията с другите европейски народи и се превръща в носител на нови ценности, така необходими за формирането и консолидацията на българската нация. Не на последно място тя служи и за формирането на новобългарския език и на възрожденска интелигенция.

Тук ще разгледаме само една част от новобългарската култура – новобългарската книга и основно нейният път – от създаването и през разпространението до нейното утвърждаване като главен фактор за въздигането на нацията ни.

* * *

Преди около два века, през 1806 г. в Римник, Румъния Софроний Врачански отпечатва своя „Ки-

риакодромион, сиреч Неделник“, с което слага началото на новобългарската печатна книга. Това издание е закономерен завършек на труда на стотици български книжовници от епохата на Българското средновековие, та до края на XVIII в. белязано от трудовете на Паисий Хилендарски, Йосиф Брадати, Тодор Врачански, Стоян Кованъшки, Йеросхимонах Спиридон, поп Пунчо, Милко Котленски и редица други, които вливат светска струя в българската книжнина, изваждат я от традициите на Ренесанса и я свързват с народа. Такава е задачата, така я пишат на кориците на книгите си първите издатели – „издаде ся на простиј (сир. обикновен, говорим) болгарский язык“. С това новобългарската книга изпълнява първата, утилитарната си функция да се откъсне от монашеските килии и тясното общество на граматиците и заживее своя живот сред народа.

За около 7 десетилетия са издадени около 1700 книги, всяка една от които има своя трънлив път, своя съдба и свое значение. Съвсем условно бихме могли да обособим това време в няколко периода, в зависимост от целите и задачите, които книгата и книжовниците си поставят. В началните две десетилетия преобладават предимно книги с религиозен и дидактически характер и произведения, в които е застъпена „славната някога“ българска история. През това време творят Софроний, Йоаким Кърчовски, Кирил Пейчинович, Петър Сапунов и Васил Ненович, които си поставя задачата да създаде едно българско научно дружество, което да се занимава с издаването на новобългарското образование на нови основи и във връзка с откриването на новобългарските училища

след 1835 г. Въпреки че началото е поставено през 1824 г. с излизането на енциклопедичния буквар на А-р Петър Берон, истинския бум на просветна книжнина е свързана с имената на патриарха на българското образование Неофит Рилски, с усилията на Емануил Васкодович и Неофит Бозвели, Христаки Павлович и Райно Попович, Атанас Кипиловски и Христодул Костович Сичан-Николов. Следващият период до 1860 г. е характерен с навлизането в новобългарската книжнина на плеяда творци, възпитаници на първите училища и учители, които са заемат с разширяването на училищната книжнина, с навлизането на новите природонаучни знания. Явяват се първите опити за лични литературни произведения, преводи на произведения от европейски автори и първите препараторки и компилиации. Около възникналите български вестници се оформят и издателски центрове, които изиграват значителна роля в повишаване нивото на културологичните процеси в българското общество. В последния етап до Освобождението възникват произведенията, които оформят самостоятелна наша литература, появяват се образци от световната литература и световните научни достижения. Книжнината в голяма степен отговаря и на последните усилия на народа в неговите десетилетни стремежи за политическо освобождение и самостоятелна държава.

* * *

Пътят на всяка книга има няколко момента – превеждане или написване, отпечатване и разпространение. Зад така опростенчески изложените моменти се крие изключителен труд, лишения и себеотречение. Тогава, когато българите нямат своя държава и институции, свои печатници и система за разпространение, издаването на всяка една книга е своеобразна Голgota. Столици български книжовници залагат чест и достойнство, живот и имот, превръщат битието си в служение на българската книжовност. И си отиват забравени и неразбрани, бедни и самотни, но отдали всичко на народа си. „Мили братя, не ма забравайте“ – ще каже в последния си миг хаджи Найден Йоанович и ще издъхне в далечен Белград. Такава е съдбата и на разорените от книгоиздаване х. Ангел Иван от Севлиево, Рашко Бълков от Клисурата,

Николай Тряндафилов от Сливен, Георги Йошев от с. Сеславци, Софийско и десетки други.

До първата половина на XIX в. изборът на произведение е предимно от литературите на съседните балкански държави и Русия, по правило заемки от страните, където българските книжовници живеят или учат. По-късно, получили образование в европейски училища или в Цариград, те започват да се ориентират към произведения на световната класика, дори и до произведения на американски писатели. Слабата подготовка на авторите от първата половина на века често ги принуждава да търсят помощ от свои преподаватели, от „учени люде“ и от известни книжовници. Всеизвестно е, че през това време Неофит Рилски е затрупан с ръкописи, които да „изправи“. Дори се стигало дотам, че мнозина са му подавали трудовете си за излязат от негово име, само и само да видят бял свят и да допринесат с нещо за въздигането на нацията ни.

Трудностите започвали с намирането на печатница. В България печатници не е имало. Няколкото опита в Самоков, Велико Търново и Свищов пропадат, тъй като османската държава е виждала в това мощен лост за изразяване на българското самосъзнание и просперитет. Кнigите са отпечатвани главно в няколко центрове – Виена, Букурещ, Одеса, Болград, Цариград, Нови сад, Прага и другаде. Сравнително малко са били печатниците с български букви и затова има много издания с ниско полиграфическо качество.

Още преди отпечатването авторите провеждат т. нар. от днешна гледна точка мениджмънт – чрез обявления във вестниците и отделни печатни обявления едновременно са записвали спомоществуватели и са се ориентирали за тиражите и интересът на читателите към дадена книга. Тъй като самите автори и издатели рядко са притежавали достатъчно средства, са се обръщали за помощ за предварителна вноска към спомоществувателите и към отделни богати българи из страната и чужбина. Със спомоществуватели са отпечатани 157 книги, като за тях са се записали около 127 000 спомоществуватели от 1476 селища. Ролята на тази „издателска“ институция все още не е проучена, въпреки че това е една от първите демократични институции в пределите на българските земи

през Възраждането. Има какво да се научи и от социалния състав на тази прослойка – това че книгата отива не само във формиращата се интелигенция, но и в редиците на занаятчиите, търговците и най-обикновени хора, които, въпреки че не могат да четат, ги купуват за децата и внуките си – с други думи те влагат пари за този капитал на бъдещето, осъзнали че идва векът на науката. Освен чрез спомоществувателите, книги се издават и чрез меценатство. През Възраждането са издадени 208 заглавия с меценати, като 130 отделни личности подкрепят 176 заглавия останалите са обществени организации. Между най-известните меценати са Иван Стоянов от с. Мерданя, Йоан х. Бакалоглу, Ненчо Несторов, Пандели Кисимов, Рали П. Казасидис, дори и султан Абдул Азис. Това е причината нерядко авторите да посвещават книгите си на тях.

Най-тежък момент от пътя на новобългарската книга е нейното разпространение. Книгите, които са издадени със спомоществуватели, са достигали до адресатите си чрез учителите, настоятелите в отделните градове и нерядко чрез приятели на автора. Останалите се продават по различни начини. Малцина издатели – Христо Г. Данов, Драган Манчов и Андрей Атанасов са имали свои книжарници в различни градове и това е улеснявало процеса. Третият елемент са пътуващите книжари. Най-известните от тях – х. Найден Йоанович, Георги Гърdev, Пенчо Радов и Матей Преображенски са обикаляли с дисаги в студ и пек по прашните пътища на България, по училища, ханове, читалища и кръчми да пропагандират словото българско. Голяма роля изиграват и ежегодните панаири – Узунджовски и Ексиджумайски, където си дават среща производители и потребители на словото на науката.

Книгите пристигат по българските земи по различни пътища. В онова време, когато липсват основни комуникации, се използват предимно речните и морски пътища. Книгите от Цариград идват с кораби до Варна, Сулина и дунавските пристанища; тези от Прага, Виена, Будапеща и Белград се превозват по Дунава до Видин, Свищов и Русе, а отпечатаните в Одеса и Болград – по сухоземните пътища на Румъния и Русия.

Съдбата на книгите е различна. Нерядко са губени по пътя цели тиражи, друг път турската цензура е задържала цели издания, а има и книги, които са били унищожавани – Новия завет на Неофит Рилски е изгорен от Цариградската патриаршия, книгата на Тонко Мутевски е изкупена и унищожена в кантоната на братя Евлоги и Христо Георгиеви поради революционното си съдържание, за да не бъде компрометирано революционното дело.

Картината на новобългарската книга няма да бъде пълна, ако не споменем още два момента – повторенията на книги и неиздадените книги.

Въпреки, че почти всяко издание има в „биографията си“ и момент на реклама, нерядко се случва едно и също произведение да се превежда от няколко человека. Най-фрапиращ е случаят с книгата на Соломон Смайлс, която е преведена от трима души, независимо един от друг. И трите превода не излизат, но това е дало повод на Каравелов да иронизира това явление: „Нашите писатели – пише той в „Независимост“ – са нападнали г-н Смайлса като мухи на мед“. Около 40 книги излизат през Възраждането в две или три издания от различни преводачи.

И няколко думи за неиздадените книги – в досега проведените изследвания са анотирани и коментирани около 650 заглавия на неиздадени произведения. Без да се считат за изчерпателни, тези данни говорят, че се оформя една „литература в сянка“, която е наложително да бъде коментирана в контекста на целия литературен и книгоиздателски процес със своите постижения и закономерности. Иначе изводите ни за литературния процес и книжовността ни през Възраждането няма да бъдат пълни.

* * *

Създавана и унищожавана, утвърждавана или отричана, издадена или неиздадена, новобългарската книга извървява сложен път в своето историческо развитие. Тя е един прозорец на българина в тъмната османска нощ и катализатор на обществено-политическите процеси, довели България до своеето освобождение.

НЕЩО ПОВЕЧЕ ОТ СПРАВОЧНИК

Гл. ас. г-р Евгения Русинова

Лаконичната характеристика на енциклопедичния речник за руския модернизъм с автор Петко Троев* може да звуци така: полезно, навременно издание, което запълва празнина в нашата книжнина и същевременно заслужава вниманието на специалистите, интелектуалните среди и на един по-широк читателски кръг. То съчетава сполучливо белези, улесняващи изпълнението на няколко функции, т.е. това е издание, което не може да се подмине и предполага аналитична оценка.

Кое определя значението и актуалността на справочника? Кое обуславя необходимостта от подобен енциклопедичен текст върху руския модернизъм на български език? Темпоралната дистанция улеснява без излишни емоции да се възприеме феномент руски модернизъм като комплексно явление със световно измерение и значение. Той изиграва (не подлежи на дискусия) действително огромна роля за развитието на модерната литература (и литературна теория) и изобразително изкуство (живопис, приложна графика). Ако изключим руския модернизъм отезнанието си, осъкдна ще бъде представата ни за тенденциите и насоките в модерното изкуство (или поне в неговата „класическа“ фаза – до началото на Втората световна война). Руският влог в оформяне на естетиката и етиката на модерната култура, на културните процеси от първите три десетилетия на XX

* **Петко Троев.** Руският модернизъм. Енциклопедичен речник. С., Книгоиздателска къща „Труд“, 2004, 327с.

век има същностно значение и основополагаща роля. Аргументация можем да почерпим от ролята на основоположници на световния авангардизъм – по пример от изобразителните изкуства – на В. Кандински, К. Малевич и Л. (Ел) Лисицки.

Няма да разберем естетическите нагласи (и етическите норми) на значителни по обхват и роля обществени (интелигентски преимуществено) среди за първите 2-3 десетилетия на ХХ век у нас, без да припознаем фактора *влияние на руския модернизъм*. Достатъчни като илюстрация са К. Балмонт и В. Маяковски, видени не само в историята на тяхната литературно-критическа рецепция, но и през измеренията на техните следовници и епигони.

Разглежданата книга има стойност и с това, че затваря празнина, каквато осезателно се чувства у нас от такъв род издания по темата. Впрочем твърде малко се знае у нас за руския (а и не само за него) модернизъм. С оглед на това можем да определим книгата като основна и солидна по обхват и изработка енциклопедия.

Енциклопедичният справочник трябва да се оцени по следните направления :

♦ проблемен и темпорален обхват. Възприета е азбучна подредба на материала (съчетаване на личности с понятия) с откроен биографичен акцент (повече от половината статии са биографични). Доминира литературна проблематика. Отделено е подобаващото се място и на изобразителното изкуство и

музиката. В обособени тематични статии са разгледани различни литературни и художествени направления, прояви на модернизма в сферата на театъра и музиката. Пак с отделни статии са представени литературни и сходни издания, художествени и други обединения и т.н. В проблемно отношение е обхваната многостранната изява на руския модернизъм от епохата на т.нар. „серебряный век“ включително до ранния следреволюционен авангард. С биографични и проблемни текстове много добре е представен период от около три десетилетия от развитието на руската художествена култура. Най-влиятелните водещи личности и прояви на литературата, музиката, живописта, приложната графика и театралния живот, основните „трибуни“ и идейно-творчески кръгове и обединения са отразени в общо 165 отделни статии.

В темпорален план акцентът пада от последното десетилетие на XIX в. (генезисът на явленето „серебряный век“ и на движението „Мир искусства“) до края на 20-те години на XX в. Това е времето, чиито основни модернистични прояви обикновено се разглеждат като *классически модернизъм* и (макар и с приближение във времето) като *ранен авангард*.

В биографичните и проблемни статии се проследяват съди и явления до тяхното угасване, вкл. и посмъртната им съдба.

❖ *подбор и баланс на отделните биографии, респективно теми.* Като цяло изборът на имена и проблеми е прецизен и мъчно може да бъде опониран. Обхванати са лица и случаи, типични за отделните направления и тенденции, както и такива, които излизат от общите насоки. Последните представляват, ако можем така да ги определим, „гранични случаи“. Това са лица, които без да са свързани с конкретни литературни кръгове, художествени насоки или като цяло творчески направления, не могат да се разглеждат „извън общия контекст“ (както посочва Троев за М. Цветаева, с. 320) на литературата и изкуството от епохата на модернизма.

В книгата присъстват не само литератори, художници и музиканти, но и активни публицисти, организатори, пропагандисти на новото, съществуващо изявите на модернизма (например А. Волински, М.

Гершензон, С. Дягилев, Н. Кулбин). Включени са и неотделимите от епохата на руския модернизъм (главно на „серебряный век“) религиозни мислители.

❖ *структурриране на биографичните, респективно на проблемните текстове.* Изграждането на биографичните текстове е подчинено на стремежа да се изведат всички акценти, очертаващи както формирането на личността, така и влиянието върху нея, кръгът в които се движи, оценката и възприемането ѝ, както и (когато това съществува) посмъртното ѝ преоткриване. Основни творчески етапи, творчески кризи, смяна на ориентациите, обществена представа редом с оценката на отделни произведения допълват биографичните текстове. Не е пропуснат социалният контекст. Личностите са експонирани на фона на времето (епохата) и на тенденциите в сферата в която творят. Разбира се, водещо е трайното, с което всяка личност участва в историята на руския модернизъм, без да се подценява онова, което обуславя неговата уникалност.

Ракурс към българската аудитория дават сведенията за рецепцията на отделните автори на български, с посочване на първи преводи, имена на преводачи и т.н.

Обособените статии за различните направления (например: акмеизъм, имажинизъм, конструктивизъм, ОБЕРИУ, супрематизъм, футуризъм и т.н.) съдържат синтезирана информация, добре очертан генезис и етапи на развитие. Изведени са персоналните акценти (създатели или най-типични представители); съдържателните и естетически специфики; основни прояви; обществен резонанс и т.н. Статиите упътняват издалието и взети заедно очертават цялостна, обобщена (но и на места удачно детализирана) картина на основните тенденции в руския модернизъм.

❖ *библиографското покритие.* Всяка статия е снабдена с библиография, отразяваша както основни, така и най-съвременни публикации по темата, като при персоналиите е изведена литература „от“ и „за“ лицето. Включени са и български преводи и литература от български автори. Библиографското покритие е много добро. То позволява не само „над-

граждане" върху всяка тема, но и запознаване с "разочетенията" върху отделните личности и проблеми.

❖ *визуализиране на материала.* Отделните статии са онагледени с портрети (фотографски и от художници), включително някои от силуетните портрети на Кругликова. Поместени са колективни фотографии, факсимилиета от корици или заглавни страници, репродукции от произведения на живописта и графика. Илюстративният материал е подбран много сполучливо, той кореспондира логически с текстовете. Позволява например статиите за художници да добият завършен характер. Внася допълнителен щрих към образите на личността и представата за епохата.

Изданието като цяло има не само своите енциклопедични достойнства: добре систематизирана информация; откроени акценти; изведени по подходящ начин „ключови“ факти, съответно название на произведение; посочване на основни дати; акцентиране върху рецепционни аспекти. То дава възможност и да се изгради динамична, доста пълна, многоаспектна картина на процеси и прояви, на тенденции и насоки, условно обозначавани като *руски модернизъм*. Общото впечатление за феномена, представен в речника,

е в полза на даденото от автора в предговора определение за „уникална, динамична и отворена културологична и естетическа система“ (с. 5). Приносът на изданието, видян чрез цялостното асимилиране на отделната статийна информация от него е, че показва:

– изключителна динамика и разнообразие не само на тенденции, но и на форми;

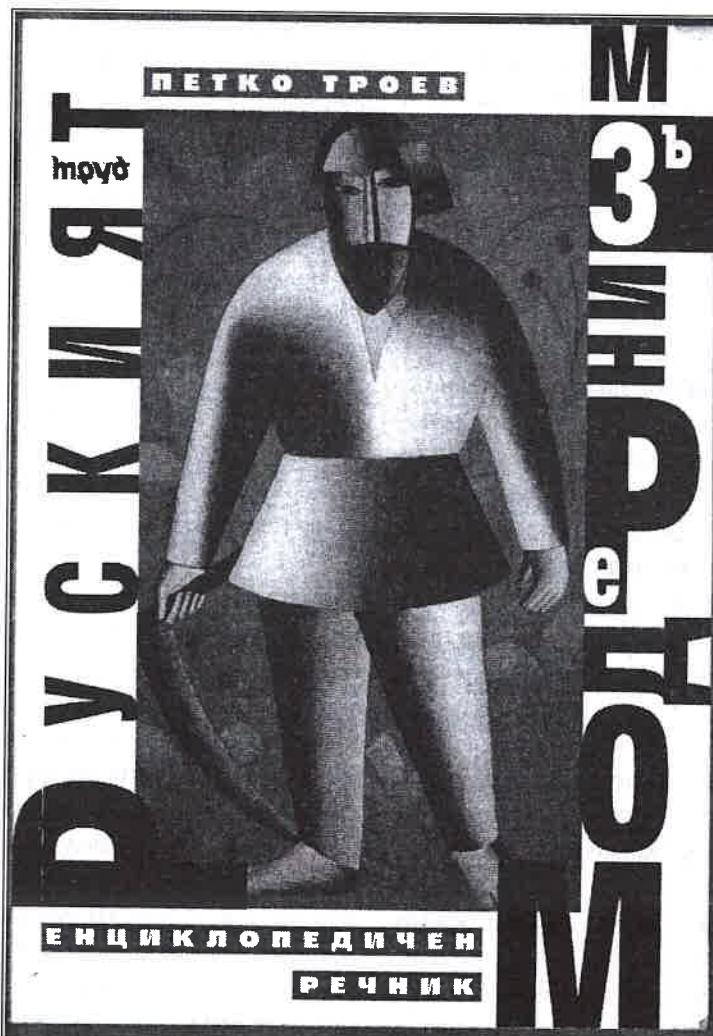
– категорични нагласи за пълно преосмисляне на дотогавашния дневен ред, на основните идеино-естетически постановки и жанровотематични форми;

– наличие на сложни процеси на изкристиализиране, както и на взаимно преплитане на отделните смислови, съответно – естетически интерпретации, които модернистите правят на заобикаляния ги и на интимния си свят;

– общи за модернизма белези и характеристики, определящи относителната му цялостност и завършеност и същевременно остри вътрешни противоречия и ясно изразени различия, поставящи под съмнение всяка представа за неговата монолитност;

– сила обвързаност с идейни, а на моменти и със социални процеси, очертаващи мястото на модернизма в съответното, конкретно историческо време;

– постоянна нагласа към промяна, изразяваща се в проява на творчески експерименти в различни области на изкуството, на моменти протичащи паралелно;

– обществена ангажираност на отделни творци и направления.

Всичко казано дотук може да се резюмира с оценката, че разглежданият речник по обхват на темите, респективно – на биографиите, и по начина на систематизиране на информацията, съответно – на нейното излагане в статиите, е не просто енциклопедичен справочник, а солидна енциклопедия, съчетаваща професионалната изработка с максималнодостъпния начин на изложение и стил.

Макар и прецизно изработено, изданието съдържа някои непълноти. Осезаемо се чувства липсата на въстъпителна обяснителна статия, в която да намери място уточнението какво се разбира под понятието модернизъм. Такъв текст би осветил и съотнасянето на модернизъм към авангард, както и би маркирал темпоралните граници на руския модернизъм, разположението на различните му основни направления, тенденции и периоди. Отсъства, без този текст и разгърната оценка (независимо от наличието на удачната статия в словника, с. 273–274), епохата (и явлението) „серебряный век“. Още повече, че в последния случай съществуват съвременни оценки, които акцентират не върху филологическата, а върху митологическата същност на това понятие¹.

Нуждата от въстъпителен текст се обуславя и от единствените, често формирани не от пряк достъп до феномена, представи за руския авангард и модернизъм не само в по-широките интелектуални среди у нас, но и сред професионалистите.

С оглед съществуващата неинформираност, а и на осъдната все още справочна литература у нас, някои текстове изглеждат прекалено обобщени (например статията за футуризма). Могат да се отправят препоръки по представянето на художествения авангард. Струва ми се, че е могло да се включат статии например за Юрий Аненков (1889 – 1974) и Александър Шевченко (1883 – 1948) и т.н. Някои дребни детайли биха допълнили и упътнили отделни статии, като например тази за литературните салони и кафенета (184–186)². Библиографската част на отделните статии на места може да се разшири с някои западни публикации от последните три и половина десетилетия, третиращи общи въпроси на руския мо-

дернизъм (организационни³, семантични, естетически и др.) Впрочем допълнителна библиография на общи по характера си трудове само би засилила високата познавателна стойност на изданието. Тези препоръки и критични бележки изразяват преди всичко моята собствена представа за подобно издание на български език. Те не следват от неудовлетворение от речника. Напротив, смятам, че Петко Троев и Книгоиздателска къща „Труд“ са осъществили плодотворно сътрудничество, поднасяйки наистина ценен, запълващ огромна празнина справочник, при това добре редактиран, добре оформлен и много четивен.

Срещата на непредубедения читател с представената тук книга само ще го убеди в правотата на оценките, според които „в началото на ХХ век руското изкуство се оказва най-предната точка (в оригиналата – „острието“ – б. Е.Р.) на световния художествен процес⁴.

Изданието по своя характер, съдържание и качества може да задоволи широк читателски кръг: както специалисти изкуствоведи и русисти, така и студенти, интелектуалци и всички ценители на модерните литературни и художествени процеси.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Крейд, В. Встречи с серебряным веком. – В о - поминания о серебряном веке (сост. В. Крейд), М., 1993, с. 6.
2. Ср. със: Санкт Петербург, Петроград, Ленинград. Энциклопедический справочник. М., 1992, с.100, 229–230, 350, 373, 509–510, 531, 543, 560–61, 586 и др.
3. Става дума за изследвания, допиращи в различни аспекти на руския модернизъм, някои от които с фундаментална научна стойност (например K. Schlogel Jenseits des grossen Oktober. Das Laboratorium der moderne Petersburg 1909 – 1921. Berlin, 1988), а други маркиращи многообразието на прояви, в периферни по отношение на рецензираното издание области (напр.: W. E. Brumfield. The Origins of Modernism in Russian Architecture, Berkeley, LA, Oxford, 1991).
4. Ковтун, Е. Пути русского авангарда. – Советское искусство 20–30-х годов. Каталог временного выставки. Ленинград, 1988, с. 11.

ПОЗИЦИЯ

„КНИГАТА ЩЕ ОЦЕЛЕЕ ПРЕЗ ВЕКОВЕТЕ“

С г-жа Емилия Милкова, директор на Регионална библиотека

„Пенчо Славейков“ – Варна, разговаря Георги Таков

Г-жа Емилия Станева Милкова е завършила Полувисш държавен библиотекарски институт, а след това история. В сферата на библиотечните дейности работи от 1986 г. От 1998 г. е директор на Варненската библиотека „Пенчо Славейков“.

❖ **Г-жо Милкова, моля накратко да ни запознаете с историята на създаването на библиотеката?**

Регионална библиотека „Пенчо Славейков“ – гр. Варна, е създадена през 1883 г. от „Варненската книжовна дружина“ и с щедрите дарения на видни общественици и родолюбиви българи от града и региона. Основната задача при създаването е библиотеката да задоволи нарасналите културни потребности на гражданите, да обедини и популяризира световната култура, история и литература, да издига духовното самосъзнание на своите читатели. През своята

140-годишна история библиотеката допринесе за реализирането на първоначално поставените цели и се изгради като един от най-значимите културни институти в града.

В настоящия период библиотека „Пенчо Славейков“ – Варна, е обществено достъпна библиотека и научно-методически център.

❖ **Каква е структурата на ръководената от вас институция? Колко и какви библиотечни отдели и направления са развити и обслужват Вашите абонати?**

Нашата библиотека следва структурата на големите библиотеки. Всички дейности, свързани с функционирането ни, се организират и ръководят от административния отдел. Освен значителния контингент икономисти при нас работят над 50 високо-квалифицирани специалисти в областта на библиотечно-библиографските науки, хуманитарните науки, научно-техническата сфера, инженери, специалисти в областта на библиотечния софтуер, както и в книгоиздаването и обслужването на читателите.

Основната част от структурата на библиотеката са различните видове отдели и фондове с прилежащите към тях читални, като: художествен, отдел изкуство, чуждестранна литература с немска читалня,

детски и средношколски отдел, периодичен печат и др.

Специално място заемат различните видове центрове и отдели като: център за справочно-библиографска информация и регионална история; справочно-библиографски отдел и междубиблиотечно заемане; интернет център; копиран център; отдели за комплектуване, регистрация и обработка на библиотечни фондове; комплектуване и обработка на периодиката и автоматизацията на библиотечните процеси.

❖ С какъв библиотечен фонд разполагате?

В количествено отношение ние разполагаме с над 800 000 библиотечни единици, в това число книги от различни направления, периодични издания със значителна хронология, някои научни разработки и изследвания и други, които чрез структурните ни звена, отдели и центрове са на разположение на потребителите.

❖ Какъв е обликът на вашите читатели по възраст и интереси?

Библиотеката се посещава от различни по възраст читатели с разнострани интереси. Мисля, че в крайна сметка с днешните съвременни възможности на Интернет, информационни и енциклопедични издания, с които разполагаме както, и с огромния библиотечен фонд ние можем да задоволим всички нуждите на нашите читатели.

❖ Какъв е броят на читателите, посетили библиотеката през изминалата година?

Регистрираните посещения през изминалата година са над 180 000. На читателите са били представени над 350 000 библиотечни единици.

❖ Какви са тенденциите в използването на библиотечните услуги? Според вас намаляват или се увеличават вашите читатели?

Броят на читателите за изминалата година се е увеличил приблизително с 20 000 в сравнение с предходната. През последните години имаме една неизменна с малки колебания читателска аудитория. Това показва, че имаме една стабилност по тези цифрови показатели. Спадът, който се отбелязва в началото

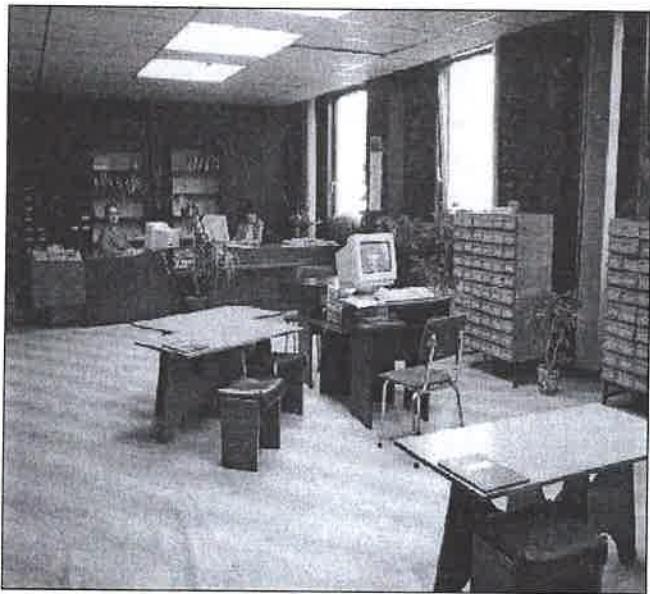

на 90-те години, сега е преодолян и интересът предстои да се развива.

❖ Какво би трявало да се направи, за да се привлекат повече читатели?

Сигурно има много възможности. Ние водим една по-активна рекламна политика. Опитваме се да работим с по-широк кръг читатели, като изнасяме

някои основни дейности извън рамките на библиотеката. Основната инициатива е четенето на книгата. Смятаме, че това е полезно и необходимо. Любовта към книгата се възпитава, а това е грижа на цялостната образователна система.

❖ **Имате ли дарители и спонсори и какво се прави за тяхното привличане и популяризиране на тяхната дейност?**

Варненската библиотека е създадена на доброволни начала от дарители. През целия си дългогодишен живот е разчитала на доброто сърце и щедрост на своите читатели и поклонници.

Сега библиотеката е подкрепена от много организации като Министерство на културата, Фондация „Отворено общество“, Британски съвет, Асоциация на регионалните библиотеки в България, Генерално консулство на Република Полша, Национален Център за книгата, Гьоте институт, Информационен център на американското посолство, Генерално консулство на Русия и много други, както и на много индивидуални дарители. Един от проблемите е, че не се дават данъчни облекчения на големите дарители.

❖ **Каква е дейността на чуждестранния отдел? Сътрудничите ли си с чуждестранни библиотеки и работите ли по някои съвместни проекти?**

Да. Библиотеката участва в различни проекти. Едни от тях са: съвместен проект на Асоциацията на библиотеките в Колорадо, САЩ, и Съюза на библиотечно-информационните работници в България за разменянето на ресурси и информация между българските и колорадските библиотеки, проект „Пушкинска библиотека“ е подгответ във Фондация „Отворено общество“ – Русия, проект на Института „Отворено общество“ – Будапеща, и една от най-големите компании за абонамент на периодични издания и електронна и печатна форма, проект „Всичко за Варна“ и др. През 1993г. със съдействието на Гьоте Институт и Министерство на външните работи на Република Германия е открита първата по рода си в България немска читалня.

Както виждате, международният отдел развива завидна дейност, а контактите ни с чуждите организации и библиотеки е значителна.

❖ **На какви награди е носител библиотеката?**

За своята разнообразна и дългогодишна дейност библиотеката е отличена с множество наши и международни награди. Не мисля, че броят и величината им е толкова важен. Едно от последните отличия, с които е отличена Регионалната библиотека „Петко Славейков“ – Варна, е националната награда „Христо Г. Данов“ в категория „Библиотеки и библиотечно дело“ за 2004 година.

❖ **Популярно ли е четенето на книги сред младото поколение?**

Това е един въпрос, който сигурно вълнува всички ни. Аз мисля, че при нас балансът в предлагането на традиционните книги и новите информационни технологии дават усещането на всеки читател, че той може да намери своето комфортно място в библиотеката и дори чрез компютърния интернет да се обърне към традиционната книга. Книгата ще оцелее през вековете. Друг е въпросът дали имаме най-правилният подход за предлагане на книги спрямо читателите, но мисля, че в нашата пряка работа имаме поне на този етап значителни успехи.

❖ **Пречат ли според вас телевизията и другите технически средства на четенето като процес?**

Не. Не бих казала, че могат да се конфронтират, разбира се, че има различен тип хора, които имат различно отношение към двата типа културна образователност. Едната е подплатена с повече визия, а другата с усамотение. Така че всеки трябва да намери своето място в света на информационния сблъсък.

❖ **Може ли Интернет да замести библиотеките?**

Според мен Интернет не може да заеме мястото на библиотеките изцяло. Опитвам се да има при нас едно съвместно съжителство на тези два стила на работа и подход както традиционните библиотечни книги, така и информацията в електронен вид. Интернет е по-скоро многостранна информационна система с недостатъчна задълбоченост и затова не може да замести напълно книгата.

❖ **Електронната книга ще окаже ли отрицателно влияние върху книгоиздаването?**

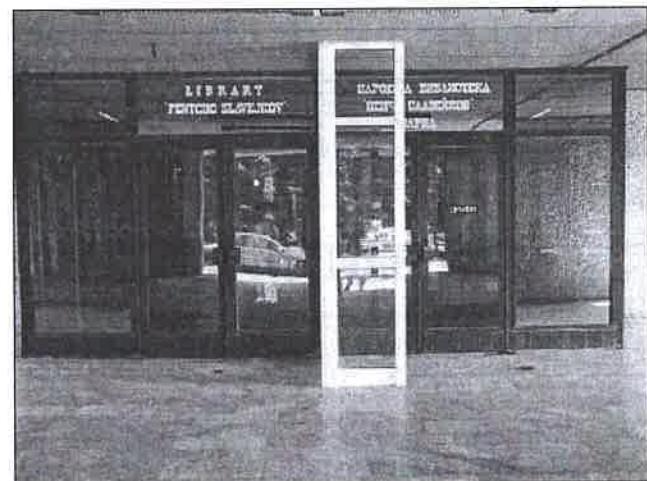
Не. Мисля, че конкуренцията би била добра и за традиционното книгоиздаване. Имашеше период, в който бяха издадени книги еднодневки във времето. Традиционната книга от Гутенберговата епоха до ден днешен си остава основно четиво. Въпреки това има и потенциални читатели на електронния тип издания. Все пак живеем в ново време. Така че и за двата типа издания има достатъчно поле за изява.

❖ **Четете ли книги и кои са любимите Ви автори?**

Любим автор? За мен, библиотечния специалист, този въпрос звучи странно. Чета много и всичко особено в професионалната сфера. Като обикновен читател предпочитам българската литература и с удоволствие прелиствам някоя книга преди лягане.

❖ **Какви са вашите и на колектива бъдещи планове?**

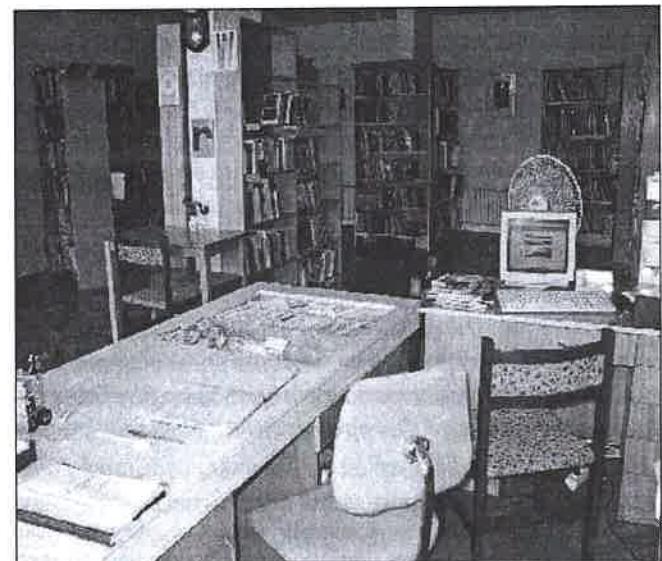
Работим с доста мащабни проекти и с неща, с които се опитваме да се издигне имиджът на библиотеката, а книгата да намери своето достойно място в съвременния свят. Фактът, че тази година сме носители на приза за най-успешна библиотека към Министерството на културата е доказателство за усилената работа на целия екип на библиотеката.

Надявам се в бъдеще да работим с още по-голям ентузиазъм и енергия за благото на КНИГАТА и популяризирането на човешката мисъл и знания през вековете.

❖ **Бихте ли отправили някакво пожелание към читателите?**

Да са живи и здрави. Да ползват ресурсите на библиотеките и да бъдат внимателни и бдителни към книгата. Тя, книгата, е неоценимо богатство синтезирана от вековните знания, мисъл и чувства на цялото човечество, а това богатство трябва да се познава и запази от поколенията.

„SETTING THE AGENDA“ ИЛИ ЗА МЕДИЙНИТЕ ЕФЕКТИ ВЪРХУ ОБЩЕСТВЕНОТО МНЕНИЕ

Ас. Десислава Андреева

Преди да избухне последната, унищожителна за Картаген, Трета пуническа война през II век пр.н.е., римският сенат дълго обсъждал как да постъпи с непокорния африкански град. Един от сенаторите, познат на историците като Марк Порций Катон, упорито до втълпяване повтарял на своите слушатели кратка реплика – няколко думи, чиито смисъл не винаги отговарял на обсъжданата тема, но анализите доказват, че са били достатъчно ефективни. Разказва се, че независимо от онова, за което се изказвал от трибуната, Катон винаги завършвал с категоричната присъда: „...Впрочем, мисля, че Картаген трябва да бъде разрушен!“*

...И Картаген бил разрушен...

Ние не споделяме кръвожадните нрави на древните римляни и няма да призоваваме читателя към разрушение на каквото и да било. Но ще използваме упоритостта на словото, което повторено многократно, неизбежно се превръща в действие – този път, за да градим неразрушимото, иззидано здраво върху темелите на знанието.

От този брой списание „Издател“ ще се опитва да следи книжния пазар на англоговорящите страни по отношение на специализираната литература, да отбележва накратко тенденциите в научноизследователската работа по проблемите на медиазнанието, журналистиката и книгоиздаването във Великобритания и САЩ и първо да съобщава за най-продаваните заглавия по темата в посочените държави. Поради огромното многообразие на издаваната в тези страни литература се опасяваме, че не бихме могли да обхванем обезкуражаващия по своята внушителност брой новоизлезли студии, но се надяваме поне да помогнем на любознателния читател да се докосне до чуждоземната научна мисъл**.

Това обаче не е единствената ни цел – по-важното е, че новата ни рубрика би могла да бъде малък пътеводител на българските преводачи и издатели в търсенето на нови преводни заглавия, чието предлагане на нашия книжен пазар неизбежно би обогатило научната ни сък河西ница със сериозни и научнопопулярни издания от повече и по-малко известни на българския потребител имена.

Осъществяването на този проект не би било възможно без безценната подкрепа на г-жа Ирина Цанова, наш доброволен „посланник“ в Обединеното кралство, на която пишещият изказва най-искрени благодарности.

Дължни сме накрая да отбележим, че нашата първа оценка на предлаганите издания е възможно по-късно да бъде оспорена, да се окаже, че е била прекалено ентузиазирана или прекалено критична. И вдига случаи ще бъдем сме щастливи, защото всеки въпрос, породил евристична дискусия, води към истината. Засега ще се задоволим с тезисно конспективно представяне на съдържанието на разглежданите заглавия, което би трябвало да бъде най-

* История на Древния Рим. (Колектив под ред. на А. Г. Бокщанина, В. И. Кузищина). С., 1974, с. 103.

** Уверяваме те,уважаеми читателю, че като изключим непознатата стилистика и доста често по-достъпното поднасяне на сериозните постановки, чуждият научен текст по нищо не превъзхожда българския. Последното може да се възприема като второстепенна последица от нашия импровизиран „мониторинг“, която, малко или много, би повишила самочувствието на младите ни учени да направят своя писателски „прощъпулник“!

силният ни аргумент в привличане на вниманието на всички интересуващи се от най-модерните постановки в областта на науката за комуникациите.

Мисията на „Издател“ е и да „трасира“ новите тенденции в развитието на българската книга в съизмерване със световната ѝ „посестрица“ (избягвайки по всички възможни начини обективното и субективното забавяне на „срещата“ на българския читател с чуждата продукция), да „навигира“ всички професионални пътешественици из Гутенберговата галактика, като избира за тяхно улеснение малки „звездни“ ориентири – издания, откроили се с яркост или уникалност в неизбродимия книжен Космос.

...Впрочем ние мислим, че такива книги трябва да бъдат навреме издадени и на български език! А вие?

През изминалата 2004 година на пазара на научната литература във Великобритания, САЩ и Канада се появя дългоочаквано (поне според признанието на самия автор) издание. Става дума за монографията „**Setting the Agenda. The mass media and public opinion**¹“ (което по наше скромно мнение би трябвало да се превежда приблизително така: „**Определяне на дневния ред. Масмедиите и общественото мнение**“) на Maxwell McCombs². Биографичната справка описва автора като завеждащ катедра в Тексаския университет в Остин. McCombs признава, че е ученик и последовател на преподавателя от Станфорд, известния сред специалистите по масова комуникация Wilbur Schramm. (XIII)³ Обемът на монографичното изследване, посветено на „тематизиращия“ ефект на медийните послания, се оказва напълно достатъчен да изясни в рамките на 184 страници (от които реален текст 149 с.) историческото развитие на теорията, да представи разнопосочните гледни точки и да подкрепи постановките с доказателствен материал, събиран в продължение на няколко десетилетия.

„Географията“ на споделените отзиви за книгата сама по себе си е доказателство за универсалната приложимост на теорията, изложена в нея – конгломератът от учени с различна национална принадлежност, ангажирани с разработването на проблема в дълбочина, разтяга рамките на нейната всеобхватност до мащаб от най-висок ранг. По думите на рецензента David Weaver: „тази книга е кулминацията на необикновено целенасочена и продуктивна кариера, отдалена на изследване и разработка на оригиналната концепция за медийния дневен ред в комплексна и полезна теория

за медийните ефекти върху общественото мнение. Прекрасно написана и ясно организирана, тя е основополагаща работа по проблема, създадена от основателя на този клон на емпиричните изследвания“.

Според друг учен – Toshio Takeshita: „Книгата илюстрира широката приложимост на теорията за дневния ред, като чудесно обединява откритията, резултат на проучванията на медийната роля в процесите на общественото мнение при различни демокрации по света.“

Книгата описва най-забележителните и доста често противоречиви роли на масмедиите при определянето на темите, достойни да заемат центъра на общественото мнение. Въпреки че Уолтър Липман още 20-те години на ХХ век разпознава в медиите елементарно средство за контакти на отделния човек с неговата околнна среда в диференцираното общество и улавя есенцията на масмедиийното мощно влияние с фразата си за „*света отъян и картините в нашите глави*“, детайлна емпирична разработка на организиращата роля на масмедиите се появява едва през последната четвърт на ХХ век. В своята достъпна книга Maxwell McCombs, един от основоположниците на направлението „адженда-сетинг“, синтезира хиляди научни изследвания, посветени на централната роля на масмедиите при оформянето на общественото мнение. Масмедиите по света силено влияят върху това на какво са посветени „картините“ на обществените дела „в нашите глави“. Освен това масмедиите определят детайлите на тези картини.

В добавка към описането на посоченото медийно въздействие, „**Setting the Agenda**“ дискутира върху източниците на медийния дневен ред, върху

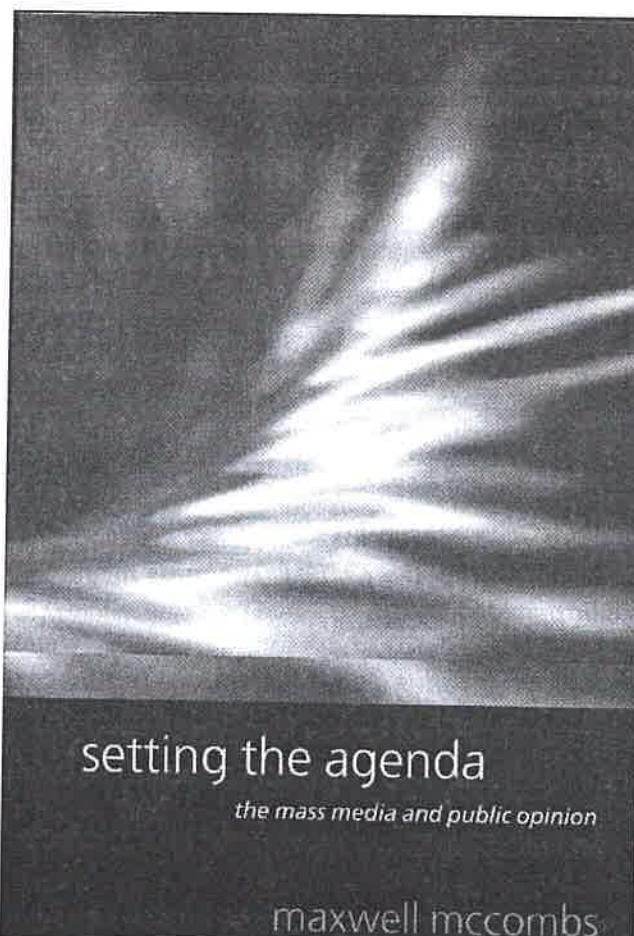
психологическото обяснение на тяхното влияние над обществения дневен ред, и последващата промяна в нагласите, мненията и поведението сред представителите на публиката.

За да улесним читателя и за да изпълним предназначението на рубриката в нейната функция да популяризира съдържанието на все още недостъпни за българската аудитория издания, ще си позволим да представим накратко основните тезисни постановки на автора, както и ще подберем някои от най-интересните примери, приложени като доказателства.

* * *

Всичко започва... с недоволството от всемогъществото на съвременните информационни посредници. В Обединеното кралство „Guardian“ направи преди време следната констатация: „Британската преса е с напълно нарушен функции, защото около 75 % от нея са контролирани от трима властимиращи мъже, захапали пая, които определят дневния ред на политическия дискурс на нацията“. Не трябва да има съмнения по отношение на тази отдавна широко популярна роля на информационните медии – обърнете внимание на New York Times, който описва „краля“ на британската преса през XX век лорд Beaverbrook като „мъж, който вечеря с министър-председатели и определя дневния ред на нацията.“ За същия вестник собственият му директор има самочувствието да каже: „Това е „домашният орган“ на най-умните, най-талантливите и най-влиятелните американци на върха на американската власт. И докато неговите редакторски мнения или гледните точки на отделните водещи на рубрики или на критиците могат да бъдат пренебрегнати или отстранени, то дневната хартиена доза новини не може. Тя определя интелектуалния и емоционалния дневен ред на сериозните американци.“ (VIII)

Огромната експанзия на тези масмедици, които сега са неизбежна черта на съвременното общество, беше главна тема на изследванията през изминалния век. Към множеството от вестници и списания, нароило се през XIX век, XX век прибави вездесъщия слой на филмите, радиото и телевизията. В последните години с Интернет дойде калейдоскопична смес от

коммуникационни технологии, която продължава да размазва традиционните граници между различните медии и тяхното съдържание. Въпреки че всеки говори за динамичното въздействие на акселериращите технологии в новото хилядолетие, огромното социално влияние на масовата комуникация е било видно още десетилетия преди последните технологични вълни да залеят света. В 'The Making of the President' (1972) американският журналист Theodore White описва силата на масовата комуникация да определя дневния ред на общественото внимание така: „Властта на пресата в Америка е първенствующа. Тя определя дневния ред на обществената дискусия, и нейната помиташа политическа сила е неограничена от закон. Тя определя за какво хората ще говорят и ще мислят – авторитет, който в други страни е запазен за тирани, свещеници, партии и мандарини. Нито един акт на Конгреса, нито една външнополитическа акция, нито

една дипломатическа стълка, нито една социална реформа могат да успеят в САЩ, ако пресата не подгответи общественото съзнание.”⁽⁷⁾

Теориите рядко разцъфват изведнъж и напълно. Те обикновено започват с дребно прозрение и чак впоследствие се доразработват и разясняват в продължение на много години от различни изследователи и наблюдатели. Теорията за „определяне на дневния ред“ също постепенно се превръща в детайлно разработен портрет на дневния ред на медиите и на неговите ефекти. Както вече споменахме, Уолтър Липман е интелектуалният баща на идеята, наричана накратко „адженда-сетинг“⁴. Общественото мнение, според него, отговаря не на околната среда, а на псевдосредата, конструирана от информационните медии. Последното представлява съвременна асоциация на Платоновата алегория за пещерата: „коли индиректно знаем за заобикалящия ни свят, в който живеем, но как вярваме, че това е истинската картина, която третираме, сякаш е самият свят!“ (3) Липман защитава тезата, че информацията, представяна на публиката от информационните медии, играе ключова роля в конструирането на нашите картини (представи) за действителността (6). Оттам, нашето поведение е адекватно на псевдодействителността в главите ни, а не на действителния емпиричен свят (21).

Докато сега по темата има повече от 400 публикувани емпирични изследвания по света, формалният израз на идеята за „определяне на дневния ред“ се ражда по време на инициативата на McCombs в градчето Chapel Hill, където заедно с Don Shaw започва близо 35-годишно научно сътрудничество по проблема за **обмена на теми между медии и общество**. Първоначалната постановка на тезата на Shaw и McCombs от 1968 звучи така: „докато масмедиите могат да имат малко влияние върху насоките и интензивността на нагласите, хипотетично се предполага, че масмедиите определят дневния ред на всяка политическа кампания, влияйки върху характеристността на нагласите по отношение на политическите въпроси“⁵. С експеримента от 1968 година (който включвал сравнение на приоритетите в темите на около 100 избиратели в малък град, които не са решили за кого да гласуват, с обсъжданите в медиите теми)⁶ започва перманентното проверяване истин-

ността на теорията. Сигурно не е случайно, че авторът обожава аналогиите между своята научноизследователска работа и случаите на Шерлок Холмс. И макар ние да не виждаме висока степен на съотносителност между Холмс и McCombs, предполагаме, че става въпрос за трудността да се намери логичен изход от ситуацията, в които аргументите „за“ и „против“ теорията се уравновесяват. Много „детективи“ след това разплитат нишките на интригата около „**определянето на дневния ред**“ („AC“), като обръщат внимание на това как общественият интерес е повлиян от медиите и как разни характеристики на медиите, тяхното съдържание и техните потребители посредничат на тези ефекти.

В противовес на разпокъсаната историческа еволюция на познанието ни за определянето на дневния ред, главите на тази книга се борят за подредено, систематично представяне на онова, което сме научили през тези години, опит да се интегрира обширното разнообразие от доказателства – в исторически и демографски аспект. Много от подбрани доказателства са от социалната и медийна практика на САЩ, защото основоположниците на теорията са американски преподаватели и мнозинството от емпиричните търсения са осъществени там. Но това не изключва използването на резултати от проучвания в Англия, Испания, Япония, Тайван и други краища по света. Една от силните страни на теорията е географското и културно многообразие на аргументите, очертаващи главните аспекти на това масовокомуникационно влияние върху обществото.

Теорията AC е сложен интелектуален пъзел, още в процес на разгръщане. Въпреки че ударението в книгата пада върху емпирично базираната представа за ролята на масмедиите при формирането на общественото мнение, в последните глави се развижда обширна теоретична дискусия по въпроса (до)къде се проявява медийното влияние. Целта на изследването е да представи някои базисни идеи за ролята на масмедиите в оформянето на обществените нагласи и да подреди представителни образци на подкрепящите емпирични доказателства, застъпили максимално широк социален контекст на масовата комуникация.

Преди да направим кратък преглед на най-интересното от книгата, е редно да споменем нещо

и за терминологичната база на теорията. Терминологичните разминавания в номенклатурата ѝ идват най-вече от опитите понятията да бъдат адекватно преведени на български език. Възможно е назованията да се запазят като чуждици с оригиналния си фонетичен състав – както това се получи с централното понятие на теорията – „адженда-сетинг“ (определяне на дневния ред). Терминът, който според някои е плод на анонимен рецензент на проучването от 1968 г., към 2001 г. вече е възприет на няколко езика и рядко изисква превод! (150) За да не преминаваме обаче тънката граница на езиковото национално самоуважение, все пак ще се възползваме от българския вариант на повечето от терминологичните маркери на теорията, като по този начин са надяваме да я направим по-достъпна. Затова си позволяваме да сверим превода си с лексикалните кодове, употребени от Роланд Буркарт (респ. от преводача Минка Златева) в настолната му книга, посветена на комуникацията⁷. Например преведеното от нас като „обществен дневен ред“, у Роланд Буркарт звучи като „дневен ред на публиката“, а „определение на дневния ред“ у нас намира там своя смислов еквивалент в „тематизиране“⁸.

За журналистите този феномен, който наричаме „роля на АС на масмедиите“, е внушителен, назрял етичен въпрос за това какви теми от обществения живот трябва да лансират медиите. „Каквито публиката има нужда да знае“ е повтарящият се отговор в риторичния репертоар на професионалната журналистика. Но дали дневният ред на медиите наистина представя онова знание, от което обществото се нуждае? В момент на хамлетовско съмнение изпълнителният директор на ABC News Nightline веднъж възклика: „Кои сме ние да мислим, че имаме право да определяме темите на нацията? Кое ни прави по-умни от другите?“ В значителна степен журналистиката е основана на традиционното разказване. Ала добрата журналистика е повече от просто разказване на интересна история. Става въпрос за разказване на истории, които съдържат значителна обществена полезност. Ролята на АС при масмедиите сблъсква журналистиката и стереотипите ѝ на разказване на истории на арената на общественото мнение, среща съществени последици за обществото (XIV).

* * *

Американският хуморист Will Rogers обикновено започвал сардоничния си политически коментар с думите: „Всичко, което знам, е това, което съм прочел във вестниците!“. Този коментар е сбито обобщение на източника на повечето от знанията, които всеки един от нас притежава за обществените работи, защото повечето от събитията и темите, които ангажират вниманието ни, не се поддават на директно лично преживяване, намират се извън непосредствения личен опит. Уолтър Липман в „Общественото мнение“ споделя: „Светът, който ни занимава политически, е извън досег, извън поглед, извън ума ни!“ Почти всички граждани работят с реалност „second-hand“ („втора ръка“), структурирана от журналистическите материали за тези събития и ситуации. Вестниците и телевизионните новини, дори сбито представените информации на страниците на таблоидите или в интернет-сайта, правят много повече от сигнализиране за съществуването на важни събития и теми. Чрез ежедневната им селекция и представяне в новините, издателите и директорите на новинарските отдели фокусират вниманието ни и влияят върху представите ни за това кои са най-важните теми на деня. Тази способност да влияят върху изтъкването на теми в дневния ред на обществото започна да се обозначава като „АС на информационните медии“ (1).

Вестниците комуникират с множество вторични знаци, индикатори за относителната значимост на темите в техния дневен ред. Водещата тема на първа страница, първа страница срещу вътрешна страница, размерът на заглавието, дори обемът на историята – всички те се съотнасят към значимостта на темите в дневния ред на новините. Аналогични знаци има и в уеб-страниците. Дневният ред на новините по телевизията има по-ограничен капацитет – там самото споменаване във вечерната емисия е силен сигнал за голяма значимост на темата. Публиката използва тези очевидни паратекстови медийни знаци, за да организира собствения си дневен ред и да реши кои теми са най-важни за ней и за света. Дневният ред на медиите става в значителна степен дневен ред на публиката.

Информационните медии упражняват забележително влияние върху възприятията ни за това кои са най-важните проблеми на деня. Това в повечето

случаи не е предумишлено, нито обмисляно предварително влияние – както е в израза „да имам дневен ред“ – но доста отговорно влияние, резултат от необходимостта на информационните медии да отбират и осветяват малко теми в репортажите си като най-значимите новини за момента. Разликата между влиянието на информационните медии върху значимостта на темите и върху специфичните персонални мнения за тези теми е обобщена в твърдението на Bernard Cohen, че **информационните медии може да не успяват да кажат на хората какво да мислят, но по шокиращо успешен начин ги контролират за какво да мислят!**(2)

* * *

Когато събитията и ситуацията се отразяват ежедневно от професионалния обект на информационните организации, резултатът често е картина на света, псевдосреда, която е близо до изоморфизъм заради повечето систематизации в сравнение с истинската среда (21). Работата на журналиста е сравнима с ограничена гледка през плоски хълзгави прозорци на съвременна административна сграда. Метафората става дори по-уместна, ако прозорците са малкоматови или имат огледална повърхност (22). Идиосинкретичните картини, създадени от медиите – географските и психологическите медийни образи на средата не съвпадат по мащаби, граници и съотношения с действителния свят. В САЩ например Ню Йорк, Калифорния и Тексас са излъскали в съзнанието на публиката останалите райони по важност (така както и на българската медийна „карта“ доминира София). Ставащото в провинцията получава медийна интерпретативна „рамка“ на екзотичност! – Д.А.). Показателни за разминаването между медийна и реална действителност са няколко примера, взети от книгата на McCombs – докато загрижеността на американското общество по отношение на престъпността нараства до необичайно висока степен под напора на лавинообразни медийни съобщения, статистическите измервания на действителната престъпност показват, че равнището ѝ въсъщност намалява (26). (Неслучайно самодоволната аксиома на таблоидната журналистика от ранния XX век гласи: „Дайте ми 30 минути в полицейския участък да се поровя в докла-

гите, и аз ще ви дам вълна от престъпност!“) Любопитен пример ни предоставя практиката на сп. „Time“ – през лятото на 2001 г. на страниците на списанието като първа тема в дневния му ред доминирал проблемът с нападенията на акули. Но морските специалисти бързо посочили, че няма нищо необичайно в статистиката на нападенията през това лято. Просто темата е изплувала в общественото съзнание едва сега, благодарение на медиите. За сравнение се посочва, че 28 деца в САЩ са загинали в периода между 1990 – 1997 година от падане на телевизионен апарат, а това е 4 пъти повече от жертвите на голяма бяла акула през целия ХХ век. Така че гледането на филма „Челюсти“ по телевизията върви може да се окаже по-опасно от плуването в океана!

(28) По повод на случая, редакционна статия на New York Times се задоволява с вярна констатация на опасната сила на масмедиите: *„Проста истина на човешкото съществуване е, че е далеч по-лесно да удвоиш страх, отколкото да го уталожиш!“*

Твърде лесно е обаче медиите да се обвиняват за всички социални злини! За да балансира научните позиции, McCombs споменава **концепцията за селективно възприемане**, която фокусира централната действаща роля у индивида, вместо у медиите, и на слоява медийното съдържание към неговата съвместимост с вече съществуващите нагласи и мнения на индивида. От тази перспектива се предполага, че индивидите смаляват собственото си излагане на неподкрепяща информация и увеличават излагането си на подкрепяща такава⁹. По време на изборите, избирателите се очаква да обръщат внимание повече на онези теми, изтъквани от предпочитаната политическа партия (6).

Забелязваме, че повечето от емпиричните доказателства в книгата са събираны по време на президентски кампании или избори (най-подходящата национална лаборатория за изследване на ефектите на масовата комуникация. Идват избори и в България – питаме се какви ли резултати ще предложи методологията на McCombs относно силата на тематизирания ефект на българските медии?! – Д.А.). Това е така, ако следваме обясненията на автора, защото по време на национални избори има продължителен масивен поток от съобщения върху публични теми. Ако тези съобщения имат някакви забележими со-

циални последици, те трябва да се проявят в деня на изборите. Но теорията на АС не е запазена само за избори, нито е арена на политическа комуникация по дефиниция. Теорията е приложима на всички социални равнища в целия свят. Факт е обаче, че след 90-те години на XIX век интензивността и продължителността на медийното отразяване на дадени теми може да диктува с десетилетия напред дневния ред на предизборните кампании (33).

* * *

Приложението на теорията за АС не е безусловно! Реализацията на тематизиращия ефект на медиите зависи от няколко фактора:

1) „Отворена“ политическа система

Успешното прехвърляне на важността от медийния дневен ред към обществения дневен ред се проявява навсякъде, където има достатъчно **отворена политическа система на управление** и също толкова **отворена медийна система**. Може веднага да се опонира, че няма перфектна политическа система в която и да е страна по света днес; нито една система, където да се наблюдава пълно удовлетворяване на изискванията на отделния член на общността. Но политическите системи на САЩ, Испания и дори Тайван са смятани от McCombs за относително отворени, защото резултатите от изборите, гарантирани от суворено изразеното желание на избирателите, наистина определят националния курс на политическото бъдеще. Медийните системи в тези страни – или поне значителна част от тях, също са отворени, така че са независими източници на новини и политически анализи, свободни от доминацията на политическите фактори. Където тези две условия на „открытост“ съществуват, публиката акумулира значителни порции от тематичния дневен ред, предоставен от информационните медии. При изборите в Тайпей (Тайван) през 1994 г. се оказва, че повечето от електронните медии са контролирани от правителството, т.е. от управляващата партия, а един телевизионен канал дори е собственост на Министерството на военноморските сили – затова там АС върху публиката не се е наблюдавала. Но тамошните вестници (два независими финансово ежедневника)

демонстрирали възможностите си да упражняват АС-ефект (37). Изводът от сравнението между резултатността на отворената и затворената медийна система можем да направим сами¹⁰.

2) Малка по обем обществена памет

Едно от най-важните прозрения за АС е ограниченият капацитет на обществения „списък“ от важни теми. За много години постановката, че общественият дневен ред обикновено включва от 5 до 7 теми във всеки един момент, е емпирично генерализирана и се разглежда като потвърждение на определението, дадено от психолога George Miller „магическо число 7, плюс или минус 2“ – обобщение, описващо тесните граници, в които трябва да се вмести широкото разнообразие от сетивни (сензорни) процеси на общността. Много малък брой проблеми демонстрират измеримо постоянство сред публиката, когато Gallup при регулярните си допитвания (poll) задава на средностатистическия американец въпроса: *“Какъв е най-важният проблем пред страната днес?”* Отговорите на този въпрос дават представа за състоянието на обществения дневен ред, съставен от т.н. **MIP** (Most important problems). Този свит размер на обществения дневен ред се обяснява с ограниченията на обществените ресурси, ограничения, включващи време и психически капацитет. Ограниченията в медийния дневен ред се дължат на по-прозаични причини – ограничено пространство на вестника и краткото време за новини по електронните медии. Дори при Интернет-сайтовете, техните на пръв поглед неограничени възможности да прибавят страници, тесните рамки на общественото внимание и допустимото време за излагане и разглеждане на текстовете налагат сурови ограничения и върху тази нова форма на информационно поднасяне (38).

3) Повишаващо се равнище на образованост на потребителите

Учените задават въпроса: след като в света се увеличава относителният дял на хората с по-високо образование, това не се ли отразява върху начина на ползване на масмедиите и съответно върху начините на конструиране на обществения дневен ред? Samuel Popkin смята, че: „образоването рефлектира върху политиката не чрез задълбочаване, а чрез разширяване,

нарастване на броя на темите, които граждани те виждат като политически релевантни, и чрез броя на връзките, които те правят между техния собствен живот и националните или международните събития". Наблюденията очертават широко документирана ситуация, в която повечето хора, дори с високо образование, рядко притежават детайлно, задълбочено познание по обществено значимите въпроси. Единствената разлика е в интензивността на междуличностните контакти – хората с висока степен на образованост четат вестници и обсъждат новините по-често със семейството си, приятелите и колегите. Принципният извод от тази активност е, че образованите хора ще имат ограничена информация за по-широк обхват от обекти, включващ национални и световни събития, които са далеч от ежедневния непосредствен опит (39)¹¹.

По време на Втората световна война и следвоенните години една тема държи първенството в САЩ – международните отношения. Но през следващите 2 декади, 60-70-те години, широк спектър от теми става значим за обществото. Международните отношения все още са сред доминиращите, заради Виетнам и Студената война, но се наблюдава широко застъпване на икономически проблеми, както и на дискусията за гражданските права. Последните 2 десетилетия на ХХ век общественият дневен ред не престава да се разширява и разнообразява с теми като трудова заетост, лични икономически въпроси, закон и ред. Американският обществен ред рефлектира с повишена чувствителност на по-обширен кръг от теми. Това нарастващо тематично многообразие на обществения дневен ред не се отразява на капацитета му в рамките на 7 теми, защото за разлика от предишните десетилетия сега се наблюдава по-голямо текучество и непостоянство на значимите теми в списъка (40).

Освен „разширяващ ефект“ върху обществения дневен ред по-високото образование влече след себе си по-стриктно придръжане към дневния ред на медиите. Изглежда, че високата степен на образование не повишава индивидуалните защитни реакции към начина на подреждане на новините. Добре образованите хора не показват по-голяма способност в сравнение с по-ниско образованите да оспорват или

да издигат психологически бариери при възприемане на медийния дневен ред (41).

4) Социален и имуществен статус

Анкетираните се проучват и по семеен доход, защото той също е мерило на „тематичната чувствителност“: инфлацията и безработицата ще бъдат по-малко релевантни, а разходите на правителството повече релевантни за семейства с по-високи доходи (42).

5) Къса обществена памет

Тесните времеви рамки на ефектите на масовата комуникация върху обществения дневен ред се обясняват от Klapper със „закона за минималните последици“. Ефектите на масмедиите въздействие са далеч от мигновени, но са определено краткотрайни (43). Наблюденията на McCombs сочат, че общественият дневен ред обикновено отразява медийния дневен ред в следващите 1-2 месеца (44), дори за по-кратък период. При Интернет и електронните бюлетини на форумите се оказва, че в сравнение с информационни институции като New York Times, Reuters, Associated Press, CNN или сп. „Time“, ефектите са видими в рамките на седмица, т.е. за доста по-кратко от традиционните информационни медии (Резултатът не е изненадващ, защото електронните бюлетини са проявление на обществения дневен ред, където хората с повишен интерес към дадена тема реагират поведенчески почти светкавично). Обхватът на времето, в което се наблюдава оптималното съпадане между медийния и обществения дневен ред, е от една до осем седмици. Във всеки случай, ефектите на АС са измерими! (45)

Въпреки краткия срок, значимостта на темите, описани в информационните медии, е абсорбирана от забележително количество публика. Този непрекъснат и невидим процес на учене е важна обществена съставка на по-голям феномен, инцидентното учене от масмедиите. Преди много години, Paul Lazarsfeld описа масмедиите като неформална класна стая, където учениците идват и си отиват и, подобно на някои ученици в истинските училища, не винаги слушат с пълно внимание. Но хората се учат от масмедиите – огромно множество от факти, много от които

те вкарват в представите и отношенията си към най-различни обекти. Те също научават за най-важните теми в дадения момент, прехвърляйки дневния ред на масмедиите в собствения си индивидуален ред на ключовите проблеми пред обществото (46). Обстоятелствата на това инцидентно учене се различават от ортодоксалното учене в училище, но последиците могат да бъдат също толкова мощни и въздействени. Все пак, ако инцидентното учене не произвеждаше забележителни резултати, огромната рекламна промишленост не би съществувала...

Масмедиите са учители, чиято принципна стратегия на комуникация е повторението (редунтантността – М.М.) Пак и пак, нашите медийни учители повтарят теми, заглавия – понякога с голямо ударение, друг път само мимоходом. Първоначалната акумулация на тези уроци в период от 1 до 8 седмици е основа, което рефлектира върху отговорите на гражданите – „ученици“, когато ги попитаме за най-важните проблеми на нацията (47).

Следва наглед парадоксалният в своята риторичност въпрос: кой посредник е по-мощен в детерминирането на обществения дневен ред – телевизията или вестниците? Дали има разлика въобще във влиянието на двете медии? (48) Противно на конвенционалната мъдрост, че телевизията като по-драматична, е най-мощната медия на нашето време, вестниците всекидневници предоставят възможност на аудиторията си повече време за научаване на аджендата си в детайли. Телевизионните новини приличат на първата страница на вестника – техният акцент е силен, но краткотраен. Четящите вестници могат да имат достъп до пространно изложение на темата дълго преди тя да достигне до върха на вестникарския дневен ред или преди изобщо да се появи в телевизионния дневен ред (49). Някои експериментални проучвания сочат, че когато става въпрос за класация на местни проблеми, местният вестник има по-голямо влияние от местната телевизия! Подреждането по влияние на масмедиите в американски машаб е принципно следното (с възможност за разместване):

- национална телевизия
- местна телевизия
- регионален вестник
- местен вестник

– информационно списание (схема 3.2, стр. 46)

Не бива да се забравя, че честотата и качеството на вниманието към информационните медии се различават значително от човек до човек. Някои хора са изложени на телевизионно и вестникарско влияние почти всеки ден, а други далеч по-малко. По отношение на мотивацията да се следи медийната информация, приблизително – от американското население силен вярва, че негов граждански дълг е да е в течение на новините. Нещата опират и до индивидуалните различия в степента на влияние (50). Изводът е, че гражданите са въвлечени в продължителен процес на учене за обществените работи. Техните отговори на въпроса за най-важните актуални обществени проблеми въсъщност са отражение на уроците на медиите в изминалите 1 до 8 седмици. Понякога вестникарските уроци доминират над телевизионните, но се случва различни медии да си поделят ролята на гражданска учител.

* * *

Едва след като е изяснила същността на АС, монографията на McCombs си задава въпроса „**Защо се появява феноменът АС?**“

„*Природата ненавижда вакуума*“ твърдят естествоизпитателите. Когато се намираме в непозната ситуация, в когнитивен вакуум, ни обхваща чувство на неудобство, което се преодолява едва когато сме избродили и опознали тази среда. Затова по време на избори гласоподавателите често се обръщат към масмедиите за ориентация, или до новините, за да съберат адекватна информация за ситуацията (53). Ефектите на АС се засилват монотонно със силата на нуждата от ориентация (58).

Понякога обаче публиката има малка и дори никаква нужда от ориентация и не се нуждае от следване на медийния дневен ред. Например при скандала Monica Lewinsky повечето хора намираха поведението на президента Клинтън за осъдително, неотговарящо на поста му. Но статистиките показваха изключително висок рейтинг на същия президент по отношение на професионалната му продуктивност, противно на продължаващото експлоатиране на скандала от медиите (57). Ефектите на АС са повече от резултат на това колко разбираема или допустима

е темата за умовете на реципиентите. Въпреки емпиричните измервания, важността на темата сред публиката не е просто въпрос на когнитивна достъпност. Ако беше така, случаят Lewinsky щеше да оглави върха на обществения дневен ред за дълго време (59).

Непознат момент в представянето на теорията се съдържа в пета глава на монографията, която разгryща наблюденията си върху друго равнище на АС, отвъд дневния ред на обектите. Всеки от тези обекти (теми) има свои „атрибути“ (елементи, признаки), чито характеристики и детайли запълват/заместват представата за цялото. Както обектите варират в общественото съзнание по важност, така и техните атрибути. И изборът на обект на внимание (**традиционн дневен ред**), и изборът на атрибути (**атрибутивен дневен ред**) за обрисуване на този обект са с мощни роли при дефинирането на общественото мнение. Първият тип дневен ред е фокусиран върху спечелването на вниманието в един ранен етап от комуникацията (поява на проблем, политически кандидат или нова тема). Вторият тип е фокусиран върху следващата стъпка в комуникационния процес – разбирането – стъпка, която Липман описва като „*картините в нашите глави*“ (кои аспекти/черти от проблема, политическия кандидат или темата са значими). Най-важните атрибути на проблемите могат да се променят с времето. Понякога значимият атрибут на икономиката е инфляцията, друг път – безработицата или бюджетният дефицит и т.н. (70) Изразеното внимание към второто равнище на АС предполага, че медиите не само ни казват за какво да мислим, но също и как да мислим за някои обекти. **Биха ли могли последиците от това да бъдат такива, че медиите понякога да ни казват какво да мислим?** (71)

Медиите налагат дневен ред, когато са успели в приковаването на вниманието върху проблема. Те строят обществения дневен ред, когато поддържат контекст, който определя *как хората мислят за темата и оценяват основанията ѝ* (курсив – М.М.) (78). Начините, по които мислим и говорим за обществените проблеми, са повлияни от картийните на тези проблеми, представяни от масмедиите. Атрибутиите на проблемите (81), които са значими в медийните

представяния, са значими в общественото съзнание. Подреждането по важност на детайлите понякога дефинира проблема и наклонява общественото мнение към определена перспектива или предпочитано решение. В САЩ например дефиницията на президента George W. Bush за решаване на енергийния проблем на нацията акцентираше върху разкриването на нови източници за изкопаеми горива и конструирането на нови енергийни съоръжения и транспортни линии, докато дълбоко игнорираше екологичните последици от тези проекти и омаловажаваше обсъждането им като ключов аспект на енергийната политика. Налагането на даден атрибут от проблема като ключов е пример за политическа сила, а контролирането на перспективата за политически дебат по какъвто и да е проблем е най-крайната степен на влияние върху общественото мнение.

Когато се изследва влиянието на атрибутивния АС при изграждане на обществен имидж на политическа фигура (83), все още се използват някои версии на отворения въпрос, оригинално изработен за проучването на президентските избори в САЩ през 1976 година: „*Представете си, че имате приятел, който е бил далеч за дълго време и не е запознат с президентските кандидати. Какво ще му кажете за кандидата „X“?*“ Отговорите съставят „дескриптивна матрица“ на тълкуване на обществения дневен ред (127).

Последните изследвания на обекта и на атрибутивния дневен ред фокусираха вниманието си върху броя на посочилите „без отговор“, който би могъл да се разглежда като обратна мярка за значимост. Например колкото по-малък е броят на хората без мнение за президентския кандидат, толкова по-значима е важността на кандидата сред публиката. Или, колкото по-голям е броят на хората, които нямат мнение за определен аспект на обществения проблем, толкова по-ниска е значимостта на този атрибут на темата сред публиката. Елементите, изтъкнати в масмедиийното представяне на огромния свят от обществени дела, стават значими елементи на нашите индивидуални картини на този свят. Това основно предположение на АС вече е емпирично доказано (84).

Ефектът от атрибутивния АС нямаше да бъде представен в пълнота, ако McCombs не бе обърнал внимание на проблема с рамкирането (Framing) на

темите в АС, т.е. представянето на контекста на темите (86). „Да рамкираш значи да избереш някои аспекти от възприеманата действителност и да ги направиш по-значими в комуникативния текст по такъв начин, както да прокараши определена дефиниция на проблем, каузална интерпретация, морална оценка и/или предписание за разрешаване [курсив М.М.] за описаната тема.“ От това определение излиза, че рамкирането е селекция и акцент (87). Изследвана е значимостта на различни перспективи, породени от масмедиите, особено от развлекателните програми по телевизията. Една от най-добре познатите перспективи – „**синдромът на гадния свят**“, е пессимистична картина на света около нас, произтичаща от изобилието на престъпления, показвани по телевизията. Така теорията за АС, използвайки методологичния инструментариум на друга научна постановка – спиралата на мълчанието (Spiral of silence), открива своето призвание да изучава различни видове поведения сред масмедиийната аудитория съобразно средата (право да кажем „псевдосредата“ – Д.А.), както и нейните когнитивни стратегии към света (използваният термин в оригинала е „agenda-melding“). Двете теории имат обща психологическа база в наблюдението на индивида над неговата социална среда. Едно последствие от това наблюдение е общественият дневен ред, а друго е честотата на обсъждания проблем в междуличностната комуникация. Индивидите търсят социално сдружаване по много причини и тези, които се идентифицират с общност или група, косвено и дори несъзнателно, се стремят да съвпаднат техните собствени приоритети с тези на групата. „Agenda-melding“ разработва концепцията за нужда от ориентация и обяснява защо хората може да намерят нечий дневен ред повече уместен от друг именно с оглед на тяхното присъединяване към определена общност или група (142).

* * *

През ранните години на 80-те учените започнаха да се питат: „**Кой поставя медийния дневен ред?**“ Затова глава VII се занимава с оформянето на медийната АС.

Авторът налага „**беленето на лук**“ като полезна метафора за разбирането същността на АС на масмедиите – концентричните обвивки на лука представлят

многобройните влияния в процеса на оформянето на медийния дневен ред, който е сърцевината на лука. Образното сравнение също така илюстрира резултативната природа на този процес, в който влиянието на външната обвивка е, на свой ред, повлияно от обвивките по-близо до сърцевината. Pamela Shoemaker и Stephan Reese идентифицират 5 различни „обвивки“ на влияние, които се степенуват (98), като се започне от доминиращата социална идеология и се стигне до индивидуалната психика на отделния журналист. На повърхността на нашия теоретичен лук са ключови външни новинарски източници като президента на САЩ, рутинни обществени отношения и инициативи, напъните на политическите компании. Дълбоко навътре в „лука“ са взаимодействията и влияниета на различни масмедиеди една върху друга, феномен сега обикновено обозначаван като „**интермедиен дневен ред**“ (intermedia agenda-setting). В САЩ президентът има ключова роля в поставянето на националния дневен ред. Главната му задача е да влияе върху фокуса на новинарското покриване на действителността – това е неговото основно средство за оформяне на подкрепящо обществено мнение, което в замяна засилва влиянието му в постъпките му пред Конгреса. Президентът е американският фактор №1 в създаването на новини. Всичко, което президентът прави, от свикването на международни срещи до отбиването за закуска по време на следобедния джогинг, се приема за новина (100).

„Захранването“ на медийния дневен ред става с посредничеството на служители по обществена информация, професионални комуникатори, които използват формата на пресъобщения. New York Times и Washington Post в ретроспекция за 20 години откриват, че – от техните новинарски истории са базирани на пресъобщения и други информационни „субсидии“, а това са вестници с голямо влияние (102 – 103)!¹² Какво остава тогава за „по-дребните риби“ в бранша?!

Редно е сега да зададем „вечния“, въпрос: **кои са истинските съставители на обществения дневен ред – медийте или политическите фактори?** Във Великобритания политическите сили се радват на значителен успех в контролирането на дневния ред на новините. Не е така в САЩ, където по-различната постановка на журналистическите норми се отразява

върху конструирането на медийния дневен ред, а той рядко съвпада със списъците от поставяните от политическите кампании проблеми! (110) По време на избори медиите в САЩ са създателите на обществения дневен ред, е категоричен в патриотичния си извод McCombs! (111)¹³

Ако трябва да се отговори по-пространно на въпроса кой определя дневния ред на медиите, трябва да се посочат 3 ключови елемента:

- главни източници, които осигуряват информацията за новинарските истории (напр. президентът на САЩ);

- други информационни организации (например взаимодействието между такива медийни гиганти като New York Times и Associated Press диктува дневния ред на другите информационни медии. Друг пример: изследването на материалите, посветени на Холокоста, публикувани във влиятелен канадски вестник за 15 години (1982 – 1996), открива, че филмът „Списъкът на Шиндлер“ е оказал огромно въздействие върху броя на материалите и върху продължителността на обсъждането им – толкова силно, че превъзхождал всички останали материали, предизвикани по други поводи за целия разглеждан период.) (117);

- журналистическите норми и традиции. Има съществено различие в самочувствието на британските и американските журналисти: във Великобритания повечето новинари се колебаят да дефинират като „определящи дневния ред“ своите материали по повод на политически кампании. В техните очи фразата има „активно“ значение на персонална намеса, сякаш тя ги уличава, едва ли не, в представянето на проблеми, които лично те считат за значими, въпреки и дори в противоречие на други теми, за които партиите лобират. Повечето от американските журналисти са по-решителни в обществената си роля. Те са подготвени да се виждат като по-активни в АС-процес (105).

* * *

Последиците от АС, с чието изясняване се занимава VIII глава, могат да са различни по същност и сила.

Психологическата необходимост от степенуването на темите по важност (priming) е селективното внимание на публиката. Хората не могат да обръщат

внимание на всичко, а емпирично вече бе доказан ограниченият капацитет на обществения дневен ред. Дори повече, в правенето на преценки дали при предпочтанието на бюлетина в деня на избора, или просто при отговарянето на анкетния въпрос, хората използват прости правила, които се броят на пръстите на ръцете. С други думи, граждантите трябва да разчитат на дневен ред от значими обекти и атрибути в умовете си, дневен ред, който е наложен в голяма степен от масмедиите (122).

В САЩ, където политиката не заема значимо място в личния дневен ред на повечето граждани, най-забележителното постижение на АС на масмедиите може би е да стимулира политически интерес всеки на 4 години и позициониране на президентските избори в персоналния дневен ред на гражданиците (137)¹⁴.

За автора на книгата прайминг-ефектът е най-забележителната последица от АС и един от пътищата, по които масмедиите играят ключова роля в оформянето на отношения и мнения (124). Логично е картините в нашите глави, създадени от масмедиите, да имат своите поведенчески последици у всеки индивид (133).

* * *

Последната, IX глава се занимава с връзката между масовата комуникация и обществото и така разширява до крайност кръгозора на научната постановка, разкривайки социалната полезност на нейната гледна точка.

Масовата комуникация според Харолд Ласуел има три главни социални функции:

- наблюдение над по-общирна среда;

- достигане на консенсус между сегментите на обществото;

- трансмисия (пренос) на култури (134).

Понякога в обществения дневен ред са заложени по-широки културни ниши, дори самата колективна памет като селектирана съвкупност от минали събития и ситуации, които определят общественото виждане за собствената идентичност. Можем сами да се досетим, че използваните за целта културни митове рядко носят прилика с фактическата историческа реконструкция. Разбирането на природата и коре-

ните на нашите колективни спомени изисква изследване на влиянието на масмедиите наративи върху персоналните спомени за миналото (138).

Дълбоко врязани индивидуални спомени оформят колективната памет на много нации от времето на Голямата депресия, Втората световна война и други емоционално натоварени исторически периоди. За да се приобщят новите генерации към поколенията, преки свидетели и участници в събитията, се прибегва най-често до наративите на масмедиите (138). В действителност, всяко поколение пише своята собствена версия и развива собствена колективна памет за миналото. За милиони млади американци тяхната представа за покушението над президента Джон Кенеди е оформена пространно от гледната точка на режисьора Oliver Stone. У тези млади хора картина на скандала Watergate, който свали президента Ричард Никън от власт, актьорът Robert Redford е журналистът от Washington Post Bob Woodward. Като се върнем назад в историческото минало, наративите на масмедиите, които включват популярни книги, учебници и филми, възпомнящи избрани минали събития, упражняват дори по-голямо влияние върху обществения дневен ред от традиционната историческа наука. Израелският учен Yoram Peri отбелязва: „Медиите знаят как да разказват истории и са способни да създават легенди, отколкото традиционните агенти на паметта“¹⁵.

„Нашето културно чувство за това кое е ново и важно – нашия културен дневен ред се диктува най-вече от онова, което се излъчва по телевизията“ – обобщава Lawrence Wenner. А днес забележителен пример за този „телевизиран“ дневен ред по света е професионалният спорт (139). На телевизията например дългим раздутата популярност на професионалния баскетбол в САЩ през последните десетилетия. John Fortunato описва комерсиалното партньорство между NBA и американската телевизия, използвали стратегии, основани на първо и второ равнище на АС, за да формират аудиторията си. На първо равнище е повишена значимостта на игрите в Националната баскетболна асоциация, постигната чрез внимателно позициониране на най-добрите отбори и играчи в програмната схема на националната телевизия. На второ равнище подсиливането на имиджа на професионалния баскетбол е постигнато чрез изобилие от интервюта с играчи и треньори, комен-

тари, илюстративни графики и други прийоми на журналистическата практика, които да опишат спорта по вълнуващ начин. И това проработва: през сезон 1969 – 1970 14 NBA-отбори изиграват 574 мача, които докарват 4,3 млн. фенове в залата. 30 години по-късно, в сезона 1999 – 2000г., 29 отбори изиграват 1198 мача, които привличат 20,1 млн. фенове на игрището. През този 30-годишен период приходите на NBA от телевизионното сътрудничество нарастват от по-малко от 10 млн. долара на повече от 2 млрд. долара за сезон. Излиза, че теорията АС може понякога да бъде и програма за успешен бизнес!

Ако се обърнем към индивидуалния аспект, рефлексивен на културния дневен ред, съществува неопровержимо доказателство, че съвременните масови комуникации влияят много повече от кинозвездите от първата половина на ХХ век върху значимостта на физическия критерий, особено върху теглото (сред младите жени) и мускулите (сред младите мъже). „Тиранията на слабото тяло“ е епитетът, който някои социални критици прилагат в оценката си за модните списания, пренаселени с модели като клечки (pencil-like), и за техните сестри-клонинги, които пълнят много от женските роли на экрана. Захранването на тази норма за слаботелесност, дори без да се пропагандира активно, става чрез непрекъснатия поток от книги и материали в медиите, посветени на диетите. Сред аудиторията на тези съобщения, наблюдащи на естетиката на слабото тяло, често има краен поведенчески отговор – нарушения на храненето, анорексия, нервни разстройства и др. Въпреки че точна връзка между хранителните нарушения и културния дневен ред на масмедиите е трудно да се установи, съществено нарастване на храносмилателните нарушения сред жените на островите Фуджи се наблюдавало едва след нахлуването на западните телевизионни програми там!

Косвен пример за важността на физическия фактор в подреждането на темите в съвременния културен дневен ред се открива в сътрудничеството между традиционните медии за масова комуникация и пласмента на детски играчки. От New York Times Magazine забелязали как физическите характеристики на две популярни детски играчки – **Barbie** и **GI Joe** радикално се променили през годините – Barbie станала по-грациозна, а GI Joe – по-мускулест. Този фокус на телесен имидж, тези атрибути на дневния

ред, дефиниращи идеалните физики за много жени и мъже, отпраща въздействието на АС далеч отвъд традиционната сфера на обществените проблеми. И въпреки, че факторите, които могат да налагат дневния ред на обществото са много, медиите са като Цезар сред тях – първи сред равни (141–142).

* * *

Въпреки че на монографията не ѝ липсва футуристичен оптимизъм, епилогът донякъде изненадващо е посветен на пессимистите и на техния скептицизъм за бъдещето на феномена АС. Нека пропледим заедно доводите на двете страни:

Новите технологии, особено комуникационните, имат вълшебната способност да създават фантастични представи за коренно различното бъдеще. В своята историческа последователност телеграфът, телефонът, радиото, телевизията и сега Интернет умножиха утопичните сценарии за революционни промени в обществото ни. Многобройните и разнопосочни източници на новини и информация, достъпна в Интернет, вероятно ще предизвикат края на влиянието на АС в досегашния му вид (146). Ползването на разнотипни медийни източници предоставя на публиката достъп до много различни тематични класации.

Някои социални наблюдатели предсказват края на АС, понеже публиките се разпадат и на практика всеки има уникален дневен ред, който е индивидуално структурирана комбинация от наличното широко многообразие от новини и информационни източници. Резултатът от тези идиосинкретични персонални „адженди“ ще бъде обществена „адженда“, характеризираща се с разклоняване и разсейване на вниманието. От тази гледна точка може би е неправилно да се говори за обществения дневен ред по друг начин освен като хлабав сбор от индивидуални „тематични списъци“. Представата за бъдещето се основава именно върху множество медийни и персонални „адженди“ с малка социална кохезия, представа, която оповестява края на АС, какъвто го познаваме (147).

Тези предсказания за края на АС са основани върху широко застъпеното предположение, че аудиторията ще се фрагментира и ще използва доста различни медийни „адженди“ и всички индивиди или малки групи ще разчитат на различна смесица от

неизброимите източници на новини, информации или модели на поведение, които ще предизвикат увеличаване броя на идиосинкретичните персонални адженди. Изразено е очакване, че медийното излишеството на пазара, което е характеризирано масовата комуникация много десетилетия, ще се намали значително, когато подходящата медия предложи много различни дневни редове!

Малко са доказателствата днес в подкрепа на тези твърдения. Повечето от новинарските сайтове в Интернет, онлайн версии на вестниците, списанията, телевизията и кабелните телевизионни канали са поддържани от традиционните медии (147). Големите медийни конгломерати, чито интереси се разпростират сред много медийни канали, също притежават повечето най-популярни сайтове. В този смисъл, претенциозната дума от областта на бизнеса – „синегрия“ – би могла да обозначава намаляване на разходите и увеличаване на приходите от новини чрез разпространение на същото базисно съдържание информация чрез многобройни канали: повечето от ползвателите на много онлайн вестници са редовни читатели и на традиционните печатни издания.

Реално мрежата прави малко, за да намали влиянието на петте големи информационни източника, т.е. многообразието на сайтове изисква време и усилия да бъде разгледано. Малко хора имат достатъчно време или желание да хабят усилия в изследване на тази виртуална библиотека в дълбочина. Въпреки излишеството от сайтове, които са общодостъпни, вече има доказателство на реална „олигархия“ в информационния сектор, където малък брой сайтове обслужва по-голяма част от Интернет-потребителите. Аналогичен е случаят с кабелната телевизия – въпреки достъпността на 50 и дори 100 канала, повечето абонати отдават значителна част от времето си на шепа програми.

Въпреки че Интернет предлага възможност за персонализирана информираност, съобразена с интересите на потребителя (т.н. „Daily Me“), повечето индивиди нямат време да конструират такъв информационен продукт от безброй източници, достъпни на тях. Дори софтуерът да допуска специализиране на категориите от информации предварително, с различна степен на прецизност в тяхното приближаване до нечии действителни интереси, повечето членове на обществото също искат да знаят за най-

важните събития на деня, независимо от категорията, в която попадат. **При тези обстоятелства издателите ще продължават да издават – което ще рече, да подбират и изтъкват новини от широкото ежедневно количество информация.** Първите страници на вестниците и водещите новини в телевизионните емисии (148) изглежда ще останат за дълго същите. Възможно е специализираните отдели на вестниците и специализираните издания на другите медии да отмрат, защото всеки индивид ще разчита на „Daily Me“ за тази информация, въпреки че „Daily Me“ все още е съставяно в по-голямата си част от малко на брой предпочитани Интернет-източници. Но относно главните новини на деня, ще има все още сравнително хомогенен медиен дневен ред, поне докато някой не избери нов вид новини, който да засенчи традиционната информационна публика. Ако това стане, то ще бъде плод на журналистическа изобретателност, а не технологическа иновация, и ще прехвърли влиянието на АС от информационните медии към новия източник, заключава авторът (149).

* * *

Неизяснен за нас проблем остава желанието на автора да фокусира вниманието на читателя върху АС, без да се задълбочи във взаимоотношенията между теорията си и други сродни или опозиционни научни постановки. McCombs не се чувства сякаш задължен да разпростира изложението си върху многобройните критики на теорията си – работата му наистина е целенасочена, компактна в изложението, но изглежда теснолинейна, „със спуснати кепенци“. Авторът обаче компенсира този „недостатък“ с добросъвестното библиографско представяне на всички сродни предходни проучвания по темата. Книгата предлага богата библиографска основа, която за съжаление не е оформена в стандартната за българските разбирания библиографска справка – заглавията, предложени в бележките, проследяват в пълнота еволюцията и „перипетиите“ на хипотезата, тъй като тук са включени заглавия, чиято времева поява очертава широката амплитуда на почти целия XX век.

Предполагаме, че главната цел на монографията е да направи калейдоскопичен преглед на постигнатото дотук, лична и професионална равносметка на изследователя, която същевременно

популяризира резултатите от дългогодишната научна работа.

За неизкушения от задълбоченото научно търсене читател теорията на пръв поглед изглежда всемогъща – но при по- внимателно взиране многото условности при прилагането раждат съмнения относно прокламираната ѝ универсалност! В обзорната си книга „Наука за комуникацията“ Роланд Буркарт безпристрастно подхожда към представянето на теорията на McCombs в рамките на 5 непълни страници (180–186). Затова си позволихме да ползваме текста му като коректив. Именно Буркарт посочва, че днес обикновената каузална хипотеза, според която дневният ред на публиката отразява огледално дневния ред на публиката, вече не се застъпва¹⁶.

Все пак, АС се оказа жилая постановка и продолжава да се развива вече повече от 35 години, защото допълва и е съпоставима с множество други идеини течения в социалните науки. Сред тясно свързаните с теорията са култивационният анализ, спиралата на мълчанието, журналисти като „пазач на входа“ (86)¹⁷.

Тезите в изложението са подкрепени със статистически данни, извлечени от широкомащабни теренни проучвания, анкети и други емпирични данни; предоставят методологични схеми, които улесняват възприемането на поднесената информация и освен това биха могли да се използват успешно и на български терен. Съдържанието е добре балансирано в 9 глави, които следват не толкова хронологическия принцип на представяне на достиженията на теорията, а естествено произлизат от намерението проблемът да бъде изчерпан в неговата многопластовост. Стилистиката на изданието се стреми да не затормозява читателя с усложнени изреченски конструкции, с витиевати мисловни обрати и предлага разбираем и за неспециалиста понятиен апарат, като приоритет остава желанието на автора да популяризира идеята си, далеч от сколастиката, ала без да напуска границите на научността.

Тази важна и задълбочена нова книга може да се окаже безценна за студентите, занимаващи се с масови комуникации и политически науки, както и за всички заинтересувани от изучаване ролята на масмедиите в оформянето и насочването на общественото мнение.

Впрочем ние мислим, че тази книга трябва да се появи и на българския книжен пазар!

БЕЛЕЖКИ

¹ **McCombs, Maxwell.** Setting the Agenda. The Mass Media and Public Opinion. Cambridge, Polity Press, 2004, 184 с., ISBN 0-7456-2312-3.

² За да се застраховаме от грешки в транскрипцията, си позволяваме да запазим изписването на имената на латиница!

³ Посочените страници оттук до края на изложението следват номерацията на оригинала.

⁴ Нататък за краткост обозначавана като „АС“.

⁵ **Буркарт, Роланд.** Наука за комуникацията. Основи и проблемни полета. Контури на една интердисциплинарна социална наука. ПИК. В. Търново, 2000, с.180. Други учени като Елерс откриват и обратната зависимост: „Винаги има двупосочна обвързаност между причина и следствие – понякога даже в обратна посока – дневният ред на медиите можел също да влияе върху публиката със своите тематични предпочитания, защото вестниците, както и радио- и телевизионните станции, които трябва да оцеляят в конкуриращия се пазар, също се опитват да се ориентират в интересите на техните реципиенти.“ Виж „хипотезата за рефлексията“, според която съдържанията на медиите могат да бъдат видени като огледало, рефлексия на желанията, очакванията и нагласите на публиката. Струва ни се, че АС-теорията се придържа по-близо до обратната постановка – „хипотезата за контрола“, според която „съобщенията в медиите влияят и с това контролират нашите мисли и действия.“ – Пак там, с.182. Модификациите на теорията не свършват дотук и колкото по-често учените сменят отправната си гледна точка, толкова повече става ясно колко трудно ще се стигне до никаква компромисна позиция! – Д.А.

⁶ Пак там, 181–182.

⁷ Пак там.

⁸ „С тази функция на „определяне на дневния ред“ (тематизиране) на медиите им се приписват преди всичко когнитивни ефекти, а не въздействия върху нагласите или начините на поведение както в класическата перспектива „стимул-ответ“. Става дума за нашето внимание, нашето знание и съзнание за проблемите относно ежедневно съобщаваните събития, личности, публични теми и постановки на въпроси.“ (Шенк, 1987) Според някои критици тази теза се причислява към центрираните върху комуникатора изследвания, но е доста по-редуцирана от първоначалната S-R перспектива, което представлява напускане на постановката за всемогъществото на медиите. – Пак там, с. 181.

⁹ За центрирана към публиката или към реципиентите перспектива в масовата комуникация – виж **Буркарт, Р.** Цит. съч., с. 152 и сл. Интерес представляват в

тази връзка и консистентно-теоретичните подходи като част от психологически ориентираните изследвания на въздействието. Пак там, 137–141.

¹⁰ Всичко би било идеално, ако историческата ретроспекция не ни налагаше натрапливото съмнение за валидността на подобен извод – защо иначе всички политически фактори, независимо в каква управленска система се развиват, настървено се стремят да „овладеят“ колкото се може по-голям дял от медийното пространство, за да „диригират“ чрез тях обществените нагласи. Нима те не знаят, че според теорията АС тези техни отчаяни опити са безсмислени?! – Д.А.

¹¹ Родствена теза на проблема за зависимостта между образователното равнище на реципиентите и медийната ефективност е тезата за растящата познавателна пропаст. Според Буркарт „тази теза може да бъде причислена към центрираните към медиите изследвания на въздействието“, защото подобно на АС възприема схващането „за стимул-ответ много редуцирано, като ограничава потенциала за въздействие на масмедиите върху насочването към съдържанието на знанията.“ – **Буркарт, Р.** Цит. съч., с. 187–191.

¹² Наблюденията и констатациите на McCombs не са нови. Отдавна се обсъждат възможностите на „петата“ власт да контролира и манипулира „четвъртата“. За конструктивистките изследвания на масовата комуникация виж по- подробно в Буркарт, Р. Цит. съч., 204–238.

¹³ Водещият рубрика Leonard Pitts споделя: „В свят, където медиите определя обществения дневен ред и движат обществения диалог, тези неща, които медиите игнорира, все едно не са съществували!“ (**McCombs**, р. 117).

¹⁴ Според Шенк различните ефекти на АС се обясняват с определени качества на темите. Темите най-общо биват натрапчиви, достъпни за директно опознаване от реципиента (инфлация, престъпност, локална политика) и ненатрапчиви, недостъпни за личен контакт (международн връзки, национална политика). Ефекти, структуриращи темите, могат да се докажат преди всичко при ненатрапчивите теми! – **Буркарт, Р.** Цит. съч., 183–184.

¹⁵ Училищата са другият създател на дневен ред на нашата колективна памет. Контент-анализът на училищните учебници идентифицира тези аспекти на миналото, върху които обществото желае да акцентира или да игнорира. (**McCombs**, р. 139).

¹⁶ **Буркарт, Р.** Цит. съч., с. 183.

¹⁷ Буркарт прави успешен паралел между АС и компромисната постановка на динамично-трансакционния подход, но такава близост явно не е видяна от McCombs, защото никъде не е спомената в монографията – Пак там, с.180, 185.

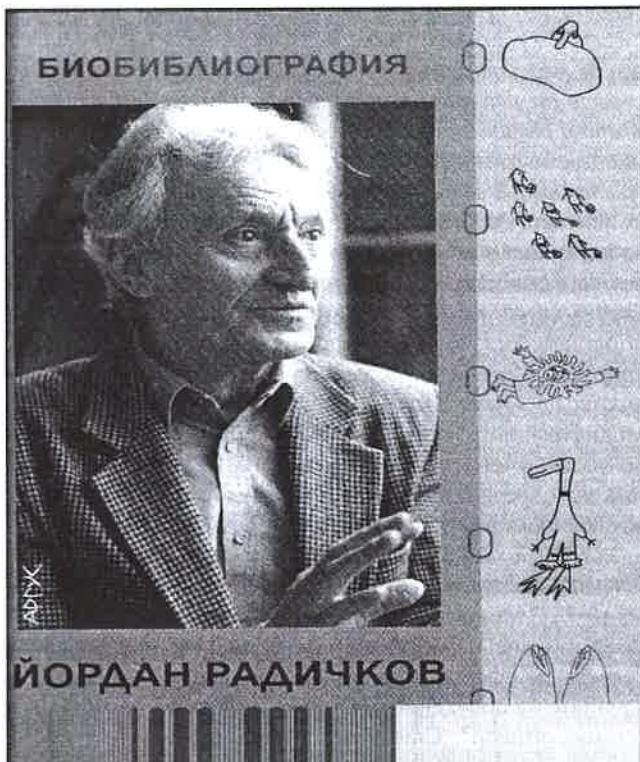

БИБЛИОГРАФИЯ ЗА РАЗКАЗВАЧА НА ПРИТЧИ

Виолета Божилова

В края на отминалата година почитателите на иносказателя-чародей на словото Йордан Радичков чакаха със затаен дъх решението на Нобеловия комитет за определяне на лауреата за литература. Чакаха, защото техният любимец беше сред номинираните. Не би. Дали поради необмисленото издигане на две кандидатури от България за 2004 г., или за това, че малка е страната ни и неразпространен езикът ни, но оригиналното словесно богатство на мъдреца от Калиманица не бе удостоено с престижната награда, която заслужаваше. За своята читателска публика обаче, за литературната ни критика той си беше неувенчаният с лавров венец лауреат. Те си го тачат и обичат, четат и препрочитат, гледат писесите му, слушат словото му.

Сред най-ревностните му почитатели са трите съставителки на крупния библиографски труд „Йордан Радичков 1929 – 2004. Биобиблиография“, представящ цялото творчество на Радичков и литературата за него – доц. Мария Младенова, Светла Девкова и Сивлия Найденова. Свикнали сме да виждаме този род книжнина като скромни, дори невзрачни изда-нийца, обикновено напечатани на недоброкачествена хартия. Този път издателство „Аргус“ приятно изненадва ползвателите и, благодарение на съдействието на „Монбат“ АД, те държат в ръцете си едно луксозно, напечатано на хартия с превъзходни качества издание, достойно за творец от ранга на Йордан Радичков. Разбира се, най-важно е качеството на самата библиография. Ако трябва с две думи да се характеризира то, тези думи са професионализъм и прецизност от най-висока класа.

Прекрасната въстъпителна студия на доц. Николай Звезданов е подходяща прелюдия към библиографския труд. С присъщия ѝ перфекционизъм Мария Младенова, под чието ръководство е изработена библиографията, пристъпва както към събирателската дейност, така и към подбора на съавторите. За такива избира Светла Девкова и Сивлия Найденова. Резултатът показва, че не се е изъгала в избора си. В стремежа си да събере всичко написано от ръката на Радичков, а също и написаното за него,

тя привлича и щаб от нещатни, така да се каже, сътрудници сред своите студенти, които да съобщават за невключени в ТНБ заглавия, предимно от провинциални издания. По такъв начин авторките събират материалите си и по библиографски път, и емпирично, натрупвайки солидна база от данни, имаща основание да бъде класифицирана като изчерпателна. Проблемът със структурата на библиографията е решен оптимално: материалът е представен в два големи раздела: „Йордан Радичков в България“ и „Йордан Радичков в чужбина“.

В първия раздел е разпределен по жанрове, а във втория – по страни. Във всяко едноделение нареждането е хронологично. Този вид нареждане е най-подходящ при персоналиите, тъй като дава възможност за лесно проследяване на развитието на дадената личност. Така разгръщането на таланта на големия вълшебник на словото във времето, неговият творчески път – от младия неизвестен врачански дописник Йордан Димитров до номинирания за Нобелова награда за литература Йордан Радичков е ясно маркиран в библиографията.

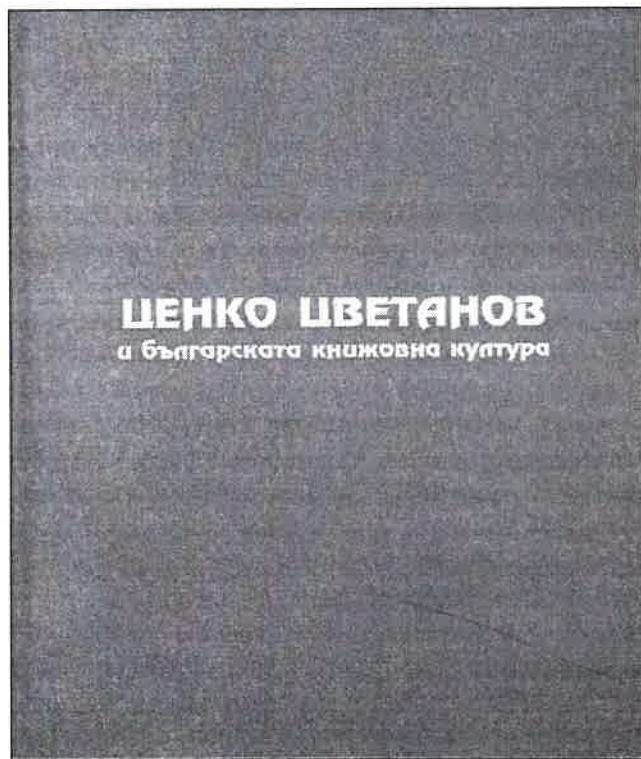
Трудът предлага цяла система от показалци – 12 на брой: именен, на произведенията на писателя на български език, на преводите им на чужди езици, тематичен показалец на публикациите му, хронологичен показалец на книгите му, хронологичен показалец на литературата за него, на периодичните издания, в които е сътрудничил, на българските периодични издания, публикували материали за него, на езиците, на които е превеждан, на страните, в които е превеждан, на псевдонимите и на географските имена. Тези показалци дават възможност да се търсят сведения за творчеството на Радичков в различен аспект и повишават значително информационните възможности на библиографията.

Какъвто и въпрос, свързан с Радичков, да решава един литературовед – бил той от биографично, жанрово, историческо или езиково естество (напр. изработване на честотен или диалектен речник на словото *му*) – той няма да мине без нейната помощ или поне ще го реши много по-бързо с нея.

Огромният информационен потенциал, който крие библиографията може да бъде използван и от много по-широк кръг ползватели: за разработване на дисертации, дипломни работи, литературни теми – от всички, които по една или друга причина имат намерение да се докоснат до вселената Радичков.

СБОРНИК В ПАМЕТ НА ЦЕНКО ЦВЕТАНОВ

В сянката на по-големия си и по-известен брат проф. Тодор Боров делото на по-малкия брат, запаления деец на библиотечното поприще от 50-те години Ценко Цветанов, на пръв поглед като че ли не изпъква толкова ярко. Но така е само на пръв поглед и причината е може би в това, че Цветанов напусна рано този свят (1960 г.), а съдбата дари Боров с дълголетие и му даде възможност да сподели огромните си знания и опит в полето на библиографията и библиофилството. Докато той обаче беше преди всичко библиограф, Ценко Цветанов беше универсален специалист в библиотечно-библиографските науки. Той владееше библиотекознанието в дълбочина, но в не по-малка степен владееше и библиографията. Не само беше проникнал в най-тънките подробности на всички библиотечни процеси, но беше и техен законодател. Повечето практически помагала от онова време бяха съставени или само от

него, или с неговото участие. Освен всички тези заслуги, Ценко Цветанов беше и талантлив детски писател, и успешен управленец в качеството си на директор на Държавния библиотекарски институт. А като обичан преподавател по двете основни дисциплини – общо библиотекознание и българска библиография – бе написал и единствените по тези дисциплини учебници, та те се ползваха и в профил Библиография в Софийския университет.

Прави чест на ръководството на днешния приемник на Института – Специализираното висше училище по библиотекознание и информационни технологии, че отбеляза достойно стогодишнината на Ценко Цветанов, като организира тържествено честване, чиято сърцевина беше научната конференция „Ценко Цветанов и българската книжовна култура“. Безупречната организация на конференцията беше предпоставката, която осигури високото научно равнище на нейното противчане. За участие бяха поканени такива учени като професорите Ани Гергова, Веселин Трайков, Елка Константинова, Марин Ковачев и др. Много скоро след конференцията ръководството на Висшето училище осъществи и инициативата си докладите от нея да бъдат издадени в специален сборник, чието заглавие е нейния надслов, в резултат на което пред културната общественост е спретнатото томче на сборника, отразяващо приносите на една заслужила личност в различни ниши на българската книжовност. Още заглавието подчертава не тясно библиотековедските и библиографски изяви на Ценко Цветанов, а именно приносите му в общокултурен мащаб.

За вниманието, което е отделено на инициативата говори и фактът, че съставителството на сборника е поверено на декана на Факултета по библиология, информационни системи и обществени комуникации доц. д-р Мария Младенова, която е в центъра на замисъла, организацията и осъществяването на проявата. Тя е подбрана прецизно докладчиците, стремейки се личността на Цветанов да бъде всестранно представена. Младенова е автор и на един от докладите, разглеждащ една от основните насоки, в които е работил юбилярът – библиотекознанието. Самата тя изявен библиотековед, оценява високо значението на Ценко Цветанов като ерудиран

специалист, но особено ценен е за нея опитът му на първопроходец в теорията на библиотечното дело у нас. Доц. Младенова е подчертала този факт неколкократно: първи учебници по основните дисциплини, първи авторски таблици у нас, първо помагало по минимум библиотечна техника.

Библиографските прояви на Цветанов пък са обстойно разгледани в доклада на преподавателката по обща библиография доц. д-р Донка Правдомирова. Като се спира последователно на схващанията му за видовете библиографии, на детайлното проучване от него на историята на българската библиография, на работата му в ББИЕП, тя също не е пропуснala да отбележи основополагащата му роля на историк и теоретик на библиографизмието.

На изключително интересната тема за човешкия фактор в информационната среда в условията на компютъризация е посветил доклада си ректорът на Училището доц. д-р Стоян Денчев. Докладът е озаглавен „Машабност, обществена значимост и социално съдържание на компютъризацията“. Лайтмотивът на доклада е изводът, че „единствен субект на осъзнания труд и творчество е бил, остава си и винаги ще бъде човекът“. Този факт предопределя голямата отговорност за интелектуалната и технологична подготовка на възпитаниците на училището – онези които утре ще формират библиотечната информационна среда.

С високопрофесионална вещина анализира творчеството на детския писател Ценко Цветанов литературната критичка проф. Елка Константинова. Тя изтъква дидактичното значение на разказаните с много любов към децата приказки, разказчета, романчета и откровено споделя, че би се радвала, ако погледът и на съвременните деца се обърне към тях, позабравени през годините, но актуално звучащи и днес с извечните понятия за добро и зло. Вместо, добавя проф. Константинова, „да гледат по телевизията опошлини варианти на празнодумно забавление“.

Определен интерес предизвиква една малко позната страна от личността на Ценко Цветанов, осветена от младата преподавателка и възпитаничка на Училището Светла Шапкарова – толстоистките възгледи на юбиляра.

Сред докладите, представляващи спомени, особено затрогващ е „Един спомен на Павел Цветанов за Ценко Цветанов“, т.е. спомен на сина, когото бащата оставя невръстен сирак. От този спомен се вижда, че арх. Павел Цветанов е наследил бащината дарба на умел разказвач – използвал е интересен похват – спомените на малкото момче се разказват в трето лице, видени сякаш от външен наблюдател.

Не е възможно в рамките на един отзив да се спрем на всичките двадесет и пет доклада. Може да

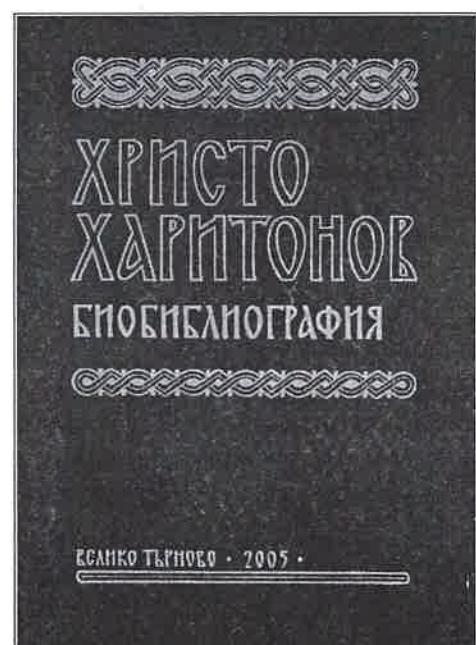
се каже обаче, че всички те са обединени от идеята за уважаване на традицията и на личностите, които са вложили сили и знания в градежа на българската библиотечна наука и са проправяли нелекия път на развитие на някогашния Държавен библиотекарски институт, приютен от Народната библиотека „Кирил и Методий“, за да стигне до днешното Специализирано висше училище по библиотекознание и информационни технологии.

КНИГИ, КОИТО ПОЛУЧИХМЕ В РЕДАКЦИЯТА

Книгата „Последният бохем. Спомени за Петър Ненов“ (С., Бълг. писател, 1995. 280 с.) съдържа спомени за известния български писател, журналист и бохем Петър Ненов, които са написани от негови приятели, колеги, съвременници. В изданието е помещен и текст на нашия колега доц. д-р Петър Парижков, зам.-гл. редактор на списание „Издател“, озаглавен „Раят преживе“ – разхвърляни спомени за Петър Ненов (с. 214–219). Споменът на П. Парижков пресъздава интересни акценти, свързани с преживявания в старата столица В. Търново от 1965 и 1966 г., както и творчески срещи с П. Ненов при съвместната им работа в Радио София. Текстът е отбелаязан с дата 31 март 2004 г.

В началото на 2005 г. излее книгата „Христо Харитонов. Биобиблиография“. Съставители на изданието са Галия Чохаджиева и Белослава Спартянова-Рашкова, художник на корицата е проф. Никола Хаджитанев. Изданието е реализирано от „Абагар“ АД – В. Търново. В книгата са включени 1636 библиографски източника, свързани с публикации в научния, националния и регионалния ни печат, както и авторски книги на ст.н.с. д-р Христо Харитонов, директор на Регионален исторически музей – Велико Търново. Книгата е снабдена с именен и географски показалец за удобство на читателя.

Материалите подгответи Стела Асенова

РАЗКАЗ

ДОМ ЗА ЗВЕЗДАН

Лъчезар Георгиев

През април 2005 г. от печат излиза книгата на Лъчезар Георгиев „Разкази от „Дълбокото подземие“, по повод на 20-годинни литературна дейност на писателя. В изданието са включени с нова редакция вече публикувани разкази от предишните му белетристични сборници „Час за свидане“ (1990), „Дом на кръстопът“ (1992), „Самотна птица“ (1995) и второто издание на „Една нощ в Антверпен“ (2000). Заедно с това са включени и няколко нови разказа. „Дом за Звездан“ се публикува за първи път и е част от общия творчески замисъл на автора. Представените тук илюстрации са включени в „Разкази от „Дълбокото подземие““.

За миг поутихнаха виковете и гърления кикот от дългата маса в дъното на „Дълбокото подземие“ и докато с китарата поддържах ритъма на популярната латиноамериканска мелодия, успях да огледам Звездан. Вече месец свирехме заедно и не се бях

заглеждал в него. Хрумна ми да се вторача навсярно защото едва днес ми се стори напълно различен от някогашния солиден мъж с костюм и вратовръзка – висок, свеж, елегантен, със самочувствие на преуспяващ в живота човек.

Това ли бе Звездан, някогашният директор на „Бюро Естрада“, а по-сетне най-обичаният и известен сред колегите си музиколог и музикант, обучил стотици музиканти, подготвил и изпратил в чужбина десетки оркестри? Сега старият музикант, прегърбен и състарен, свиреше на клавира любимата си мелодия от славните години, когато „Дълбокото подземие“ минаше за най-елитния в града ресторант. Звездан легко се полюляваше в такта на ритмичната секция, която възпроизвеждаше синтезаторът му, и изглеждаше някак щастливо унесен, забравил за клиентите, за подвикванията им, за навъсения управител.

Бяхме двамата, без барабанист и басист, но това не ни пречеше да летим назад във времето, да се носим върху крилете на невероятната импровизация, която сякаш бе изчистила посырналото лице на Звездан и сега то изглеждаше озарено от една блага, дори щастлива усмивка. Синтезаторът, елитна японска марка, заместваше липсващите ритмични инструменти. Купил го бе доста скъпо по време на

Илюстрация Маргрета Григорова

едно от турнетата в Германия, затова пък всеки музикант, минал през Подземието, признаваше неоспоримите качества на Звездановия инструмент. Улесняваше и мен, защото сменях често ритъма със соло импровизации, които пусках, щом старият музикант приключеше своите; улесняваше и вокалистката ни. Звездан, прочут с умението да подбира певиците, този път бе ударил на камък – от трите момичета, които се бяха явили на прослушването, нито една не се оказа подходяща. Мима, с която се измъчвахме вече трета седмица, тази вечер бе освиркана от пияната компания и Звездан я отпрати на служебната маса, присви гневно очи към почерпените клиенти, после укорително изгледа певицата, но нищо не рече. Само лицето му се спърчи и разбрах, че отвътре му кипи, подобен пlesник не бе получавал, види си, никога през дългите години и като диригент, и като музикант. Навсякъде и затова сега препускаше вихрено с игричката импровизация, прелитаха пръстите му като ластовичи криле по клавиатурата на синтезатора и той беше безкрайно далеч от мен, от Мима и невъздръжаните клиенти, от опушнените стени на Подземието, в един свой свят, за който в този миг само аз се досещах, че съществува.

Управлятелят беше ни беше предупредил да внимаваме, тия в дъното били важни типове, та оркестърът да не сгази лука, щото...

Вярно бе, че Мима се разминаваше по петшест пъти на песен с ритъма, на това отгоре и на места пееше фалшиво, но Звездан беше от стара коза яре. „Ще караш в унисон същия глас с нея, така ще я водиш. Аз ще намаля микрофона ѝ. Ще излезем от ситуацията, не се бой! – махваше всяка вечер с ръка все по-уморено Звездан. Боже, какви певици имаше по-рано – глас, тяло, изльчваше, гърди! Помниш ли?“

Кимвах. Мима, вдървена и уплашена, тази вечер съвсем не бе в час. Скрита зад нас, застанала в края на подиума, тя пищеше все по-пронизително и аз вече не успях да догоня препускането ѝ по мелодията. Щом на финала Мима се провали в опит неуспешно да вдигне фалцет при заключителната фраза, Звездан, видимо притеснен от реакцията на пияните тузари, се извърна към нея: „Долу!“. Мима подви опашка и почти се скри зад масата. Управи-

Илюстрация Евгени Стоянов

телят неспокойно излезе зад колоната и разпери ръце към нас. Тъкмо тогава старият музикант реши да заглади впечатлението и се понесе в ритъма на латиноамериканската мелодия. Музиката, колкото и да не се нравеше на пияните от дъното на Подземието, все пак ги впечатли с виртуозното изпълнение и неколцина дори му изръкопляскаха. Нито овехтялото лице можеха да засенчат онова, което излизаше изпод пръстите на Звездан. То бе невероятно, удивително, инструментът сякаш се бе слял със своя стопанин и двамата летяха през пълноводни планински реки, прелитаха над заснежени зъбери и се понасяха над безбрежен изумрудено изскрящ океан, над който музиката все по-мощно и напористо изпъльваше пространството и времето с най-невероятните звуци, които бяха излитали от „Дълбокото подземие“.

И докато летях заедно с него върху крилете на Звездановата музика, продължавах да си мисля за онова, което тук не знаеха или просто бяха забравили. Тъкмо в онези тоталитарни времена Звездан

Илюстрация Евгени Стоянов

никога не беше обикновен чиновник, случайно седнал след уволнението му от дирекцията, на клавиците. Той винаги бе държал за музиката и музикантите, показал бе и на партийните величия, които го отстрихнаха, че струва много повече – направи елитен състав, захвана да обикаля Европа по турнета и да не беше се появила Мариана, кой знае докъде щеше да достигне, но от хубост никой не е прокопсал – увлече се Звездан по страхотния ѝ глас и по още поослепителното ѝ тяло, по гърдите ѝ, пърхащи изпод блузата като два немирни гъльба, по сочните ѝ устни, по смолистите до кръста коси. Заряза жена и син, включи я в състава, кола ѝ купи и най-хубавите неща за едно бедно момиче – модни дрехи, обувки, пръстени и колиета, и всичко все от неистова жажда да е до нея, всеки ден, всеки миг, все по-близо...

Няма я вече Мариана, отдавна се беше запиляла с някакъв чужденец на другия край на света, чак в далечната Канада; няма го и синът му, вече цяла

година свири в един от хотелите на Обединените арабски емирства и дано ги е напечелил, защото в едно писмо се оплаква на баща си, че искал да се връща и да бяга към скандинавските страни; тук нито климатът, нито ресторантът му понася, а и парите съвсем няма да са толкова, колкото се е надявал. Да помисли Звездан какво може да направи за него, добре да помисли, щото скоро ще го изненада...

Старият музикант бе споделял на пестеливи гълтки за всички тези неща с мен през паузите между сериите, но сега, понесен от вихрената мелодия, бе твърде далеч от някогашното и сегашното; оставаше му светът, който бе само негов, и той летеше през светлите му пространства, все по-надалеч и все понавътре. И той още дълго щеше да плува в неговата необятност, ако някакъв пронизителен глас не разцепи настъпилата тишина в края на изпълнението:

Илюстрация Евгени Стоянов

– Ей, дядка, ти за чалга не си ли чувал? Хайде, дотук! Чухме ти майсторълка, само че туй не е джазова сцена, ами кръчма, ясно ли е! Управителят!...

Шефът на заведението се затича към клиентите от дъното на Подземието, сегне се върна бързо при оркестъра:

– Искат чалга. Нещо за душата...

– Да им пикая на душата! – процеди Звездан.

– Най-хубавите евъргрийни за всички времена им свирехме, ама разбира ли ти свиня от кладенчова вода!

– Ей, музикантите! – отново се провикна нервозният тип от дъното. – Искаме „Дърт козел“!

– Каква пък е тая? – присви рамене Звездан.

– Чалга – отвърнах. – Вече дори ѝ мина модата.

Колко я въртяха по радиостанции и дискотеки!

– Дърт козел млада върба лющеше... – запя пресипнало и фалшиво цялата компания.

– Момчета, хайде, подкарайте нещо, ще стане напечено! – намеси се управителят.

– Още като почвахме, се уговорихме, че чалга нямам в репертоара си, пък и не желая да я свиря! – пресече го остро Звездан.

– Хайде бе, момчета, по изключение! – обади се отново управителят.

– Тия да не са смахнати? – удиви се Звездан и отново присви очи.

– Хич не са смахнати, господинчо! – изшътка управителят. – Половината град е тяхен!

– Е, ние сме от другата половина, там нали е все още свободно за движение! – прекъсна го Звездан и едва сега видях как ръцете му леко потрепераха.

– Благодарете се, че още не са повикали биячите си! – прошелна управителят.

– Тия като нищо ще се нахвърлят отгоре ни! – казах си и посегнах да взема стойката за микрофона, в случай че се наложеше да се отбраняваме. Знае ли човек кога може да си изплати заради някаква безобидна песен.

– Дърт козел! Дърт козел!... – скандираха от дъното. – Свирете, вашта...

Изведнъж изпод жълтия фенер, откъм входа на ресторант, се показа едър мъж с брадясало лице. Той приближи до Звездан и внезапно го преѓрна:

– Тате, аз съм!

Звездан се извърна и едва не събори инструментите. Синът му беше, цял-целеничък!

– Изненада ме! – притисна го към гърдите си Звездан и ми кимна. – Виж какъв се е измъкнал! И брада пуснал, същински джентълмен...

– Преди час пристигнах и щом научих, че си тук, веднага дойдох! – рече младият мъж и на свой ред го изгледа критично: – А ти, как си се решил наново да я подхванеш?

Звездан нищо не рече. Пияните от дъното се бяха закротили, макар все още да предъвкваха през зъби: „Дърт козел! Дърт козел!“

– Намерил съм кой да ти купи синтезатора – рече синът. – Не е за теб вече тук, ще те преядат злите кучета!

И той кимна към побеснялата компания от дъното на салона, после седна на масата и продължи:

– Не успях да свъртя пари, стигнаха ми колкото за самолетния билет. Имам обаче подписан договор с един импресарио за Норвегия и ми трябва валута да замина. Ще ми помогнеш и този път, нали?

– Да продам инструмента си? Нали виждаш, с него свиря!

– На тия от дъното ли? – рече синът и присви устни в загадъчна усмивка, а брадата му леко потрепера: – Чудя се как още не са ви разкъсали! Нямаш, тате, работа тук! Късмет сте извадили, че още не са извикали горилите си!

– Пенсията ми е малка, не стига. А и тъй все нещо ще ти помогна – въздъхна Звездан и се отпусна уморено на стола. Пък и не ми се седи сам върши, синко. И ти като замина, съвсем опустя домът ни...

– Друг дом ще ти намеря аз, тате! Ти колко пъти си заминавал, а аз все търпях и те чаках с години – заканително рече синът, но повече на себе си, тъй че само аз успях да чуя последните му думи. Сегне скочи и рече силно: – Не се бой, тия типове ги познавам, повече няма да те закачат! Стига да се измъкнем по-скоро и да не ги дразните повече!

– Чакай, къде си се разбръздал! – изпъшка Звездан.

– Уговорил съм среща с купувача! – каза синът и тръгна да спъва синтезатора. – Аз ще го прибера, а

ти иди при управителя да ви плати и му речи, че си до тази вечер. Тъкмо сега имаш повод и няма да ти дери неустойка.

– Изучил си се... – промълви Звездан и с отпуснати рамене покорно тръгна към кабинета на управителя.

След седмица, когато вече бях напуснал ресторана и свирех с друга група, в „Дълбокото подземие“ се разчу, че Звездан Добрев е изпратен в старчески приют. На бърза ръка синът му продал синтезатора на баща си и го настанил на уютно и

безопасно място, не можел повече да се грижи за него. „Горкият Звездан, родният му син да продаде инструмента на баща си, дето с него половината свят обиколи и толко хора му се радваха... Ама на, идва време, и те пращат там, дето никому не си потребен!“ – въздишаха музикантите, без да знаят, че това е само първата лоша вест.

От мъка ли, от друго ли, Звездан се помина в старческия приют. Изтратихме го само неколцина музиканти, някогашни обитатели на „Дълбокото подземие“. Синът му тъй и не се завърна от далечната Норвегия да се прости с баща си.

Корица на брой 1
на сп. „Издател“, излязъл
през октомври 1994 г.
Основател
Лъчезар Г. Георгиев

**Университетско издателство
„Св. св. Кирил и Методий“**

Редактор на броя
доц. д-р Лъчезар Георгиев
Формат 56x84/8. Печатни коли 4
ISSN 1310 – 4624
Страница ИЗДАТЕЛ
в Интернет: www.izdatel.hit.bg

Годишен абонамент или заявка за сп. „Издател“ може да направите на адреса на редакцията:

5000 Велико Търново, ул. „Теодосий Търновски“ № 2,
БТУ „Св. св. Кирил и Методий“, Ректорат
Катедра „Библиотекознание и масови комуникации“
за доц. д-р Лъчезар Георгиев Георгиев.

Моля, свържете се на тел.: 062/ 618 258

DEAR READER,

You can subscribe to the „Publisher“ magazine for the year 2005 by sending the subscription fee by mail-order to the following address:
5000 Veliko Turnovo, 2 Theodosi Turnovsky Str.
„Cyril and Methodius“ University
Prof. Dr. Luchezar Georgiev Georgiev

Please, write „Subscription fee for the „Publisher“ magazine“ on the mail-order as well as your address and Telephone number for delivery and contact. Tel. 062/618 258; GSM 0889 538 566 Thank you!

ПЕЧАТНИЦА „СИРА“ – Велико Търново, 2005

ПЕЧАТНИЦА

Sira

ВЕЛИКО ТЪРНОВО

- Цвекоотделяне до 61/75 см и предпечат
- Висококачествен офсетов печат до 70/100 см
- UV-лакиране до 50/70 см
- Горещо ламиниране до 50/70 см
- Топъл печат и релефен печат до 50/70 см
- Щанцована на картон и велпапе до 70/100 см

Поръчки - тел.: 062/649 845, Цвекоотделяне - тел: 062/649 860

Факс: 062/649 895, E-Mail: sira@evo.bg

ISSN 1310 4624